

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

76. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1998. JANUÁR

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Belyó Pál kandidátus, a KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet igazgatója; *Gács Endre*, a Pénzügyminisztérium főtanácsosa; *Dr. Gyöngyösi István*, c. egyetemi docens, a KSH főtanácsosa; *Dr. Hajnal Béla* kandidátus, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóság igazgatója; *Dr. Herman Sándor*, a Janus Pannonius Tudományegyetem docense; *Dr. Katona Tamás* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke; *Dr. Kerékyártó Györgyné* kandidátus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense; *Dr. Kozma Ferenc*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem ny. egyetemi tanára; *Náduvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Dr. Révfalvi Miklós*, a KSH ny. főmunkatársa; *Rózsa Gábor*, a KSH főtanácsosa; *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője.

*

Fóti János, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese, *Lakatos Judit*, a KSH főosztályvezetője, *Marton Ádám*, kandidátus, a KSH osztályvezetője, *Reisz László*, a KSH titkára.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Katona Tamás
1440 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1998
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345-6528

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6212

E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Népszámlálás az ezredfordulón. – <i>Dr. Katona Tamás</i>	5
Az üzemgazdasági statisztikáról. – <i>Dr. Révfalvi Miklós</i>	8
Az elektronikus kereskedelem és a statisztikai osztályozások. – <i>Nádudvari Zoltán</i>	21
A Nemzetközi Statisztikai Intézet isztambuli ülészaka. – <i>Tűű Lászlóné dr.</i>	31

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Gondolatok a fejlődésről. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	39
A lakossági fogyasztás szerkezete Magyarországon. – <i>Gács Endre</i> ..	50
A belkereskedelem 12 éve. – <i>Dr. Belyó Pál</i>	63

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

A mezőgazdasági termékek termelői-piaci árai. – <i>Dr. Gyöngyösi István</i>	71
---	----

SZEMLE

Az UNESCO közgyűlésének 29. ülészaka. – <i>R. G.</i>	73
Magyar szakirodalom	
Inotai András: Útközben. Magyarország és az Európai Unió. (<i>Dr. Hajnal Béla</i>)	74
Általános statisztika. I-II. (<i>Kerékgyártó Györgyné</i>)	77
Dr. Hajdú Ottó: A szegénység mérőszámai. (<i>Herman Sándor</i>) ..	79

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	81
Szervezeti hírek – Közlemények.....	81

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Greenlees, J. S. – Mason, Ch. C.: A fogyasztói árindex 1998. évi felülvizsgálata. (<i>Marton Ádám</i>)	83
Franicsevics, V. – Kraft, E.: A horvát gazdaság helyzete a stabilizáció után. (<i>Tűi Lászlóné</i>)	84
Straubhaar, Th. – Wolter, A.: Globalizáció, belső munkaerőpiac és a kvalifikált munkaerő migrációja. (<i>Lakatos Judit</i>)	86
Grünheid, E. – Schulz, R.: Németország népesedési helyzete. (<i>Fóti János</i>)	87
Veenhoven, R.: Boldogság mint életcél. (<i>Reisz László</i>)	88
Bibliográfia	91

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

NÉPSZÁMLÁLÁS AZ EZREDFORDULÓN

DR. KATONA TAMÁS

A magyar népszámlálások több mint 120 éves múltra tekintenek vissza. Az önálló hivatalos magyar statisztika szolgálat 1869-ben hajtotta végre az első népszámlálást. E nagyjelentőségű teljes körű országos adatgyűjtést azóta tízévenként megismételték. A legutóbbit – sorrendben a tizenharmadikat – 1990-ben végezte a Központi Statisztikai Hivatal.

A népszámlálások programját, az adatgyűjtés és az adatfeldolgozás módját a magyar statisztikai szolgálat minden időben az ország fejlettségi szintjéhez, az adott kör társadalmi–gazdasági viszonyaihoz mérten alakítja ki. A népszámlálások tematikájának kidolgozása során figyelembe vesszük az adott időszak legfontosabb gazdasági–társadalmi kérdéseit. Így például az 1949. évinél fontos szempont volt a háborús veszteségek felmérése, a földreform eredményeinek megismerése; az 1960. évinél a mezőgazdaság kollektivizálása; az 1970. évi esetében az új gazdaságirányítási-rendszer (az ún. „új gazdasági mechanizmus” bevezetése; az 1980. évi program kiemelt figyelmet fordított a társadalom rétegződésének vizsgálatára; az 1990. évi népszámlálás programja pedig már tükrözte a rendszerváltozás kezdeti szakaszával, az átmeneti időszak sajátosságaival összefüggő felhasználói igényeket.

Az utóbbi évtizedek népszámlálási programjának kialakítása során, a magyar sajátosságok figyelembevételével, a nemzetközi szervezetek – elsősorban az ENSZ – népszámlálási ajánlásaira is támaszkodtunk, a hazai igényeken túl szem előtt tartva a nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettségeket is.

A 2000 körüli népszámlálás – a társadalom- és népesedéssziszti, a területi információk felértékelődése, valamint az ezredfordulós időpont miatt – az országok életében különösen jelentős esemény lesz, ezért az adatgyűjtés előkészítése és lebonyolítása, a népszámlálás programja egyaránt a szakmai és a laikus közvélemény érdeklődésének homlokterébe kerül. Éppen ezért célszerű fokozottan figyelemmel kísérni az előkészítés, a tervezés, a lebonyolítás, a feldolgozás és a publikálás külföldi gyakorlatát, és a nemzetközi tapasztalatokat minél szélesebb körben hasznosítani.

Az elmúlt tíz esztendőben megváltozott társadalmi–gazdasági körülmények között végrehajtandó 2001. évi magyar népszámlálásnak ugyancsak sajátos jelleget ad a közeledő ezredforduló, de jelentőségét növeli az a körülmény is, hogy ekkor már bizonyosan látványos lesz, Magyarország európai uniós tagságának pontos ideje. Az ezredforduló körüli időszakra hazánkban várhatóan lezárul az átmeneti időszak, kiépül a piacgazdaság, ki-

alakul és megszilárdul ennek intézményrendszere, felgyorsul a magyar gazdaság integrálódása az európai országok közösségébe. Ennek a népszámlálásnak az eredményei összehasonlítási alapul fognak szolgálni a későbbi évtizedekben. Így a 2001. évi népszámlálásnak nemcsak az eszmei időpont körül aktuálisan felmerülő igényeket kell majd kiélegetnie, hanem olyan jellemzőkre, kérdéskörökre is ki kell térnie, amelyek várhatóan majd a későbbi évtizedekben válnak fontossá.

A rendszerváltozás adta lehetőségek és körülmények is új helyzet elé állítják a statisztikai szolgálatot. A soron következő népszámlálást tehát a korábbiaktól eltérő társadalmi-gazdasági körülmények között, új technikai, informatikai és kommunikációs eszközök igénybevételével kell megszervezni és előkészíteni.

A statisztikai adatok iránti igények egyre bővülnek, ez fokozottan igaz a népszámlálási adatokra. A különböző szintű döntéshozó és döntés-előkészítő szervezetek, a központi és a helyi közigazgatás, a tudományos élet képviselői, a civil szervezetek és az üzleti szféra résztvevői mind szélesebb körben igényelnek makro- és mikroszintű társadalmi és demográfiai adatokat. A csatlakozás előtt álló Magyarország más országokkal összehasonlítható népszámlálási adatai iránti érdeklődés az alakulóban levő „szociális Európa” és a „régiók Európája” körében már napjainkban is érzékelhetően növekszik, hiszen a teljes körű népszámlálás az egyetlen olyan statisztikai adatforrás, amely meghatározott időpontra vonatkozóan szolgáltat adatokat a népesség nagyságáról, korösszetételéről, iskolázottságáról, foglalkoztatottságáról, a háztartások és a családok összetételéről, a lakáskörülményekről, azaz országos vagy tetszőleges területi aggregátságu keresztmetszeti képet nyújt a társadalomról.

A következő népszámlálás idején várhatóan a társadalmi érdeklődés előterében álló jelenségnek tekinthető többek között a munkanélküliség, a külföldi munkavállalás, a vándorlás, de feltehetően igény lesz majd olyan megfigyelésekre is, mint például a magángazdaságok működése, ezen belül a külföldi tőke szerepe, a mezőgazdaság tulajdonviszonyainak átalakulása, a szociális szféra, valamint a nyugdíjasok helyzete.

A szakmai szempontok mellett tekintetbe kell venni azt is, hogy az EU-csatlakozás egyik fontos feltétele a jogharmonizáció, amelybe beleértendő általában a statisztikai információ-rendszerre ható jogszabály-alkotási folyamat is. A soron következő népszámlálás szempontjából különösen fontos az adatvédelemmel, valamint a polgárok név- és lakcímbeljelentésével kapcsolatos jogalkotás és jogalkalmazás kérdése. Erre megkülönböztetett figyelmet kell fordítani többek között azért is, mert a nyílt társadalom, a sajtószabadság körülményei között számítani lehet arra, hogy a népszámlálások szükségességét megkérdőjelező nézetek is jelentős sajtótámogatást kaphatnak. Az ezredforduló körüli népszámlálás előkészítésének időszakában tehát a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt kell helyezni a népszámlálás és a lakosság kapcsolataira, felhívva a figyelmet az adatvédelmi szabályok betartásának garanciáira, és a szakszerűen végrehajtott népszámlálás pótolhatatlan értékeire.

Az ezredforduló körüli népszámlálás tehát kiemelt jelentőségű lesz a magyar népszámlálások történetében, eredményei összehasonlítási alapul szolgálnak majd a későbbi évtizedekben, talán évszázadokban is. Ezek az elvárások olyan átgondolt, széles körű egyeztetést, az adatfelhasználók igényeinek olyan messzemenő figyelembevételével kidolgozott népszámlálási programot igényelnek, amely – túlmutatva a korábbi gyakorlaton – a jövő széles körű információszükségletének kielégítését célozza.

Az előkészítés során számos módszertani kérdés is megoldásra vár, nemcsak a népszámlálás közvetlen felvételi és feldolgozási rendszerét illetően, hanem a népszámlálást követő reprezentatív adatgyűjtések, longitudinális vizsgálatok, illetve a népszámlálási és egyéb adatforrások összehangolása, az információk összekapcsolása terén is.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás.

SUMMARY

Collected studies entitled „Population Census at the Turn of the Millennium” has been prepared under the auspices of the Central Statistical Office, and endorsed by the National Scientific Research Fund.

In the preface of the volume the president of the Central Statistical Office relates the peculiar importance of population censuses around 2000 in the history of population censuses in Hungary and abroad. He stresses the significance of the subsequent full scope survey from the point of view of Hungary, a country which has every intention of joining the European Union, as it will be the only source of statistics which might provide a national or regionally aggregated cross-sectional picture of the situation of the society at the turn of the millennium.

AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKÁRÓL

DR. RÉVFALVI MIKLÓS

A magyar gazdasági élet megfigyelői az utóbbi években az eredmények vagy a folyamatok nagyságára vonatkozó adatokat bizalmatlanul fogadják, mert ismeretes előttük vagy legalább is a tájékozottabbak előtt, hogy a KSH a pontosságot erősen korlátozó nehézségek közepette gyűjti a gazdasági adatokat. Sokan úgy vélik – e sorok írója is közülük tartozik –, hogy a KSH gazdaságstatisztikai munkája a rendszerváltozást követően csaknem olyan nehéz helyzetbe került, mint amilyenben a múlt század hatvanas éveiben, a statisztikai megfigyelési rendszer kialakításának időszakában volt. Annyival könnyebb most a helyzete, hogy megmaradt a gyakorlott, jól képzett szakembergárda, mely az új körülmények között is megállja a helyét. A két időszak gondjainak azonossága pedig abból áll, hogy új adatgyűjtési rendszert kell felépíteni, mert a régi az új körülmények közepette már nem működőképes. A jelenség oka ismert. Míg a rendszerváltozást megelőző évtizedekben a részletes adatokat szolgáltatók száma néhány ezer volt, gyakorlott, szakképzett, hivatásos statisztikusok állították össze a jelentéseket és fegyelmezetten küldték azokat, addig manapság az ilyen helyzetű adatszolgáltatók száma a korábbi töredékére esett vissza, és a szükséges adatokat milliónyi szervezettől kellene összeszedni. A kiküldött kérdőívek visszaérkezése az esetek jelentős hányadában kétséges, legtöbbször azért, mert hiányzik az állampolgári fegyelem, máskor pedig, ha volna is jó szándék az adatszolgáltatásra, a szakszerűtlen kitöltés miatt használhatatlan az adat. Ezenkívül még nem is említettük a szándékosan helytelen adatokat beírók esetét, akik érdekből torzítják árbevételi, jövedelmezőségi és létszámadataikat.

A probléma megoldásának kulcsa nem vitathatóan elsősorban az adatszolgáltatók háza táján keresendő. Ilyen okokból időszerű, hogy áttekintsük az üzemek statisztikai munkájának egész problémakörét, kezdve az elméleti alapoknál, sőt ott, hogy mit is kell értenünk az üzemgazdasági statisztikán és a fogalom mögött milyen tevékenység áll.

Az üzemgazdasági statisztika – az én megfogalmazásom szerint – a statisztikai tudomány népes családjának egyik tagja, mely a vállalkozásokban, a közüzemekben, a különböző intézményekben végbemenő gazdasági–társadalmi jelenségeket a statisztika általánosan használatos vagy az üzemgazdasági statisztika sajátos eszközeivel vizsgálja. Hasonlóan a többi statisztikai ághoz, ez három dolgot is jelent: először azt a tevékenységet, mellyel az üzemen belüli gazdasági–társadalmi jelenségeket megfigyelik, számszerűsítik és erről beszámolót készítenek, másodsorban az üzem működésére vonatkozó

adatokat, beszámolókat, végül pedig azokat a módszereket, melyekkel a megfigyelés és a megfigyelt jelenségek értékelése történik.

Az „üzemgazdasági” elnevezés nem általános, a statisztika ezen ágát sokan vállalati statisztikának nevezik, az angol nyelvű szakirodalomban pedig az „üzleti statisztika” a „Business statistics” kifejezés a gyakoribb. Az „üzemgazdasági statisztika” elnevezés használata azonban két ok miatt is célszerűbb. Az első ok az, hogy ilyen jellegű statisztika nemcsak a kereskedelmi vagy az ipari vállalatokban, gazdasági társaságokban használatos, hanem a pénzügyintézetekben és olyan közüzemekben is, mint a vasút vagy egy kórház, sőt – mint ahogy később ismertetem – az üzemgazdasági statisztika magyarországi kialakulásában a közüzemeknek úttörő szerepe volt. A második ok pedig az, hogy történelmileg is leginkább ez az elnevezés honosodott meg, főleg Európában.

Az üzemgazdasági statisztikának sohasem volt olyan kiforrott vagy legalábbis olyan mértékig meghatározott és körülhatárolt ismeretanyaga, mint az iparstatisztikának vagy a mezőgazdaság statisztikának. Alkalmazása, módszerei az üzem sajátosságaitól, az alkalmazó felkészültségétől, a vezetés kívánalmaitól függően alakul, mivel többé-kevésbé ismerve az általános statisztika módszereit, a jelenségek tanulmányozásakor abból többet vagy kevesebbet használ fel. Ennek következtében az üzemgazdasági statisztika, illetve az általános és más speciális statisztikák között az az azonos, hogy (döntően az állami statisztikai kötelezettség miatt) a használatos fogalmak és a vizsgálati módszerek tekintélyes része megegyezik, eltérő pedig az, hogy az üzemgazdasági statisztika alkalmazkodik az üzem tevékenységéhez, szervezetéhez, a vezetőnek a belső statisztikai munkával szembeni elvárásaihoz. Ezért speciális, csak abban az üzemben használatos fogalmakat is alkalmaz. Gyakori, hogy eseti, az üzleti élet által aktuálisan felvetett tevékenységet, jelenséget is megfigyelnek. Sokszor előfordul, hogy például valamely ipari szervezetben vagy csak annak valamely üzemében időlegesen gondot okoznak és ezért nagyobb hangsúlyt kapnak például az értékesítési vagy a logisztikai (anyagellátási, szállítási) problémák, és ezért a vezetők – és így a statisztikus – figyelme is akár új feladatként, akár a korábbinál nagyobb mértékben ráterelődik az értékesítési tevékenységre, a szállításra és a tárolási problémákra, a pénzügyekre stb., és ezért használja azok fogalmait, esetenként sajátos elemzési módszereit is. Azoknál az üzemeknél, amelyeknek tevékenysége eleve több ágazatba tartozik, az üzemgazdasági statisztika e sajátossága különösen szembetűnő. Ezért az üzemgazdasági statisztika egyik döntő sajátossága az, hogy nem maradhat meg az ágazatának megfelelő fogalmi és módszertani keretek között.¹ Az üzemi sajátosságok közötti eltéréseknek az a következménye, hogy alig találunk két olyan üzemet, intézményt, ahol egyforma üzemstatisztikai munka folyna, már azért sem, mert például nem várhatunk el azonos módszerű és színvonalú statisztikai munkát egy családi vállalkozásként működő élelmiszerbolttól és a Videotontól.

AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKA KIALAKULÁSA

Tulajdonképpen az üzemek gazdaságának a nemzet gazdaságától való elütő sajátosságai és sokszínűsége az oka annak, hogy az üzemgazdasági statisztika jórészt az üzem-

¹ Ez a körülmény felveti azt a kérdést, hogy mennyire aktuális ma már csak általános statisztikát tanítani a közgazdasági szakközépiskolában vagy akár a szakoktatásban ágazati statisztikát?

gazdászok kezdeményezésére jött létre. Az első olyan számottevő munka, amely már a címében is viseli tárgyunkat, *Albert Calmes* 1911-ben megjelent *Die Statistik im Fabrik und Warenhandelsbetrieb* című munkája volt. Hatására jellemző, hogy 1921-ig hat kiadást ért meg. Hasonlóan nagy jelentőségűnek kell tekintenünk *R. W. Hollandnak* 1921-ben megjelent munkáját: a *Business Statistics*-t. Sok üzemgazdász szerző is szentel egy vagy több fejezetet az üzemgazdasági statisztikának. Közülük a legismertebbek: *Schmalenbach*, *Mellerowitz*, *Nicklisch*, *Leitner*, *Dietrich*. A magyar szerzők közül megemlíten-dő *dr. Schranz András*, az egykori József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaság-tudományi Karának magántanára, aki Üzemgazdaságtan című munkájának X. fejezetét az üzemgazdasági statisztikának szentelte.²

Az üzemgazdasági statisztika bevonult az egyetemi oktatásba is. A londoni egyetemen az 1924/25-ös tanévben két előadássorozatot is hirdettek az üzemgazdasági statisztika témaköréből. Az Egyesült Államokban a Harvard Egyetem tananyagában is már nagyjából ugyanebben az időben megtalálható az üzemgazdasági statisztika. Magyarországon elsőnek *Laky Dezső* hirdetett és tartott előadásokat a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen üzemgazdasági kérdésekről az 1932/33-as tanévtől kezdve.

Az adatszolgáltatók közül már a századforduló előtt statisztikai osztállyal rendelkezett a Krupp-Művek Németországban, míg Franciaországban ugyancsak ebben az időben elsőnek a *Crédit Lyonnais* alkalmazott statisztikust rendszeres üzemstatisztikai munkára. Magyarországon a nagy közüzemek – a MÁV, a Magyar Posta, a Fővárosi Gázművek, a BESZKÁRT (a Budapesti Közlekedési Vállalat elődje) – jó példával jártak elől a századfordulót követően, míg az ipari vállalatok sorát a MÁVAG nyitotta meg.

Az üzemstatisztika kialakulásában, fejlődésében és jelenleg is tartó térnyerésében az üzemi vezetés minél jobb informáltságának vágya és ezzel egyidőben az állami vezetés hasonló igénye és előírásai játszottak és játszanak szerepet. Az üzemi vezetéstől kiinduló kezdeményezés megítélésekor elsőként azt a követelményt kell figyelembe venni, hogy még a legkisebb és legegyszerűbb vállalkozásban vagy intézményben és a legkezdetlege-sebb vezetési kultúra mellett is szükséges bizonyos mértékű informáltság és az adóhiva-tal által megkövetelt számvitelen és a statisztikai hivatalok által előírtakon túlmenő fel-jegyzések vezetése az üzletmenetre vonatkozóan. Ehhez pedig elengedhetetlenül szüksé-ges az üzemi jelenségek folyamatos megfigyelése és feldolgozása a statisztika módszere-ivel, értékelése, sőt – ha az ilyen irányú munkák terjedelme vagy a vele szemben támasz-tott követelmények igényessége indokolja – egy hivatásos statisztikus alkalmazása.

Az üzemgazdasági statisztika a tervgazdálkodás idején

A tervgazdálkodás bevezetése általánossá tette a részletes vállalati adatszolgáltatáso-kat. Minden gazdasági, egészségügyi, oktatási szervezet köteles volt tevékenységéről,

² *Schranz András*: Üzemgazdaságtan. Athenaeum. Budapest. 1938. 377–381. old. Az üzemgazdasági statisztikának leg-alább egy fejezetet szentelő művek természetesen azóta is megjelentek. Például *dr. Révfalvi Miklós*: Üzemgazdaságtan. Tan-könyvkiadó. Budapest. 1969. A 10.6. Az üzemgazdasági statisztika című fejezetet. (159–162. old.) *Dr. Révfalvi Miklós – dr. Tar József*: Beruházások és építkezések statisztikája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1973. Az 1.3. Az üzemgaz-dasági statisztika című fejezet. 16–21. old. *Dr. Révfalvi Miklós*: A szövetkezetek üzemgazdasági statisztikája. Szövetkezeti ipar. Budapest. 1968. augusztus. *Dr. Révfalvi Miklós*: Az üzemgazdasági statisztika néhány kérdése. *Gazdaság és Statisztika*. 1995. évi 2. sz. A csak üzemgazdasági statisztikákkal foglalkozó magyar munkák közül kiemelendő *Dr. Hamar József* intézeti tanár 1948-ban kiadott munkája, mely kitűnő áttekintést nyújt az üzemekben használható statisztikai módszerek (és természetesen az ide tartozó fogalmak) mellett e téma nemzetközi és hazai irodalmáról is. Üzemgazdasági statisztika. Népszava Könyvki-adó. Budapest. 1948.

eredményeiről, erőforrásairól az előírt metodika szerint rendszeres statisztikai beszámolójelentéseket küldeni és ezek elkészíthetőségének biztosítására a szükséges adatokat begyűjteni. Ugyanakkor e szervezetek kötelesek voltak negyedévente, évente terveket készíteni és ezek teljesítéséről rendszeresen beszámolni, az adatokat nyilvántartani. A tervek készítésére és a statisztikai munkára tervosztályokat vagy legalábbis tervecsoportokat hoztak létre. Elsősorban a felettesek által jóváhagyott tervek teljesítésétől függött a vállalati vezetők prémiuma és általában az előremenetel is.

A tervgazdaság és a Központi Statisztikai Hivatalnak ezzel összhangban álló előírásai szükségszerűen meghatározott tartalmú üzemstatisztikai munkára és az ehhez szükséges adatbázis kialakítására kényszerítették a gazdasági szervezeteket. Az előírt metodika pedig akaratlanul is valamilyen mértékű ismeretet is közvetített. A statisztikai ismeretek azonban más – ugyancsak kényszerű – módon is terjedtek. A statisztikusi munkakört, valamint a tervkészítői, munkaügyi, beruházói stb. munkaköröket szakvizsgák eredményes elvégzéséhez kötötték, és ezekben a statisztika valamilyen szinten tantárgyként szerepelt. A statisztika és a tervezés tantárgy volt a közgazdasági technikumokban és főiskolákon és az egyetemeken is. Ennek következtében sok tízezer szakember volt képes az üzemstatisztika legalább középszintű művelésére. Ez a szellemi bázis jórészt még napjainkban is rendelkezésre áll és kiegészül a közép- és felsőfokú közgazdasági iskolák végzős hallgatóival, akiknek a statisztika éppen úgy a tantárgyaik közé tartozik, mint korábban végzett társaiknak, de elődeikhez képest a statisztikusi munkához jól felhasználható új típusú számítástechnikai ismeretekkel is rendelkeznek.

Az állami statisztika döntő hatása mellett egy másik – ha nem is általánosan, de mindenképpen széleskörűen jelentkező – tényező is serkentően hatott az üzemgazdasági statisztika fejlődésére. Az ún. „vállalati önelszámoló egységek” működéséről van szó, mely a magyar tervgazdálkodás piacot helyettesítő intézményei közé tartozott. Ezen intézmény létrehozásával az volt a cél, hogy a kisebb-nagyobb önállósággal rendelkező vállalatokon belüli egységeket (gyárat, műhelyeket, építésvezetőségeket, boltokat stb.) anyagilag érdekeltté tegyék a saját részlegük eredményeinek növelésében. Ezért az önálló elszámoló gazdasági egységek prémiumrendszere e szervezetek saját eredményeihez kötődött. Így szükségessé vált az egyes egységek tevékenységének és eredményeinek folyamatos mérése és kimutatása. Az igényesebb vállalati és más intézményi vezetők megkívánták az egyes részlegek tevékenysége időbeli alakulásának elemzését, a hasonló tevékenységet folytató részlegek munkájának összehasonlítását, gyakran rangsorolásukat. Az eredményekről rendszeresen tájékoztatták az egyes részlegek vezetőit (ezektől függött a prémiumuk) és sokszor a dolgozók szélesebb körét is. Az összehasonlításról gyakran írásos tájékoztatást is közreadtak. Ez az üzemi statisztikai munkának új feladatot adott, és egyúttal módot is nyújtott arra, hogy a statisztikai munkát az üzemen belül szélesebb körben is megismerjék. Nagy szerepe volt ennek a statisztikai munkával szembeni új irányú követelménynek abban, hogy a vállalatok tekintélyes része nem maradt meg az állami statisztika kiszolgálása mellett, horizontális megfigyelések is kialakultak.

Az üzemgazdasági statisztika napjainkban

Az üzemgazdasági statisztika gyakorlata mára természetesen változott. Elmaradt a tervgazdaságból és a részletes állami statisztikából fakadó kényszer, megszűntek a nagy

állami vállalatok és szövetkezetek nagy tervosztályaikkal. Ugyanakkor sok nagy ipari és kereskedelmi üzemben, pénzügyintézetnél és más intézménynél folyamatosan készítenek és értékelnek terveket, vagy legalább az egyes termelési részlegek, boltok számára előírnak meghatározott követelményt és teljesítésüket folyamatosan értékelik, az eredményekről rendszeresen tájékoztatják az egyes szervezeti egységeket. A részvénytársaságok számára kötelező az üzleti terv készítése és a teljesítéséről szóló beszámolás a részvényeseknek. Az állami statisztika természetesen napjainkban is létezik, noha nem olyan minden szervezetre kiterjedően és nem olyan részletezettséggel, mint a tervgazdaságban. Kevesebb a bekért adat, és a jelentési kötelezettség a kisebb vállalkozásokra, intézményekre csak egyes különleges összeírások esetében kötelező, noha a gazdasági és társadalmi tevékenység jelentős része hat-hétszáz ezer olyan szervezetben zajlik, melyek néhány főt vagy a tulajdonoson kívül egyet sem foglalkoztatnak. A külső kényszerűség elmaradását sok gazdasági társaságnál, intézménynél ellensúlyozza a vezetők azon törekvése, hogy a bonyolultabbá váló gazdasági körülmények miatt megnövekedett információs igényeik kielégítéséhez a statisztika eszközeit is felhasználják. Ez sok esetben a statisztikai munkát új, ez ideig nem művelt területekre is kiterjeszti. Ugyanakkor más jellegű, kedvező változásnak is tanúi vagyunk: az üzemgazdasági statisztika erősebben támaszkodhat a számítástechnikára. E kedvező jelenségek mellett kedvezőtlen az, hogy sok tízezernyi üzemben – legtöbbször a vezetők érdeklődésének a hiánya miatt – semmiféle statisztikai munka nem folyik.

A VEZETŐI INFORMÁCIÓ-RENDSZER ÉS AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKA

Az üzemek egy részében, különösen sok közép- és nagyméretű és nagyobb szervezetben, fejlett számítástechnikai kultúrával találkozunk. A nagy tömegű adatfeldolgozását számítástechnikával végzik, hálózat köti egybe a területileg szétszórt részlegeket a központi rendszerrel, a megőrzésre ítélt adatokat adatbankokban tárolják. Ennek következtében ezeken a helyeken rengeteg adat halmozódik fel, jelentős részük már eleve rendezett formában, és kiszolgálják az olyan fontos tevékenységeket, mint a mérleg készítése, az adóbevallás, az ÁFA-elszámolások vagy a szállítókkal, vevőkkel kapcsolatos pénzügyi elszámolások. Ezen adatok tekintélyes részére a statisztikát készítőnek is szüksége van. E nagy tömegű adat természetesen elsősorban az üzem mindennapi ügyeinek intézését és így a vezetők informálását szolgálja, akik egy jól szervezett üzemben az adattömegből csak a részterületükre vonatkozó információkat kapják meg. Probléma csak a magasabb szintű vezetőknél merült fel. A korábbi megoldás szerint az üzemek egy része, felhasználva a számítástechnika nyújtotta lehetőségeket, a vezetők számára speciális információ-rendszert dolgozott vagy dolgoztatott ki: a vezetői információ-rendszert. E megoldás továbbfejlesztett változata, hogy az említett rendszerhez a vezetők már közvetlenül hozzáférhetnek, saját személyi számítógépeik segítségével lehívhatják a számukra fontos adatokat.

A nyugati szakirodalomban a hatvanas évek vége felé, még inkább a hetvenes években jelentek meg a vezetői információ-rendszerre vonatkozó publikációk, és alkalmazásuk is nagyjából ez időben kezdődött el, főképpen azoknál a vállalatoknál, amelyeknek a számítástechnikai rendszert az IBM szállította, illetve ahol a vevő és a szállító között

folyamatos kapcsolat volt (a nyolcvanas évekig – a nagy kapacitású kisgépek és az asztali számítógépek megjelenéséig – általában a bérfeldolgozás volt a jellemző). Az IBM szakemberei által kidolgozott rendszer, a MIS (Management Informations Systems) volt.³ A nagyvállalatoknál egyre terjedelmesebb MIS-rendszereket hoztak létre, melyek a vezetőket nagy tömegű információval árasztották el, gyakran a vezetőkre bízva azt, hogy maguk válasszák ki az őket érdeklő információkat. Szükségessé vált azonban, hogy valamilyen módon korlátozzák a vezetőkhez kerülő információhalmazt, a vezetők érdeklődésének, felkészültségének megfelelően szelektálva. Így alakultak ki a vezetőre szabott információ-rendszerek. Az igényesebb vezetői információ-rendszerekhez módszerbank is tartozik, statisztikai programcsomaggal együtt.

Ezek a rendszerek azonban többnyire nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, és hasznuk korántsem volt arányos a kialakításukhoz szükséges fáradozásokkal. A kialakításukat végző számítástechnikai szakemberek ritkán voltak egyúttal felkészült üzemgazdászok és még kevésbé felkészült üzemstatisztikusok is. Ezért a drágán és rengeteg munkával megalkotott rendszerek hatalmas tömegű, semmit sem mondó részletezettségű adatokkal árasztották el a magas szintű vezetőket, akiknek azok áttekintésére sem volt idejük. Véleményem szerint a megoldást egy olyan belső üzemgazdasági statisztikai információ-rendszer biztosíthatja, melynek kidolgozására a későbbiekben kerülhet sor.

AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKA ÉS A CONTROLLING

Az üzemgazdasági irodalomban a hetvenes évek elején tűntek fel, nagyrészt a német nyelvterületen, majd néhány évi késedelemmel a hazai vállalatok gyakorlatában is a controllinggal kapcsolatos tevékenységek, melyek feladatuk az üzemek, elsősorban a nagyüzemek termelési munkájának, a gazdasági jelenségek folyamatos figyelésének megszervezését és a tapasztaltak alapján vagy önálló kezdeményezésre az üzem működését elősegítő javaslatok kidolgozását, ezzel a vezetés munkájának segítését tűzték ki. A controlling meghonosodásában a rendszerszemlélet érvényesülésének egyik üzemi megnyilvánulását kell látnunk, vagyis szakítást azzal a széleskörűen kialakult gyakorlattal, mely az egyes ügyviteli tevékenységi körök ellátását egymástól elszakítva dolgozó csoportokra bízta: a termelési munkát a tervezésre, a statisztikát a statisztikusra, a számvitelt a főkönyvelőre, a pénzügyeket a pénzügyesre. A rendszerváltást megelőző évtizedekben az első két tevékenység gyakran a tervosztályon belül együtt folyt, legtöbbször az igazgató irányításával, a számvitel és a pénzügyek pedig a főkönyvelő (gazdasági igazgató) hatáskörébe tartozott. Magyarországon kedvezően fogadták a controllingot, mert sok vállalatnál kis változtatással a régi tervosztályok munkáját vélték benne felismerni, másutt pedig a gazdasági igazgató találta a controllingot régi tevékenységével azonosnak.

A controlling szervezetek kialakulása, ha vezetőjének érzéke van a statisztikai módszerekhez, jó alkalmat ad az üzemgazdasági statisztikának arra, hogy olyan területeken is munkálkodjék, ahol erre eddig nem volt módja, vagy csak mérsékelt lehetősége volt. A tervek készítésben – még inkább a tervek teljesítésének értékelésében – már korábban is tevélegesen részt vettek az üzemi statisztikusok. Manapság a számítástechnika birtoká-

³ A MIS kialakulásának, jellegzetességének részletes ismertetését nyújtja *Manfred, P. Wahl* *Grundlagen eines Management-Informationssystemes*. (Luchterhand Verlag GmbH. Neuwied-Berlin. 1970.) című művében.

ban sok szervezetben mód nyílta néhány különleges statisztikai módszer alkalmazására, melyeket korábban matematikai apparátusának bonyolultsága miatt csak kevés statisztikus művelt. A tervszámításoknál természetesen elsősorban az idősorok elemzésére és ezen belül a trend- és a szezonindex-számításra gondolhatunk, de az igényesebb elemzéseknél elkerülhetetlenül felmerül az idősorok alakulását befolyásoló egyes tényezők hatásának számszerűsítése, és így szóba jöhetnek a termelési függvények vagy a korreláció- és a regresszió-számítás is. Érdekes, hogy a szezonindex-számítást alig alkalmazzák, holott a szezonhatásnak több nemzetgazdasági ágban is jelentős szerepe van. Természetesen a szezonhatással a gazdasági ügyletekben korábban és jelenleg is számolnak, csak éppen nem szakszerű statisztikai számításokkal, hanem csupán a tapasztalati adatok alapján.

Sok üzem üzemgazdasági statisztikájában teljesen új területnek számítottak a költséggazdálkodás és a pénzügyek. Tulajdonképpen itt is kitűnően hasznosíthatók a statisztikai módszerek. Gondoljunk csak a költségfüggvényekre vagy a fedezeti pont számításának akár a költségfüggvényekkel, akár az egyszerűbb Rautenstrauch-féle módszerrel való végzésére,⁴ vagy a pénzügyekben a forgási vagy a likviditási mutatók képzésére.

A LOGISZTIKA TÉRHÓDÍTÁSA ÉS AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKA

A controllinghoz hasonlóan a logisztika fogalma is az utóbbi évtizedekben került az üzemi életbe. Elsősorban a termeléshez szükséges anyagoknak, a kereskedelemben az értékesítésre szánt áruknak a beszerzését, tárolását, a termelés folyamatában való mozgását, a késztermékeknek és az áruknak a vevőkhöz való eljuttatását és az ezekkel kapcsolatos egyéb tevékenységeket jelenti. Kialakulását három tényező ösztönözte. Először is, a termelési és az azt kiszolgáló folyamatok egyenetlen fejlődése: míg az anyagok megmunkálására alkalmas gépek és technológiák gyorsan fejlődtek, és ennek hatása a termelésben, a megmunkáló folyamatokban, ezek termelékenységének emelkedésében is megmutatkozott, addig a külső és a belső anyag- és termékmozgatás, a tárolás folyamatai ettől messze elmaradtak, noha az alkalmazható gépek és technológiák már ismertek voltak.⁵ Második tényező az üzleti életben a megrendelők és a vevők mind gyorsabb és pontosabb kiszolgálására irányuló törekvés volt.⁶ Harmadik tényezőnek pedig – a controllinghoz hasonlóan – itt is a rendszerszemlélet sugallta azon felismerés jelentkezett, hogy a korábban egymástól elkülönítetten – legtöbbször külön szervezetben – működő, de logikusan összetartozó részlegek (az anyagbeszerzés, a raktározás, a munkahelyek anyaggal és félkésztermékekkel való kiszolgálása, az értékesítés előtti komplettírozás, a szállítás stb.) munkájának összehangolása, esetleg nagyobb szervezetbe összevonása, az üzem termelési és gazdasági folyamataira kedvezően hat. Tulajdonkép-

⁴ Az üzemgazdaságtan fedezeti ponton az árbevételnek és az összes költségnek értékét érti, ahol sem veszteség, sem nyereség nincsen, a grafikus ábrázoláson pedig az árbevétel és a költséggörbe metszéspontját, ahol az x tengelyen a termékek vagy a szolgáltatások mennyisége, az y tengelyen pedig az árbevétel, illetve a költségek szerepelnek.

⁵ Gondoljunk csak arra, hogy Ford már 1909-ben alkalmazta a futószalagot, de az, vagy hasonló célú anyagmozgató technológia még az ötvenes évek végén az Egyesült Államok gyáripárában a munkások mindössze 5-6 százalékának tevékenységét támogatta. (A CIOŠ-on P. Formall előadásából ismertette Marosi Miklós.) 363. old.

⁶ A logisztika modernizálását a számítástechnika hathatósan támogathatja. Példa erre az Alfa-Fűszért 1987-ben bevezetett vonalkódrendszer. Ezzel a folyamat időszükséglete az ötödére csökkent, az azonosítási és árazási hibák megszűntek, teljessé vált az áruk nyilvántartási lánc, mely a termékek „elkallódását” is nagymértékben csökkentette.

pen sem az elnevezés, sem a gyakorlat nem volt teljesen ismeretlen, de nem az üzleti életben, hanem a hadművészetben és a hadjáratok gyakorlatában alkalmazták általában a seregek, különösen pedig a mozgásban lévő csapatok ellátására.⁷

A logisztika térhódítása – főképpen az ipari üzemekben – a statisztikát is új feladatok elé állíthatja, sőt – a statisztikai munkával szemben igényesebb vállalatoknál – állítja is. A logisztika szervezeti egységei által mozgatott, beszerzett, tárolt, felhasznált anyag- és árutömegekre vonatkozó adatok korábban az elemzésekben legfeljebb az eredmények alakulásának tényezői voltak, most a megfigyeléseknek éppen olyan tárgyaivá léptek elő, mint a termelési, az értékesítési, a pénzügyi folyamatok vagy a különféle eredménymutatók. A kereskedelemben természetesen más a helyzet. Ott a beszerzett és értékesített áruk mennyisége, választéka, ára a főtevékenységhez kapcsolódik, és ezért az érdeklődés főirányába esett és esik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az üzemgazdasági statisztika minden kereskedelmi üzemben minden tartalékát kimerítette.

AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKA ÉS A PIACKUTATÁS

A tervgazdaságot felváltó piacgazdaság sok ipari, kereskedelmi és más jellegű vállalkozás számára új, sokszor létfontosságú feladatot hozott: az üzem érdekeltségi köréhez tartozó piac megismerését, az üzem által termelt, vagy forgalmazott termékek iránti kereslet jövőbeli alakulásának lehető legpontosabb meghatározását. Valamely termék iránti jövőbeli keresletet nagyon sok tényező befolyásolhatja (például a divat, a termék ára, a kínált mennyiség, a reklám stb.), és ezért még viszonylag rövid távra is csak nagy bizonytalansággal becsülhető meg. A statisztika módszerei között azonban több olyan is van, mely alkalmas az ilyen jellegű jelenségek értékelésére, és amelyeket Magyarországon is használnak hasonló feladatokra már hét-nyolc évtizede.

Az előzmények a konjunktúrakutatásokban keresendők. A nemzetgazdaságokat időről időre megrázó konjunktúraingadozások hatására a fejlettebb piacgazdaságokban az első világháborút követően részben a kormányzat, részben nagyobb társaságok kezdeményezésére, a konjunktúra folyamatainak megismerésére, alakulásának figyelemmel kísérésére kutatások indultak, többek között hazánkban is. E kutatások során széleskörűen hasznosítottak olyan statisztikai módszereket, mint a trend- és szezonindex-számítások, a korreláció-számítás és regresszióanalízis, indexszámítások, gyakorisági eloszlások stb. Ugyanakkor a vizsgálatok gyakran csak egy-egy termék keresletének alakulására terjedtek ki.⁸ A piackutatás nagy felkészültséget és rutint kívánó munka, ezért azzal még nagy, tőkeerős, szakemberekkel jól ellátott vállalkozások is sokszor profi piackutató intézeteket, társaságokat bíznak meg. Ennek ellenére sikeres lehet akár ipari, akár kereskedelmi társaságnál saját piackutató részleg kialakítása, amelyben egyaránt kívánatos az adott piacot jól ismerő szakember és jól felkészült statisztikus részvétele.⁹

⁷ Megjegyzem, hogy az építőiparban hosszú évtizedekre, talán évszázadokra visszamenőlegesen ismert az a logisztika gyakorlatával egybeeső folyamat – a felvonulás –, melynek során a kivitelező birtokba veszi az építkezés helyszínét, kialakítja a munkahelyi üzemét, a raktárait és egyéb tárolóhelyeit. Figyelmet érdemel a tevékenység elnevezése is – a felvonulás –, ami katonai fogalom.

⁸ E kor konjunktúrakutatásáról jó áttekintést nyújt a *Heller Farkas, Andreich Jenő, Konkoly-Thege Gyula, Vágó József, Serbán Iván és Balogh Tamás* által írt *Tanulmányok a konjunktúra-kutatásról* (Gergely R. Budapest. 1928.) című munka.

⁹ A piackutatásban alkalmazható statisztikai módszerek ismertetését nyújtja *P. E. Green és D. S. Tull*: *Döntés-előkészítés a marketingben*. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest 1971. 253–452. old. és *Ph. Kotler*: *Marketing management*. (Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 1991. 236. old.)

AZ ÜZEMGAZDASÁGI STATISZTIKA JAVASOLT FELADATAI

Az üzemgazdasági statisztika feladatait elsősorban az üzem tevékenysége, nagysága és a vezető felkészültsége, igényei határozzák meg. Az alapvető feladat az üzem belső információigényeinek kielégítése, valamint az üzem számára előírt statisztikai jelentési kötelezettségek szakszerű ellátása. A belső információigények kielégítését olyan tevékenységek szolgálják, mint a gazdasági szervezetben lévő gazdasági és társadalmi jelenségek megfigyelése, a szervezet gazdasági és társadalmi életét befolyásoló fontosabb tényezőknek és hatásuknak vizsgálata, a fejlődési tendenciák kimutatása és erről a vezetők tájékoztatása azért, hogy a szervezet tevékenységének és eredményeinek megítéléséhez és a jövőre vonatkozó döntések meghozatalához kellő információt nyújtson.

Az üzemgazdasági statisztika feladatai a következők:

- a tulajdonosok és az üzem vezetőinek tájékoztatása a szervezet működéséről, eredményeiről és e célból rendszeres és eseti elemzések és beszámolók készítése,
- a belső statisztikai tájékoztatók elkészítése,
- az állami statisztikai jelentések összeállítása,
- gondoskodás a beszámolójelentések és elemzések összeállításához szükséges adatok rendelkezésre állásáról, ha kell, gyűjtéséről, tárolásáról és a szervezet tevékenységére vonatkozó hosszú idősorok vezetése,
- részvétel a szervezet minden olyan munkájában, melyben a üzemgazdasági statisztika munkájára szükség van, vagy az eredményeit hasznosítani lehet (itt elsősorban a controlling munkára, valamint a részvénytársaságok rendszeres éves jelentéseire vagy a mérlegkészítéssel együtt járó elemzésekre gondolunk).

A tulajdonosok és a vezetők részére készülő tájékoztatók

A tulajdonosok és az üzem vezetői részére készülő tájékoztatók formája és tartalma különböző. Ez magától értetődő, ha arra gondolunk, hogy az üzem dolgairól másképpen kell tájékoztatni a vezetőt, aki napról napra éppen az üzem ügyes-bajos dolgaival van elfoglalva és másképpen azokat a tulajdonosokat, akiknek tekintélyes része esetleg csak a közgyűlésen látja belülről az üzemet, ha a közgyűlés az üzemen belül van.

A tulajdonosok részére készülő tájékoztatóban célszerű beszámolni a társaság vagyoni helyzetéről, a vagyonban az utolsó közgyűlés óta bekövetkezett változásokról (esetleges gyarapodásáról vagy az összetétel módosulásáról), a vagyon alakulására ható fontosabb tényezőkről (például lényegesebb beruházásokról, beszerzésekről), a társaság anyagi (pénzügyi) helyzetéről, a korábbi közgyűlés határozatainak teljesítéséről, a társaság üzleti tervében foglaltak és más, rövidebb és hosszabb célkitűzéseinek teljesítéséről stb. A tulajdonosoknak készülő tájékoztatók fontos jellemzője a lényegre törekvés, nem célszerű ugyanis terjedelmes táblákban sok száz adattal elárasztani a statisztikában felkészületlen kistrésztvényeseket.

A vezetők részére készülő tájékoztatókat két csoportba kell osztanunk. Az első csoportba az üzemek mindennapi tevékenységére vonatkozó, azok fontos elemeit jól jellemző adatokat, az ún. operatív adatokat tartalmazó jelentések tartoznak, melyeket gyakran, az üzem jellegének vagy éppen adott helyzetének megfelelően esetleg naponta vagy hente, havonta készítenek. Ilyen adat lehet a termelőüzem napi kibocsátása, a foglalkoztatott létszám, az áruház napi forgalma, a vállalat pénzügyi helyzete, a szállodák kihasználtsága stb. Feltételezhetően a nehéz pénzügyi helyzetben lévő üzem vezetőjét naponta kell tájékoztatni a bankszámla állásáról, a nagy tőkét lekötő összeszerelő üzemek vezetőit

a napi kibocsátásról, a nagy raktárkészletekkel rendelkező kereskedőket a napi kiszállításokról, országos rendezvénykor vagy a turistaszézonban a szálloda vezetőit a szobakihasználtságról stb.

A vezetők részére készülő tájékoztatók második fajtája az operatív adatok szolgáltatásától két tekintetben is eltér: egyrészt csak nagyobb időközökben, havonta, negyedévente, évente készül, és éppen ezért már olyan adatokat is tartalmazhat, melyek csak nagyobb időközökben állnak rendelkezésre, például a bér adatokat vagy a mérleg adatait, másrészt pedig részletesebb, mert több üzemi tevékenységre, jelenségre, tényezőre térhet ki, és a tények egyszerű felsorolása mellett már a jelenségek hátterére vonatkozó magyarázatokat, elemzéseket is adhat.

A legtöbb vezető a számára készülő részletesebb tájékoztatóban mindössze a tények egyszerű felsorolását kívánja meg, az ok-okozatok megállapítását, a következtetések levonását saját feladatának tekinti. Az ilyen jellegű tájékoztatók tipikus formája a tábla. Egy-egy táblában, időrendben és folyamatosan vezetik a szervezet termelésére, létszámának alakulására, pénzügyi helyzetére stb. vonatkozó adatokat.

A nagyobb szervezetekben, ahol üzemgazdasági munka folyik, már többen segítik a vezetőt munkájában. Az általunk javasolt vezetői tájékoztató természetesen egy tábla (vagy akár több tábla) tartalmánál többet nyújt. Az üzem fontosabb adatai mellett időszakról időszakra ismerteti az ezekkel együtt járó jelenségekben megnyilvánuló tendenciákat, az időszak alatt bekövetkezett változásokat vagy éppen a nem kívánt változatlan-ságot kiváltó tényezőket stb.

A vezetők részére készülő részletes tájékoztató az üzemgazdasági statisztika munkájának legfontosabb része, mert szakszerű elkészítése esetén

- komplex információt nyújt az üzem működéséről;
- egyúttal pedig bizonyítja az üzemgazdasági statisztika hasznosságát, a tájékoztató készítőjének és munkatársainak a felkészültségét.

A gazdasági szervezet tevékenysége jelentősen befolyásolja a megfigyelt jelenségek körét, ezért a vezetői tájékoztatók tematikájának kialakításakor figyelembe kell venni az üzem jellemzőit, vagyis tevékenységét, tagoltságát stb. Természetesen lesznek olyan mutatók, melyek valószínűleg minden tájékoztatóban szükségszerűen jelen lesznek. Feltehetően ezek közé tartoznak a teljesítményekre, az árbevételre, a foglalkoztatottak számára, az üzem vagyoni helyzetére, a jelentősebb beruházásokra és a költségesebb felújításokra, a fizetési kötelezettségekre stb. vonatkozó adatok.

A nagy és tagolt üzemek eredményes vezetése szükségessé teszi, hogy a vezetői tájékoztatók ne csak az egész üzem, hanem a részlegek eredményeiről is számot adjanak olyan formában, hogy az eredmények összehasonlíthatók, rangsorolhatók legyenek.

Célszerűnek látszik, hogy a tájékoztatók szövege ne csak a táblák adatainak magyarázatára szolgáljon, hanem éppen fordítva, vegye át a főszerepet és a részletes, nagy terjedelmű táblák a jelentések, tájékoztatók mellékletei legyenek.

A belső tájékoztatás

Szükséges, hogy ne csak a legfelső vezetőnek, hanem helyetteseinek, az egyes részlegek vezetőinek is készüljön tájékoztató. Sok szakember állítja, de a tapasztalatok is ezt

látszanak igazolni, hogy nagyon hasznos, ha az alsóbb szintű vezetők is tájékozottak a gazdasági szervezet általános helyzetéről. A szervezet munkájának, problémáinak, sikereinek ismerete elősegíti a szervezettel való azonosulást, egyes jelenségek azonos megítélését és serkenti a versenyszellemet. Már az előzőkben is utaltunk arra, hogy az üzemek jelentős részében az elmúlt egy-két évtizedben, elsősorban a belső ösztönzési rendszer kiszorgálására, kialakult az említettel többé-kevésbé megegyező gyakorlat.

Az állami statisztikai beszámolójelentések készítése

Napjainkban is, bár a tervgazdálkodási időhöz képest csak kismértékben, működik az állami statisztika rendszere kötelező előírásaival, rendszeresen beküldendő, kitöltött kérdőíveivel. Például az ipari éves statisztikai jelentés az ipari termékek és szolgáltatások termeléséről és értékesítéséről kér beszámolót a 20 főnél többet foglalkoztató vállalkozásoktól, valamint a telephelyi statisztikában néhány termelési, létszám- és kereseti adatot. A havi iparstatisztikai jelentést az 50 főnél többet foglalkoztató vállalkozások szolgáltatják termékeikről mennyiségben, valamint árbevételükről és rendelésállományukról. A 10-50 főt foglalkoztató vállalkozások, havi egyszerűsített iparstatisztikai jelentést készítenek értékesítésükről (összesen 5 adatot, de ebből 2 összegezés). A többi nemzetgazdasági ágba tartozó vállalkozások statisztikai jelentési kötelezettsége nagyjából hasonló, mint az ipariaké. A mutatószámok csökkenése azonban nem jelenti azt, hogy egy nagyobb vállalkozás beszámolójelentésének összeállítása könnyű feladat.

A beszámolójelentések összeállításához szükséges adatok

A statisztikai beszámolójelentések elkészítéséhez, a belső elemzésekhez, a vezetőknek készülő összeállításokhoz az alapadatokat összegyűjteni, szakszerűen feldolgozni, tárolni és karbantartani kell. A rendszeresen szükséges elsődleges adatok előállítása a statisztikusok vagy a statisztikát alkalmanként készítőik számára fontos üzemi érdek és ezért a nagyobb üzemek ügyrendi vagy ügyviteli előírásai, általában tartalmazzák a statisztikai adatok szolgáltatásának rendjét, vagy valamilyen más vezetői utasításban gondoskodnak erről, beleértve legtöbbször azt is, hogy mikorra és milyen formában, kinek kötelessége az adatok előállítása. Ha pedig a belső adatszolgáltatásnak nincs szabályozott rendje, akkor esetenként kell intézkedni, vagy a statisztikus „kollégialis” alapon szerzi meg az adatokat. Ez azonban megnehezíti a munkát.

A begyűjtött elsődleges adatokat bizonylatokon kell tárolni, azokat a számviteli bizonylatokhoz hasonló módon és hasonló ideig meg is kell őrizni. A statisztikai munka azonban ismer más adattárolási módot is: megfelelően kialakított táblázatokon hosszabb idősorokban gyűjtik az adatokat. A táblák azonban más csoportképző ismérv szerint, például telephely, termékek vagy tevékenységcsoportok szerint stb. is készülhetnek. Ennek következtében gyakran ugyanaz az információ több táblázatban is szerepel. Például valamilyen létszámadat szerepel a vállalkozás egészét ismertető táblázatban és fellelhető egy telephely adatai között is. Az idősorok szerinti gyűjtésre természetesen olyan esetekben is szükség van, amikor például havi adatok összegezésként kapjuk meg az éves adatokat. Táblázatokon szokás vezetni továbbá az elsődleges adatokból nyert származtatott adatokat is, mint amilyenek a termelékenység mutatók, az átlagbérek stb.

A hosszú idősorok vezetése fontos, mert a több évet átfogó idősor csak akkor elemezhető, ha az adatok összehasonlíthatók. Ez igaz másféle összehasonlítás esetében is. Például a termelési érték idősorai esetében az összehasonlíthatóság megköveteli, hogy az adatokat azonos árszintre számítsuk át, és ha szervezeti változás történt, akkor ennek zavaró hatását is szűrjük ki. Ennek következtében a táblázatokban három sort kellene vezetni:

- az eredeti adatot tartalmazó sort,
- az aktuális időpontra megfelelő árszintű adatokat tartalmazó sort,
- egy olyan sort, amelyen kiszűrtük a szerkezeti módosulást.

Inflációs időben az aktuális időpontra való átszámolást évente meg kell ismételni. Ezért célszerű, ha külön-külön táblázatban vezetik az eredeti idősor adatát és az árváltozással, valamint a szerkezeti változással helyesbített adatokat.

Az üzemgazdasági statisztikában árváltozásnak vannak kitéve az árbevétel mellett az eredmény-, az eszköz-, valamint a béradatok is. Ezek közül általában csak az árbevétel és a béradatokot korrigálják. Az árbevétel korrigálása a termelési árindexszel történik, a bérek korrigálása pedig a fogyasztói árindexszel. Az árindexeket a Központi Statisztikai Hivatal közleményeiből vehetjük át.

Részvétel az éves számviteli beszámoló összeállításában

Az 1991. évi XVIII. törvény a számvitelről a számviteli beszámolókat a korábbi eljáráshoz képest lényegesen megváltoztatta. A kettős könyvvitel vezetésére kötelezett vállalkozásoknak éves beszámolót kell készíteniük, mely mérlegből, eredménykimutatásból, e két okmány kiegészítő mellékletéből, valamint az üzleti jelentésből áll.

A statisztika feladata a kiegészítő melléklet készítése. Ez emlékeztet a korábbi időszak „szöveges mérlegbeszámoló-jelentés”-re annyiban, hogy ez is tájékoztatást nyújt a vállalat helyzetéről, működéséről, az ezeket befolyásoló tényezőkről, de most már nem a pénzügyminiszter, hanem a tulajdonosok, a befektetők és a hitelezők számára. Ez a szerepkörváltás az elemzés szakszerűségével szemben jelentős követelményeket támaszt, melyre igazából csak a statisztikai módszerek alkalmasak.

Az eredménykimutatás sok tekintetben hasonló tartalommal rendelkezik, mint a kiegészítő melléklet, de ez csak a tulajdonosok, részvényesek céljára szolgál, ezért üzleti titkokat is tartalmazhat, míg az előbbiben üzleti titkokat valószínűleg nem találunk, mert azt a mérleggel együtt a Cégbíróságnak, valamint a részvénytársaságoknak és bizonyos árbevétel meghaladó nagyságú kft.-knek az Igazságügyi Minisztériumnak is közzététel céljából be kell küldeni. Üzleti titkot tartalmazhat a mérleg is. Ezért előfordul, hogy egy társaságnak három mérlege is van: az első a valós adatokat tartalmazza, a másodikat a részvényesek számára, míg a harmadikat az adóhivatal számára készítik.

*

Az üzemek statisztikai kultúrája a vázlatosan ismertetett tényezők hatására folyamatosan alakult ki. Sok üzemben megmaradt – még fejlődött is ez a kultúra –, másutt elvesztett – ezeken a helyeken pótolni kell –, a számtalan új üzemben pedig újonnan kell kialakítani. Ez természetesen nem könnyű, időt és rengeteg munkát igényel.

Kézenfekvőnek látszik a megoldás:

- alkalmazni kell a korábbi évtizedek sikeres elemeit;
- a szívós oktatási és felvilágosító munkát kell végezni;
- az üzemek statisztikai munkájának gyakori ellenőrzésére törekedni;
- ismét fel kellene éleszteni az Üzemgazdászok és Üzemstatisztikusok Egyesületét, mert az annak keretében megszervezett konferenciák előadásai és vitái jelentős segítséget nyújtottak az üzemi statisztikusoknak;
- fel kell használni a sajtó és a médiák nyújtotta lehetőségeket (az utóbbi időben e téren történtek biztató lépések).

TÁRGYSZÓ: Üzemgazdasági statisztika.

SUMMARY

The study discusses the concept, development, past and present practice of the statistics of business economics. Statistics of business economics is a branch of statistical science which analyses economic aspects of enterprises companies, partnerships, public utilities with the peculiar means of statistics. Its current practice has been significantly influenced by the role the government played in the economy, thus in the time of the two World Wars, and particularly during the period of planned economy. However, in the contrary the work of governmental economic statistics depends as well mostly on the statistical activities of industrial units. The author derives the present problems of governmental economic statistics precisely from the latter correlation: namely from a decrease in the general level of statistical activities of business economics. Finally, he takes forward proposals to improve the present situation.

AZ ELEKTRONIKUS KERESKEDELEM ÉS A STATISZTIKAI OSZTÁLYOZÁSOK

NÁDUDVARI ZOLTÁN

Az ezredforduló piacaira világszerte betört az elektronika, és bár Európában és Japánban is gyors fejlődés tapasztalható, az Egyesült Államok (a földrésznyi távolságokra is tekintettel) versenytársainál erőteljesebb lépéseket tett az elektronikus hálózatrendszer közvetlen üzleti célú hasznosítására.

Az Amerikai Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarája (US Chamber of Commerce) kezdettől támogatta az „elektronikus kereskedelem” kilencvenes évek elején megfogalmazott feladatát: megkönnyíteni a kis- és közepes méretű vállalkozások hozzájutását a naprakész, pontos üzleti információkhoz. Ezt a célt világméretű (az alapítók által Global Business Alliance néven jegyzett) üzleti szövetséggel érik el, olyan globális üzleti stratégiát folytató társaságok közreműködésével, mint például

- az adatbázisokat, valamint világméretű számítógépes hálózatokat a célnak megfelelően rendelkezésre bocsátó AT&T,
- az elektronikus kereskedelmi rendszer alkalmazásához ajánlott személyi számítógépes rendszereket, ezek komplett használatra kész alkalmazói programcsomagjait kedvező áron ajánló ipari háttér (például az IBM, a Digital Equipment Corporation),
- az internetes alkalmazások követelményeinek mindenben megfelelő Windows és Explorer programtermék-családot ajánló Microsoft,
- a leendő üzletfelek és a lehetséges partnerek hiteles azonosításához az Egyesült Államok és fontosabb üzleti partnerországai kereskedelmi cégregisztereit forgalmazó Dun & Bradstreet International társaság (az Unibex Electronic Yellow Pages világméretű céginformációs adatbázis 13,8 millió vállalkozásról képes információt szolgáltatni),
- a leendő kereskedelmi partner hitelhelyzetét átvizsgáló, minősítő és hasonló céginformációkat eseti felkérések szerint megadó tanácsadó társaság (a Deloitte & Touche),
- a világméretű bankhálózattal, hitelkártya-szolgáltatásokkal rendelkező bankház (a Chase Manhattan Bank), amely a számítógépes hálózaton előkészített adásvételt elektronikus fizetőeszköz révén realizálja,
- a világméretű hálózattal rendelkező biztosító (az American International Group), a létrejött ügyletek Interneten közölt előírásait követő biztosítási módokkal,
- a feladathoz szabott rendszer integrálását végző rendszerház (például az MCI holding SHL Systemhouse vállalata).

Az Amerikai Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarája a képviselt üzleti vállalkozások informálását nem korlátozta a belső piacokra, az említett neves közreműködőkkel stratégiai szövetségben létrehozta az itt bemutatott Unibex világméretű elektronikus ke-

reskedelmi hálózatot. A szövetségben részt vevő piacvezető amerikai társaságok a teljes üzleti folyamatot képesek menedzselni, és multinacionális jellegükből következően jelentős üzleti kapcsolataik vannak (és lehetnek) más nemzetgazdaságokkal is. Jól felfogott érdekük, hogy a döntésekhez szükséges részletességgel információkhoz juthassanak a világpiac megfigyelt régióiban működő cégekről, a kínált és keresett termékekről, szolgáltatásokról, továbbá a világméretű és regionális marketing alapadatairól, a pénzügyi, a biztosítási és egyéb a forgalomhoz kapcsolódó tevékenységekről. Ez a globális elektronikus adattár és tárgyalási technika más előfizetők számára is elérhetővé válik, bár kétségtelenül az Egyesült Államok gazdaságának jellegzetességei uralkodnak a világhálózaton, ez megnyilvánul például az angol nyelvű társalgásban, a rendszerezéshez alkalmazott struktúrákban, a terjedelmes háttéranyagok módszertanában.

Az itt bemutatott Unibex (Universal Business Exchange) mindezekhez a globális információkhoz olyan személyi számítógépet igényel, amelyről elérhető az Internet, és amelyet Windows operációs rendszerrel felszereltek. Feltehetően a világ más tájain is létrejöttek már az elektronikus kereskedelem (szerényebb hatókörű) megoldásai, és nem zárható ki, hogy Európa saját szükségleteinek megfelelő formában létrehozza az itt vizsgálnál kedvezőbb feltételekkel igénybe vehető saját rendszerét. Tapasztalatszerzőként azonban nagyon tanulságos lehet egy már bevezetett szolgáltatás lényegének (és gyermekbetegségeinek) megismerése. A rendszer célja, hogy az Egyesült Államokban 1995-ben kipróbált „elektronikus kereskedelem” előfizetői bemutathassák vállalkozásukat, a hálózaton közölhessék például a vételre vagy eladásra, továbbá üzleti befektetésekre vonatkozó ajánlataikat. Az Internet rohamos terjedése más országokban is felhasználható arra, hogy a különböző régiók keresletét és kínálatát olyan új elektronikus eszközrendszer hozza közelebb egymáshoz, amely a világkereskedelem bővülésének az eddigieknél jobban megfelel. Ebben a megközelítésben az Unibexről elmondottak értelem szerint vonatkoznak más márkanevekkel kialakított globális hálózati szolgáltatásokra is, az Unibex tehát egy új és ígéretes piacépítési módszer tömör megnevezése egy konkrét típus nevével (ahogy a xerox jelentésében is elhomályosult már a gyártó neve).

Az Unibex sok szállal kapcsolódik az Internethez, de az általánosan használt „hordozófelületet” speciális szolgáltatásokkal egészíti ki, az előfizetők szabadon meghatározható igényeihez igazodva. A közepes és kisvállalatok a hálózatra kapcsolódva olyan felhasználóbarát elektronikus eszközt használhatnak, amelynek moduljai megadják a kereteket jövőbeni ügyfelek minősítéséhez, a jellegzetes üzleti tárgyalási fordulókhöz (például az árral, átvétellel, szavatossággal stb. kapcsolatban), az egyetértéssel kialakított szerződési feltételek végleges szövegezéséhez, a nemzetközi fizetésekhez, a vámeljáráások konkrét tennivalóihoz és nomenklatúráinak alkalmazásához.

Az Interneten rendszerint közismert tömegcikk adásvételére használják a WWW (World Wide Web) lapokat, hiszen ez a multimédia is közvetíthet bármely lehetséges vevőnek például édességet, kozmetikumot, virágot, sajtóterméket, hang- vagy képhordozót. Aki az Internet révén tekinti át a világ kínálatát, az objektívebb képet alkothat, mint akibe ellenőrizhetetlen reklámok sulykolják az egyes áruk minősítését. A hálózat felhasználói akkor ütköznek nehézségbe, ha ügyleteiknek személyes kapcsolatokkal is lendületet kell adni. Az Interneten megtekinthetik a szokványos „elektronikus kirakatokat”, de az ügyesség és a kitarás szabja meg, hogy a hálózaton az érdeklődő találkozik-e vagy sem az igényelt partnerrel, annak keresett ajánlatával. Amikor a partnerek találkoznak,

újabb nehézség adódhat, ha többfordulós tárgyalásban (a nyilvánosság kizárásával) kell tisztázniok a vétel vagy eladás konkrét feltételeit, mert az Internet önmagában („világbazár” jellegéből eredően) ilyen bizalmas párbeszédre kevésbé alkalmas.

A kereskedelmi folyamatok rendszermodellje

Az Unibex több, mint egy szokványos Internet-szolgáltatás. Kiutat kínál a világbazár személytelen forgatagából azáltal, hogy a világpiac öt jellegzetes szereplőjének új üzleti filozófiával egységes, standardizált kereskedelmi modellt ajánl. A világ bármely távoli piacával célratörő és az elektronikus kereskedelmi hálózat használatával optimálisan szervezhető közvetlen párbeszéd kezdeményezhető, majd folytatható. Az Unibex útján egymásra találhatnak:

- az *eladók* (gyártók, viszonteladók, exportra vállalkozók), akik vevőket keresnek;
- a lehetséges *vevők* (felhasználók, viszonteladók, importra vállalkozók), akik a konkrét igényeiknek megfelelő kínálatot keresnek;
- a *befektetők* vagy a tőkeigényes vállalkozásaikhoz társakat keresők, akár szakmai befektetési üggyel (közös vállalkozás vagy technológia-transzfer formájában), akár a törzstőkével kapcsolatos ajánlatokkal;
- az alaptevékenységeikre összpontosító közepes és kisvállalkozások olyan profi partnerekkel, amelyek a számítógépes hálózaton „testre szabott” piackutatási, vállalatvezetési, számviteli, jogi és hasonló üzleti *tanácsadó szolgáltatást* kínálnak (például a piacbővítésre készülő vállalkozás számára még ismeretlen célszágok viszonyai között is);
- az üzleti folyamat résztvevői olyan szakcégekkel, amelyek sokféle *kiegészítő szolgáltatással* – különféle szállítmányozási, fuvarozási, logisztikai, jogi, vámtechnikai, biztosítási és mindezekkel kapcsolatos pénzügyi ügyletek lebonyolításával – támogatják az adásvétel tárgyának a gyártótól a rendeltetési helyre juttatását: sok esetben ugyanis azon is múlhat a piaci siker, hogy mielőbb megtalálják az e szolgáltatásokra felkészült (földrajzilag távoli) partnereket.

A hazai (otthoni) tanácsadás valószínűleg személyes kapcsolatokra építhető, megbízható referenciák alapján választunk például adótanácsadót vagy jogi tanácsadót. Amikor viszont például kanadai befektetők egy prágai iparvállalat tulajdonjoga vagy adriai-tengeri kikötő használata iránt érdeklődnek, olyan európai (még közelebbről: cseh, illetve délszláv) szakcéget keresnek, amely ezekben a kérdésekben van otthon.

Az Unibex-hálózat világméretű „virtuális expo és piactér” jelleggel működik, ehhez a rendszer amerikai központjában automatikusan összevetik a partnerkeresésre irányuló igényeket az adatbázisban rendszerezetten tárolt felajánlásokkal. A partnert keresőnek olyan részletességgel kell specifikálnia igényeit (mit igényel és mit zár ki), hogy a kellően meghatározott kérdésre kétséget kizáróan kiválaszthassák a megfelelő válaszokat. Amikor az igény és a felajánlás találkozik, akkor a leendő partnerek a számítógépes hálózaton (vagy telefaxon) azonnal visszajelzést kapnak megadott címükre. A rendszer csak partnerközvetítő, az érintett ügyfelek saját belátásuk, érdekeik szerint határozhatják meg a további elektronikus egyeztetések tartalmi kérdéseit. Az elektronikus kereskedelem tehát mindkét fél részéről megfelelő, az elvárt informatikai ismereteken messze túlmenő felkészültséget igényel.

Az értesített két vagy több távoli üzleti partner (a számítógépes hálózat útján) elvégezheti az adásvétel feltételeit pontosító egyeztetéseket. Az Internet útján további (például pénzügyi, biztosító, fuvarozó, raktározó stb.) üzletfeleket is elérhetnek a kiválasztott földrajzi körzetben, tevékenységi körben, pénzügyi konstrukcióban, amennyiben ezek

közreműködését is szükségesnek tartják. A világméretű „kirakatnézéssel” és partnertalálással induló ügylet végigvihető ebben a virtuális térben, egészen a szolgáltatások és el-lenszolgáltatások nyugtázásáig, illetve, ha erre kölcsönös érdek teremthető, tartós part-neri, beszállítói kapcsolatok alakíthatók ki.

Az érdeklődők fokozatosan ismerkedhetnek meg számítógépeiken a rendszer szolgál-tatásaival, így:

- a nyilvános Interneten tallózva vehető fel a kapcsolat a lehetséges vevők, valamint az Unibex előfizetői között (az ún. Unibex Business Site böngészése révén);
- amikor az érdeklődő maga is előfizetője lesz a rendszernek, akkor az Unibex teljes cégjegyzéke (Directory), illetve központi adatbázisa alapján kerülhet sor a megadott ismérvekkel ésszerű mértékben szűkített partnerkeresésre;
- miután megtalálták egymást az előfizetők, valamint leendő ügyfeleik, átvonulhatnak a virtuális privát-hálózatként működő világméretű Unibex Private Net párbeszédés hálózatra, és egymással közvetlenül megtárgyalhatják az ügyletek feltételeit, lényegében olyan intranet-hálózatot alkotva, amely biztonságosan őrzi a ké-nyes vállalati adatokat, a tárgyalás dokumentumait, az ügylet zártan kezelendő, bizalmas (vagy bármilyen szem-pontból titkosított) adatait.

A hálózati szolgáltatás fogalma

Amikor az előfizető bekapcsolódik az elektronikus kereskedelem hálózatába bemu-tatkozó cégismertetőt (bővített „honlapot”) tölt ki, amely felvázolja a cég profilját (mi-lyen fő- és melléktevékenységek jellemzik a vállalkozást), megadja üzleti referenciáit, hozzáférhetővé teszi az Interneten a lehetséges partnerek számára szükséges háttér-információkat. Az első tájékozódást segíti a hálózat központi adatbázisába betöltött piac-kutatási dokumentumok gyűjteménye, mint például az adott régiókra, országra jellemző cégjegyzékek (megfelelő tevékenységi leírásokkal), tanácsadói címjegyzékek, a rendel-kezésre álló erőforrások leírása és más hasonló tájékoztatók.

Miután az előfizető tájékozódott a világméretű virtuális piactéren és megfogalmazta aktuális igényét, a kapcsolatteremtést partnerkereső „marketing eszköz” segíti azzal, hogy nyomon követi a visszajelzéseket, automatizálja az értékesítés előkészítéséhez szükséges mozzanatokat. A számítógépes hálózatra bejelentkezett ügyfél az előkészítend-ő ügylet tárgyát, vagyis igényét széles körben alkalmazott és állandósult osztályozások-ra építve írhatja le, amelyek

- a külkereskedelmi áruk harmonizált leíró és kódrendszerét (a hivatalos rövidítés HS – Harmonized System, magyarul: HR) veszik alapul, legfeljebb hatjegyű kódszámokkal;
- kellően részletezett, nemzetközileg elismert amerikai tevékenységi osztályozásra (SIC – Standard Industrial Classification) építik az ügyletek és a cégek tevékenységének azonosítását, közös nevezőre hozva (standardizálva) az országonként eltérő szerkezetű ágazatok hierarchiáját és jellegzetes termékeiket, szolgáltatá-saikat.

A rendszerben alkalmazott osztályozások közül a HR Magyarországon is hatályban van, az első 6 számjeggyel ez határozza meg a Kereskedelmi Vámtarifa szerkezetét. Az egyes országok tevékenységi osztályozásai viszont sokkal körülményesebben egyeztethe-tők össze, mint a nemzetközi kereskedelem szállítható tárgyai, annak ellenére, hogy az ENSZ és az Európai Unió több évtizede törekszik hidakat építeni az egyes nemzeti és nemzetközi kódstruktúrák között. Tény, hogy az Unibexben alkalmazott amerikai nemze-ti tevékenységi osztályozás részletezései csak hozzávetőlegesen felelnek meg az ENSZ,

az Európai Unió osztályozási kategóriának, és a globális elektronikus kereskedelmi hálózatban érintett országok történelmileg kialakult statisztikai osztályozásaiban ennél is több eltérés van:

– amit az Unibex osztályozása szerint a partner megad, azt vagy csak többértelműen lehet besorolni az egyes partnerországokban alkalmazott tevékenységi osztályozások meghatározásai szerint, vagy sehogy sem (például a finn banántermelést és a svájci tengeri olajfűrést);

– amit az egyes partnerek elkülöníthető besorolásként alkalmaznak hazai rendszerükben, azt az amerikai alapú Unibex kifejezetten nem említi, ilyen esetekben az éppen keresett javak csak valamilyen átfogóbb kategória részeként (a megfelelő angol nyelvű tárgyszavak ismeretében) azonosíthatók.

Az Unibex előfizetőinek kellően elhatárolt igényeire minősített listák készülnek a lehetséges ügyfelek azonosításával, referenciájával. A kereséshez meg kell adni az ügylet jellegét („adok”, „veszek”, „befektetés”), a szándékolt üzletkötés földrajzi körzetét (például országok szerint), továbbá azt az árut, amelyre a keresést kéri.

Az egymásra talált partnereknek az áruforgalmi (Trade and Sales) rendszermodul enél is konkrétabb támogatást nyújt, például felkínálja a kiválasztott szállítók elektronikus adatbázisban levő részletes árukatalógusait. A rendszer által szolgáltatott céginformációk, termék- és szolgáltatáskínálat birtokában értékelhető, hogy az igényben megadott ismérveknek az egyes ajánlatok mennyiben felelnek meg, mégpedig azelőtt, hogy a partnerkeresők egymással megkezdenék üzleti tárgyalásaikat.

Vannak más hálózati „hirdetőablak” is, de az Unibex-alapú rendszerezett keresés a gyakorlati tapasztalatok szerint olcsóbban, könnyebben és főleg gyorsabban megtalálja azokat az eladási vagy vételi, illetve befektetési ajánlatokat, amelyek a partnerek igényeinek (megbízható minősítéssel) megfelelnek. Az amerikai viszonyokat tükröző ismérvek szerint olyan mutatók is elérhetők a rendszerben (kiegészítő szolgáltatásként), amelyek támpontot adnak a partner hitelképességének, az ügyletek kockázatának minősítéséhez.

A keresésbe bevonnak minden megrendelhető vagy megvételre ajánlott terméket és szolgáltatást, illetve meglevő befektetési lehetőséget, ide értve a nemzetközi versenytárgyalásokkal, közbeszerzési akciókkal kapcsolatosan tárolt információkat is. A kereslet és kínálat egymásra találása után a következő feladat az ügylet logisztikai igényeivel és a pénz mozgásaival kapcsolatos üzleti tárgyalás, a hálózat útján. A vevők, a szállítók, a nagykereskedők az egyes ügyletek feltételeit olyan elektronikus „űrlapokkal” egyeztetik, amelyek a kereskedelmi szerződésekhez nemzetközileg elfogadottak, és a megállapodás érvényességének nélkülözhetetlen kellékei.

A tárgyalás során a partnerek elektronikus formában megküldhetik egymásnak az adott régióra és időszakra érvényes árlistát és szerződéstervezeteiket. A létrehozandó ügyletnek sokféle kiegészítő szolgáltatás – például a fuvarozással, a vámkezelésekkel, a jóállással, a helyi ügynöki szolgáltatásokkal, a különféle pénznemekben előírt fizetésekkel, a jogi tanácsadással, a célzott eladásösztönzéssel, piacfelméréssel stb. kapcsolatban – társulhat, ezek ajánlatait is a számítógépes hálózat útján egyeztetik.

Már most is lehetséges a hitelkártyás fizetés, de az elektronikus pénzáttalást a rendszer 1997-ben még nem teszi lehetővé. Az Unibex következő változatának fontos fejlesztési célja a globális pénzforgalmi modul beillesztése. A rendszerrel felmérhető az ígéretes vegyesvállalati kör, kiválaszthatók a vonzó helyi befektetési lehetőségek, felajánlhatók résztulajdonok, üzletrészek. A rendszer segíti olyan bank, illetve tőzsdetag, bróker bevo-

nását az ügyletbe, aki elvégzi a különböző nemzeti valuták átváltását az elektronikus úton közvetlenül megismerhető árfolyamokon.

A létrehozott és a további előkészítő tárgyalásokra váró ügyletek nyomon követését külön kapcsolati modul támogatja, ebben rendelkezésre állnak a jelenlegi, valamint a leendő üzleti partnerekre vonatkozó fontosabb információk, időben felismerhető például, ha zavarok mutatkoznak a szállítók vagy a vevők, illetve a befektetési partnerek üzletmenetében, illetve fizetőképességében. A kis- és közepes vállalatok számára számviteli támogatást kínál az „adminisztráció” elnevezésű alrendszer.

A minőség szavatolása

Aki belép a rendszerbe, sokféle információval mutatja be vállalkozását és kínálatát, ezekhez az önkéntes bejegyzésekhez rögzítik a keletkezés és a lejárat időpontját. A rendszer amerikai központja a lejárat előtt néhány nappal emlékezteti az adatok gazdáit, hogy esedékes a korábban bevitt ajánlat megváltoztatása vagy meghosszabbítása. Olyan etikai szabály is van, hogy a felhasználók (saját érdekükben) önként törlik a túlhaladott vagy már nem használható ajánlataikat. Ez az információk minőségének fontos feltétele.

Egy másik minőségi jellemző, hogy a felhasználók milyen módon folytathatnak párbeszédet az Unibex számítógépes hálózat központi adatbázisával. A „kliens szoftver” az előfizetők saját személyi számítógépén Windows operációs rendszerrel kezelhető. A közismert módon működő rendszer lenyíló menüvel, párbeszéd-ablakokkal, választási lehetőségekkel (opciókkal) könnyíti meg az igényelt kapcsolat aktuális ismérveinek meghatározását. A rendszer távoli központi adatbázisa automatikusan figyeli, hol találkozhatnak a bevitt igények és ajánlatok.

Ha a bevitt igények legalább egy ajánlattal találkoznak, akkor az érintett felhasználókat a megadott címen azonnal értesítik. A leggyorsabb az elektronikus posta (e-mail), de a telefax is késedelem nélkül eljut a partnerekhez. Az első üzenet tömör kivonatot közöl a találatokról. A szolgáltatás jó minőségéhez hozzájárul, hogy az előfizető kérésére egymással összevetve is közlik az igényt és az ajánlatot, kiemelik a különbségeket. (Például a „dollár” nem feltétlenül azonos értelmezésű: az észak-amerikai szállító elképzelése szerint USD, az ausztrál megrendelő viszont saját valutájával – AUD – hajlandó fizetni.) Az értékelések ilyen támogatása elősegíti a felek megállapodását, mivel a hálózaton folytatható tárgyalásokat gyorsítja, a lényegre összpontosítja, és a tárgyalásokba a valuták konvertálásában közreműködő pénzügyi szakértők szükség szerint bevonható.

Fontos minőségi jellemző a lehetséges üzleti partnerek bizalmas megismerése, minősítése, hogy később ne adódjanak kínos meglepetések. Kezdetben természetesen csak annyit fednek fel az érdeklődőknek, amennyi bármely cégjegyzékből, katalógusból kikezeshető. Ahogy előrehaladnak az üzleti tárgyalások, úgy juthatnak az előfizetők egyre alaposabb betekintéshez, hogy kellő információk, cégreferenciák birtokában hozhassák meg vételi, eladási, befektetési döntéseiket. A tárolt cégprofil a felek szükség esetén kiegészíthetik vagy úgy, hogy a másik fél közvetlenül ad választ a kérdésekre, vagy pártatlan gazdasági tanácsadó, könyvvizsgáló cégek megbízásával. Előfordul, hogy az Unibex közvetít olyan szolgáltatót, amely elvégzi a partner hitelképességének minősítését stb.

Elengedhetetlen minőségi garancia a rendszer magatartási kódexe, vagyis olyan önkéntes vállalás, hogy az előfizető tartózkodni fog az üzleti erkölcsöt sértő magatartástól.

Amennyiben az idők folyamán ilyen viselkedést észlelnének, például a szokásjog felróható megsértésével, akkor a vétkes céget kiléptethetik a rendszer szolgáltatásaiból.

A rendszer kiegészítő szolgáltatásai

Sok üzlet „sötétbe ugráshoz” hasonló a helyi viszonyokat nem ismerők számára, ezért nagy igény van (a konkrét ügyletektől függetlenül) mértékadó országelemző tanulmányokra. A fontosabb célországokra rendelkezésre állnak a nemzetközi kockázati és fizetési ismertető, a standard módszerekkel kialakított rangsorok, indexek és egyéb szintetikus mutatók áttekintésével.

Az Unibex „enciklopédiával” segíti az exportra készülő előfizetőket, országok szerint bemutatva a követendő helyi eljárásokat, az elérhető piacokat, a legfontosabb kapcsolatokat, az üzletkötés egyéb lényeges tudnivalóit. Az Egyesült Államok egyik hitelminősítő cége által készített jelentések alapján felmérhetők az előkészítendő ügyletek fizetési kockázatai. A szaknévsor, a cégmutató elektronikus megfelelője országonként rendelkezésre áll, kiemelhető olyan lehetséges partnerek jegyzéke, amelyek megfelelhetnek az előfizető által közölt kiválasztási követelményeknek (a jegyzék tartalmazza azokat is, amelyek nem kapcsolódtak az Unibex-rendszerbe).

Az áruosztályozások szerepe

Az elektronikus kereskedelmet helyi marketing központok szervezik az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Dél-Koreában, az afrikai és a latin-amerikai országokban, Izraelben, Egyiptomban, Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban, Törökországban. Az egykori tervgazdaságok közül Lengyelország, valamint Oroszország mellett Magyarországon is elérhetővé válik ez az Unibex-szolgáltatás. Az Unibex előfizetőinek száma világszerte (előrejelzések szerint) 5 év alatt másfél millióra nőhet, és 2000-ben mintegy 500 millió főt érintő piacot hálóz be ez a kereskedelmi forma, az erre alapozott éves áruforgalom meghaladhatja a 130 milliárd dollárt.

A nemzetközi szoftverházak azzal is segítik az elektronikus rendszerek elterjesztését, hogy a nem szakmabeli felhasználók a munkafelületek túlnyomó részét az adott ország nyelvén (magától értetődő fogalomkészlettel) kezelhetik, fordítási igény nélkül elolvashatják a rendszer közléseit.

A soknyelvűség azonban csak egy bizonyos határig terjed. A török és az olasz, az egyiptomi és az izraeli laikus előfizető akkor találhatja meg a hálózaton ésszerű ráfordításokkal ausztráliai, észak- vagy latin-amerikai, illetve afrikai partnerét, ha megfelelő közös nyelven szót értenek a távoli (és a kereső részére nagyrészt ismeretlen) országokban működő lehetséges eladók, vevők vagy befektetők.

Az elektronikus kereskedelem ezt a közös nyelvet a nemzetközi kereskedelem harmonizált áruleíró és kódrendszerének előnyeit kihasználva teremti meg. Az Unibex partnerkereső szolgáltatása lényegében arra épül, hogy a vámtarifaszámok akkor is egyértelműen azonosítják a vámkezelésre kerülő szállítható javakat, ha a két fél országában eltérő írásmódú, különböző nyelvű megnevezéssel írják le az ügylet tárgyát. Az Unibex az anyagi javak osztályozását a világ országaiban egységesen értelmezett vámnómenklatúra angol nyelvű, a fejlesztés időszakában érvényes tételleírásaira alapozza.

A nemzeti (az észak- és a latin-amerikai, a török, az egyiptomi és az izraeli) vámtarifák kódjelölései az első hat számjegyben nem különböznek az olasz, a francia és a spanyol megfelelőktől, de az Európai Unió említett tagországaiban kötelezően alkalmazott Kombinált Nomenklátúra (CN – Combined Nomenclature, magyarul: KN) további két számjeggyel kiegészíti a Harmonizált Rendszer (HR) kódjait. Figyelembe kell venni, hogy az Európai Unió tagországai egymás közötti (vámmentes) kereskedelmükben egységesen nyolcjegyű vámtarifaszámokat alkalmaznak, amelyek egyben alapot adnak az általános forgalmi adó egységes tartalmú megállapítására is. Az Európai Unió Kombinált Nomenklatúrájához a cseh, a lengyel és a magyar, valamint a szlovén vámtarifák már jelenleg is alkalmazkodnak, mivel ez nélkülözhetetlen a társulási szerződés alapján megindított, majd a tagfelvétellel kapcsolatos harmonizálási folyamatban. A többi átalakuló kelet-európai ország is néhány éven belül átveszi ezt az egységes európai áruosztályozási rendszert (esetenként nemzeti alszámokkal kiegészítve).

Az 1996 óta hatályban levő tízszámjegyű magyar vámtarifaszámok első nyolc jegye az Európai Unió belső piacán kötelező KN-kódokat vette át. A magyar jogszabályokkal kihirdetett módosítások évente követik az Európai Unió hatályos áru-nomenklatúráját. Az orosz előfizetőknek (bár cirill betűs a jogszabállyal kiadott hatályos vámtarifa) az Unibex alapváltozata angol nyelven írja ki azokat a hatszámjegyű HR-kódokhoz rendelt megnevezéseket, amelyek azonosítják az adásvétel tárgyát. Az egykori Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia utódállamaiban az a sajátos helyzet alakul ki, hogy amikor az Unibex hálózatát alkalmazzák, akkor az elektronikus kereskedelem áruválasztéka az új államok nemzeti nyelvű jogszabályaival kihirdetett, rendszeresen aktualizált hivatalos leírások helyett egységesen angol munkanyelven jelenik meg. A többi egykori tervgazdaságot folytató ország esetén is ilyen kettős áruazonosítás valósul meg, egyrészt az aktuális nemzeti vámtarifával (papíron), másrészt az Unibex elektronikus katalógusainak standard áruleírásaival (angolul).

A magyar felhasználók számára az Unibex HR áruleírásai önmeghatározó szerkesztett szöveggel magyar nyelven is rendelkezésre állnak. Elősegítheti a rendszer elterjesztését, ha más országokban is nemzeti nyelvre fordított kiegészítő nomenklátúra támogatja az előfizetők partnerkereső tevékenységét. Az Unibex török, grúz, bolgár, román, szlovén és ukrán alkalmazóinak az angol standard szövegek ugyanis általában kevesebbet mondanak, mint a mindennapos kereskedelmi gyakorlatban alkalmazott (fordítást nem igénylő) áruleírások. Az ilyen nemzeti nyelven is olvasható kiegészítő áru-nomenklatúrák arra is alkalmasak, hogy az Unibex előfizetői a célország adótechnikai előírásait naprakészen megismerhessék. Figyelembe kell venni azt a tendenciát, hogy távlatilag az általános forgalmi adók (VAT – Value Added Tax), jövedéki és egyéb forgalmi típusú adók, járulékok, termékdíjak stb. mértékei (közvetlenül vagy közvetve) a vámáruk osztályozására, a vámtarifára épülnek.

A tevékenységi osztályozások szerepe

Bármely tevékenység azonosítható jellegzetes produktumaival, jóllehet az egyes ágazatokban ténylegesen előállított termékek, szolgáltatások országonként eltérő összetételűek lehetnek. Az Unibex számítógépes hálózatán a regisztrált cégek profiljának meghatározására a észak-amerikai tevékenységi osztályozást (SIC) alkalmazzák, ezért a követ-

kezőkben – a statisztikai osztályozásokban kevésbé jártas érdeklődőkre tekintettel – példák világítják meg, hogy miből adódhat a tevékenységi besorolások eltérése. A nemzetgazdaságok vizsgálatát segíti, ha egymástól elhatárolható, de mégis egymáshoz szervesen kapcsolódó ügyletekről van szó, mint például a „szőlőtermesztés”, a „pincegaz-daság”, a „pezsgőgyártás”, az „italpalackozás”, az „italok nagykereskedelme”, a „bolti ital- és élelmiszer-kereskedelem”, a „borminősítés”, a „palackok üveganyagának újrahasznosítása”.

Erre tekintettel az Unibex tevékenységi nomenklatúrája a teljesség igényével készült, hogy az érdeklődők bármely ország osztályozásával összevethessék az általuk ismert fogalmakkal leírt gazdasági tevékenységeket. Az Egyesült Államokban fejlesztett Unibex az ott elérhető legteljesebb körű azonosításra alkalmas SIC-nomenklatúrát alkalmazza a világkereskedelmi célú cégbesorolásokhoz is. Általában is jellemző, hogy aki tárgymutatót (például betürendes formában) használ, azt el kell vezetni az általa ismert, közhasználatú szavakkal megfogalmazott tárgyszavaktól az összefüggő struktúrák meghatározott szektorába, osztályába, csoportjába, de meghagyva a részletező ismérvek szerinti további böngészés szabadságát, a kivételek kezelésének lehetőségét.

A „bor” közismert fogalma szerint például nem kellően pontos a keresés az elektronikus kereskedelemben. A partner tevékenységének közelebbi meghatározásához azt is meg kell adni, hogy „szőlőbor” vagy „pezsgő”, „borpárlat” vagy „gyümölcsbor”, „borospalack” vagy „bortároló raktár” stb. tranzakcióihoz keresnek partnert, és ezen belül az előbb említett teljes termékpálya melyik szakaszához kívánnak kapcsolódni.

Az ideális tevékenységi osztályozásra az jellemző, hogy abban a cukornád, a trópusi fák, a déligyümölcsök, a kávé és kakaó termesztésének kategóriája éppúgy megtalálható, mint a tengeri olajfűrés, űrhajózás, pénzügyi szolgáltatás és hasonló. Nyilván más súllyal jelennek meg az egyes tevékenységek, illetve a cégek besorolására alapot adó termékek, szolgáltatások az Egyesült Államok Alaszkától Floridáig terjedő fejlett piacgazdaságában, mint például az izlandi vagy a svájci, az afrikai vagy a délszláv gazdaságban.

A tájékozódás fontos feltétele a „termék” és a „tevékenység produktuma” statisztikai fogalmainak helyes értelmezése. A tevékenység produktuma ugyanis nem csupán szállítható termék lehet, hanem olyan vagyontárgy is, amely építményként helyhez kötött (lakóház, raktár, bányaeépítmény, közlekedési műtárgy). Az üzlet tárgya szélesebb, mint a szállítható javak köre, ide sorolhatók a különféle szolgáltatások is. Amikor az Unibex útján hangfelvételek kiadására, távvezetékek építésére, tengeri szénhidrogén-kutatásokra, konyak reklámozására, távközlési rendszer koncessziójára és hasonló ügyletekre partnert keresnek, akkor nem alkalmazhatják a vámárúk általánosan ismert leírásait, mert az építmény nem szállítható, az olajkutatás, a lemezkiadás, az italmarketing, a távközlés pedig (szolgáltatásként) nem sorolható az anyagi javak adásvételéhez.

A kelet-európai partnerkeresés elektronikus háttere

Az előbb már említett „kettős áruazonosítás” nyelvi megfeleltetését további fordítási feladat egészíti ki a tevékenységek körében: igény mutatkozik a történelmileg kialakult, emiatt nagyon eltérő felépítésű, részletezettségű nemzeti tevékenységi osztályozások saját azonosítóinak a közös amerikai SIC-hez való párosítására. Ahogy a Kombinált

Nómenklatúra kötelezően egységesíti az Európai Unió tagországainak vámtarifáit, éppen olyan egységes európai ágazati osztályozást kell alkalmazni például a francia, az olasz, a spanyol gazdasági tevékenységekre. A tagfelvételi kérelem kapcsán ehhez igazodnak az újabb cseh, lengyel és magyar, valamint szlovén tevékenységi osztályozások is. A többi átalakuló kelet-európai ország is néhány éven belül átveszi ezt az európai egységes tevékenységi osztályozási rendszert (esetenként az ágazatok nemzeti sajátosságait is érvényesítve).

Az elektronikus kereskedelem tekintetében fontos célcsoportként tekintett kelet-európai térség országai előtt álló nómenklatúra-fejlesztések pillanatnyi helyzetét áttekintve esetenként meghatározható, hogy megfelelő „kódhidakkal” milyen mértékben gyorsítható meg például a szlovén, a szlovák, a bolgár, a román, a macedón, az ukrán és más gazdaság bekapcsolása az Unibex újszerű osztályozásának alkalmazásába. Nagy segítség a célországok jogrendszerének harmonizálási folyamatához, ha az Unibex segédanyagai kapcsolatot mutatnak egyrészt a hálózati rendszer SIC-alapú angol nyelvű „globális közvetítő osztályozása”, másrészt az Európai Unió hatályos ágazati osztályozása között.

A kelet-európai országok piactudatát ugyanis sokkal erőteljesebben befolyásolja szomszédjuk, az Európai Unió hatályos joganyaga, mint a tengeren túli országoké. Ennek tudatában szélesíthető a rendszer alkalmazóinak köre, ha nemzeti nyelveken is bemutatják az Unibex által alkalmazott amerikai standard tevékenységi osztályozás és az Európai Unió megfelelő kötelező osztályozásának (NACE Rev. 1) kapcsolatait. Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a nem szakmabeli európai előfizetők otthon is hasznosíthassák az elektronikus világkereskedelemben továbbra is a SIC szerint azonosított ágazati tevékenységi besorolásokat. A Microsoft termékek térhódítása jó példa erre: a cég világstratégiájában lényeges elem, hogy minden célpiacon az átlagos felkészültségű felhasználót igyekeznek megszólítani, mégpedig a saját anyanyelvén, közismert fogalomkészlettel.

TÁRGYSZÓ: Temékosztályozás. Internet-hálózat.

SUMMARY

An important requirement for electronic trading which exchanges timely, accurate business information through a global network is to apply statistical classifications. These try to solve the problems emerging in communication due to differences in languages and economic structures, both for transactions of sellers and buyers and for the objects (goods and services) of sales. Having discussed the practical possibilities offered by the Unibex system the author points to the important factors of the quality of network services, with particular regard to the readiness towards acceptance in the case of countries in the Eastern-European region and to the characteristics of “translations” between national and internationally collated statistical classifications.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET ISZTAMBULI ÜLÉSSZAKA

TÚÚ LÁSZLÓNÉ DR.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) kétévenként rendezett konferenciáinak elsődleges célja, hogy világszintű áttekintést nyújtsanak a statisztikai elmélet és gyakorlat fejlődésének legújabb eredményeiről. Emellett egyedülálló lehetőséget teremtenek a különböző kontinensek, országok statisztikai intézményeiben vagy a nemzetközi szervezetekben működő gazdaság-, illetve társadalomstatistikusok kötetlen véleménycseréjére, a hasonló érdeklődési körű szakemberek inspiratív hatású személyes kapcsolatainak fejlesztésére. Az 1997. évi – sorrendben 51. – ISI-ülésszagnak Isztambul adott otthont, augusztus 18. és 26. között. A rendezvény védnöke *Szulejmán Demirel*, a Török Köztársaság elnöke volt, aki személyesen is üdvözölte a konferenciát. A török miniszterelnök és a kormány több tagja szintén megjelent a tanácskozásokon.

Az ülészak szakmai résztvevőinek száma meghaladta az 1200 főt. A Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Katona Tamás* elnök, *dr. Kovács Károly*, *dr. Ligeti Csák*, *dr. Marton Ádám*, *dr. Szilágyi György* és *Túú Lászlóné dr.* vettek részt a konferencián.

A közgyűlés elé terjesztett végrehajtó bizottsági beszámoló szerint az ISI-nek 1997-ben összesen 2147 tagja volt, ezen belül 1980 megválasztott rendes és tiszteletbeli tag. Bár az utóbbi években számos szervezési kezdeményezéssel igyekeztek növelni a fejlődő, illetve esetenként a közép- és kelet-európai átalakuló országok szakembereinek számát, a tagságra továbbra is az iparilag legfejlettebb – és többnyire az angol nyelvterülethez tartozó – országok túlsúlya a jellemző. A statisztikai munkakörben dolgozókhöz képest aránytalanul alacsony az ISI női tagjainak száma is.

Az ISI-n belül öt nagy szekció tevékenykedik, amelyek lényegében maguk is önálló társaságok. A legnépesebb gárdával (1663 fő) a Bernoulli Matematikai Statisztikai és Valószínűségszámítási Társaság (Bernoulli Society for Mathematical Statistics and Probability – BS) rendelkezik, de széles körű az érdeklődés az 1160 tagot számláló Nemzetközi Számítógépes Statisztikai Egyesület (International Association for Statistical Computing – IASC) munkája iránt is. A további három szekció: a Mintavételi Statisztikusok Nemzetközi Egyesülete (International Association of Survey Statisticians – IASS) 740 taggal; a Hivatalos Statisztika Nemzetközi Társasága (International Association for Official Statistics – IAOS) 460 taggal, valamint a Nemzetközi Statisztikai Okta-

tási Egyesület (International Association for Statistical Education – IASE) 324 taggal 1997-ben. (A taglétszámok értelmezésekor szem előtt kell tartani, hogy az ISI tiszteletbeli és rendes tagjait ajánlás alapján választják, míg a szekciókhoz jelentkezéssel lehet csatlakozni. Bármely ISI tag tevékenykedhet egyszerre több szekcióban is, viszont a szekcióba tartozók nem válnak automatikusan ISI-tagokká.)

Az ülészak egyik – számunkra különösen emlékezetes – befejező programpontja volt az ISI Állandó Irodáját vezető *dr. Kenessey Zoltán* búcsúztatása. Szolgáltatának hat éve alatt kiemelkedő eredményeket ért el nemcsak az ISI tudományos tevékenységének dinamikusabbá tételében, hanem a taglétszám növelésében és az Intézet korábban sokszor nehézségeket okozó pénzügyi helyzetének megszilárdításában is. Távozása amiatt is jelentős változással járhat, mert megválasztott utódja – eléggé rendhagyó módon – nem statisztikus lesz.

AZ ÜLÉSSZAK FŐBB TÉMAKÖREI

Az ülészak programja tudományos előadásokból, bizottsági ülésekből és az ISI általános tevékenységéhez kapcsolódó találkozókól tevődött össze. Figyelemreméltó információkkal szolgált a korszerű statisztikai termékeket és szolgáltatásokat (publikációkat, adatbankokat, hardver–szoftver-újdonosságokat és az ezekkel kapcsolatos tanácsadást) bemutató nemzetközi kiállítás is.

A tudományos üléseket kétféle formában rendezik. Formailag nagyobb a rangja az ún. *felkért dolgozatok* vitájának (Invited Papers Meeting – IPM), e témák szóbeli és írásos ismertetésére is bővebb lehetőséget biztosítanak. A szerzők saját kezdeményezésére beterjesztett előadásoknak az ún. *kiegészítő dolgozatok* vitái (Contributed Papers Meeting – CPM) adnak fórumot.

Jól érzékelteti a jelenlegi ülészak rendkívül gazdag tematikáját, hogy a felkérésre készített dolgozatokat ismertető tanácskozások száma közel megháromszorozódott: a korábbi általában 30 körülről közel 90-re emelkedett. Felfogásbeli módosítást jelentett a korábbi gyakorlathoz képest, hogy az ülészak témaköreit kiválasztó Programbizottság a kiegészítő dolgozatok ülései részére nem jelölt ki előre ajánlott témaköröket. Így ezen a területen is jelentős bővülés történt: a CPM-ek száma a nyolcvanra is meghaladta, s ezeken esetenként 8-10 előadásra is sor került.

A helyi szervezőbizottság gondos előkészítésének köszönhetően azonban a naponta három turnusban, általában 12-14 teremben párhuzamosan folyó tanácskozások zökkenőmentesen bonyolódtak le.

A tárgyalt témák igen nagy száma lehetetlenné teszi tételes felsorolásukat. Általános jellemzőként azonban elmondható, hogy a felkérésen alapuló tanulmányok jobbra átfogó kérdésekkel foglalkoztak, a kiegészítő dolgozatokat pedig főleg szakterületek szerint csoportosították.

Az alábbi néhány szemelvény talán érzékeltetheti az IPM-ek témaköreinek változosságát:

- a világ statisztikai tevékenységének távlatai;
- a társadalmi jelenségek statisztikai mérése;
- a statisztikai adatgyűjtések integrálása konzisztenciájuk növelése érdekében;
- a hivatalos statisztikák pontossága és gyorsasága közötti kompromisszum;

- információnyerési stratégiák nagyterjedelmű adatállományok hasznosítására;
- előrejelzések, elvárások és az alapvető mutatószámok;
- longitudinális adatelemzések a mintavételes adatgyűjtésben és a hivatalos statisztikában;
- a demográfia és az urbanizációs fejlődés;
- a nemek szerinti statisztikák körének bővítése;
- a szegénység társadalmi mutatószámai;
- a vásárlóerő-paritás és a reáljövedelem nemzetközi multilaterális mérése;
- nemzetközi összehasonlítások a jövedelem- és vagyonszociológia területén;
- az ökonometriai modellezés és a statisztika;
- az infláció mérése;
- az „euro” bevezetésével kapcsolatos statisztikai kérdések;
- a legújabb fejlemények a valószínűségelmélet és a sztochasztikus elemzések területén;
- a kockázat becslése;
- osztályozás és klaszterezés;
- statisztikai módszerek a „Totális minőségellenőrzés (TQM)” fejlesztésében;
- a környezet megóvásának statisztikai megfigyelése;
- a nemzetközi statisztikai publikációk értékelése;
- számítógépes hálózatok és statisztikai alkalmazásuk új irányai;
- az elektronikus adattovábbítás (EDI) és a statisztika;
- kérdőívtervezés, számítógépes interjú és az adatminőség;
- a meta-adatok elemzésének kihívásai;
- meta-adatok és az Internet;
- adatközpontú legyen-e, vagy a matematikára koncentráljon a statisztikai oktatás;
- a Bayes-módszer szerepe a statisztikai oktatásban;
- statisztikatörténeti évfordulók.

A kiegészítő dolgozatok jelentős része adott szakterület (például a mezőgazdaság, az ipar, a szállítás, az idegenforgalom, az üzleti szolgáltatások, a környezetvédelem, a népesség, a gyógyászat és az egészségvédelem, a sport stb.) speciális statisztikai kérdéseivel foglalkozott, vagy az ilyen körben végzett vizsgálatok és elemzések eredményeit mutatta be. Emellett igen sok szerző választott statisztikaelméleti vagy kifejezetten matematikai statisztikai témát (például valószínűségszámítás, minták és mintavételes felvételek, a kísérleti felvételek tervezése, az adathiányok pótlási eljárásai, sztochasztikus eljárások, illeszkedésvizsgálatok, statisztikai próbák, az idősorok stabilitása, az indexszámítások súlyozási problémái, lineáris modellek stb.).

A kötetlenebb véleménycsere kibontakoztatása érdekében négy kerekasztalkonferenciát is szerveztek: E tanácskozások a következő, széles körű érdeklődésre számot tartó témákkal foglalkoztak:

- adminisztratív nyilvántartások fokozott hasznosítása az adatminőség javítása, az adatszolgáltatói terhek mérséklése, valamint az összeírások és a felvételek költségeinek csökkentése érdekében;
- a nemválaszolás és az elégtelen reprezentáltság hatásának minimalizálása, illetve kompenzálása az összeírásoknál;
- a nemmintavételei hibák minimalizálása, illetve kompenzálása a háztartási összeírásoknál;
- a hivatalos statisztika fejlődése Törökországban.

E beszámoló a továbbiakban egyrészt néhány olyan előadás megállapításait ismerteti, amelyek irányadónak tekinthetők a hivatalos statisztikák várható fejlődése szempontjából, másrészt azokra a témákra tér ki, amelyekben önálló előadással vagy más módon a hazai szakértők is közreműködtek.

A HIVATALOS STATISZTIKÁK FEJLESZTÉSI IRÁNYAI

A világ statisztikai tevékenységének távlatai elnevezésű IPM keretében *Yves Franchet*, az Európai Unió Statisztikai hivatalának (EUROSTAT) főigazgatója tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást Az európai statisztika fejlődése: eredmények, problémák, kilátások címmel. Ebben az európai statisztika jelenlegi gyors és intenzív változásait alapvetően három tényezőre vezeti vissza. Ezek:

- az Európai Unió gazdasági és politikai integrációjának felgyorsulása és elmélyülése;
- a korábbi központi tervirányítási rendszerű országok piacgazdasági feltételeknek megfelelő átalakulása;
- az erős deregulációs irányzat, amely szorosan kapcsolódik egyrészt a világ gazdaság globalizálódásának, másrészt Európa integrálódásának folyamataihoz.

Az első két tényező hatására növekszik az igény az összehangolt statisztikák iránt, amelyek egyaránt szükségesek a politikai döntések meghozatalához, illetve ezek eredményeinek figyelemmel kíséréséhez és értékeléséhez. A harmadik tényező ugyanakkor arra ösztönzi a statisztikusokat, hogy gondosabban vizsgálják az általuk létrehozott statisztikák tartalmát és az ezek alapjául igénybe vehető adatforrásokat.

Az Európai Unió keretében végzett statisztikai harmonizációs erőfeszítéseket két hatóság segíti. Az első az Unió szintű jogi szabályozás, amely valamennyi tagország részére kötelező erővel írja elő a statisztikai osztályozások (például NACE, PRODCOM) tartalmát és alkalmazási szabályait, illetve biztosítja a legfontosabb mutatószámok tartalmi azonosságát. Az utóbbi cél megalapozását szolgálja például a nemzeti számlák európai rendszere (European System of Accounts – ESA '95).

A második eszközt azok a pénzügyi források jelentik, amelyeknek birtokában az EUROSTAT legalább részben mentesíteni tudja a tagországokat a harmonizációs folyamatok többletköltségeitől, és hozzá tud járulni a legjobb eljárások bevezetésének anyagi terheihöz is. E pénzügyi források jelentékeny részét fordítják a PHARE-, illetve a TACIS-programok keretében annak az átalakulásnak a támogatására, amely a közép- és kelet-európai országok, valamint a volt szovjet tagállamok statisztikai rendszerét is alkalmassá teszi a piacgazdasági követelmények teljesítésére. Az elsődleges cél itt a makroökonómiai adatgyűjtések tartalmi összehangolása, mivel az Európai Bizottság elsősorban ezek alapján formál véleményt az érintett ország csatlakozási alkalmasságáról.

A dereguláció által előidézett statisztikai problémákat legvilágosabban az egységes belső piaccal összefüggő új helyzet szemlélteti. Itt ugyanis a tagországok közötti vámeljárássok kiiktatása egyúttal azokat az adminisztratív adatforrásokat is megszüntette, amelyekre a külkereskedelmi forgalom, illetve a tőkeáramlás mérése hagyományosan támaszkodott. Megoldásként új megfigyelési eljárást: az INTRASTAT rendszerét kellett kialakítani. Ez – paradox módon – éppen akkor támaszt többletkövetelményeket az adat-szolgáltató vállalatokkal szemben, amikor az adminisztratív nyilvántartások (gazdasági és népességregiszterek) fokozottabb hasznosítását választották a statisztikai munka általános érvényű fejlesztési stratégiájául. Az összehangolási tevékenység elsősorban a nemzeti számlák, az állatstatisztikák, a vállalati adatgyűjtések, a költségvetési kiadások finanszírozása és a fizetési mérleg témaköreire irányult. A helyenkénti átfedések és szoros összekapcsolódások folytán azonban az egyeztetési folyamat egyre inkább kiterjed a munkaerő-költségekre és a környezetvédelemmel kapcsolatos kérdésekre is.

Az Európai Unió intenzív statisztikai tevékenysége a tapasztalatok szerint kedvezően hat a nemzetközi kapcsolatokra is. Az ENSZ Statisztikai Igazgatóságával, különböző regionális és szakmai szerveivel és nem utolsósorban az OECD-vel kialakított együttműködés egyre hasznosabbnak bizonyul valamennyi kooperáló fél részére, és hosszabb távon is eredményesen segíti a nemzetközi adatszolgáltatási terhek mérséklését.

A statisztikai munka felértékelődésének azonban bizonyos hátrányai is észlelhetők. Az Európai Unió egyre több komplex statisztikai mutatóhoz fűz konkrét pénzügyi következményeket. Például a bruttó hazai termék (GDP) területi adatai alapján osztják el a szerkezetátalakítási alapokat, az Unió költségvetéséhez történő hozzájárulás megszabásánál pedig az országos adatok az irányadók. Az ország részvétele a közös valutarendszerben az inflációs rátától, illetve a költségvetési hiány és az államadósság arányától válik függővé, ami ezeken a területeken is fokozottabb összehangolást tesz szükségessé.

E jelenségekből feltétlenül le kell vonni azt a következtetést, hogy a statisztikusoknak – a főbb mutatószámok „fetiszizálásának” megakadályozása érdekében – folyamatos, el nem hanyagolható feladata, hogy a politikai döntéshozókat időben és érdemben tájékoztassák azoknak a komplex statisztikai mutatóknak a tulajdonságairól, megbízhatósági határaitól is, amelyekhez fontos pénzügyi konzekvenciákat kapcsolnak.

Ugyanennek a tanácskozásnak egy másik előadásában *Miron L. Straf* ismertette, hogyan járul hozzá az Egyesült Államok hivatalos statisztikájának feladataihoz az akadémiai kutatók közössége. Az 1972-ben létrehozott Statisztikai Bizottság – amelynek tagjait hároméves időtartamra jelölik ki – azért tölt be különösen fontos szerepet, mert az Egyesült Államok hivatalos statisztikai rendszere erősen decentralizált: a feladatok mintegy hetven kormányzati szerv között oszlanak meg. A Statisztikai Bizottság által végzett vizsgálatok a következő három főfeladat köré csoportosulnak:

- a társadalmi és gazdasági helyzetet tükröző statisztikai információs rendszer fejlesztése, különös tekintettel az egészségügyi ellátás, a szociális gondozás és a környezetvédelem helyzetére;
- a statisztikai módszerek, eljárások és alkalmazásuk javítása;
- a statisztikai tevékenységek országos (Egyesült Államok) szintű koordinálása.

A Statisztikai Bizottság által jelenleg végzett vagy a továbbiakra tervezett panelvizsgálatok közül főleg a következő programpontok iránymutatók:

- a 2000-re előirányzott népszámlálás alternatív módszereinek értékelése (a Bizottság erre vonatkozó első jelentését az Egyesült Államok Kongresszusa is megtárgyalta);
- javaslattétel az egészségügyi ellátás teljesítményeinek mérésénél és a segélyek elbírálásánál alapul vehető mutatószám-rendszerre;
- a rokkantság és a tartós munkaképtelenség megállapítási folyamatának javítása;
- a bevándorlás demográfiai és gazdasági hatásaival foglalkozó vizsgálat;
- a nyugdíjasok jövedelmi modelljének kidolgozása;
- a szegénység kisterületi becslési módszereinek fejlesztése;
- a környezeti számlák, illetve a természeti erőforrások értékelési módszereinek fejlesztése, az eredmények beépítése a Nemzeti Számlarendszerbe.

A Társadalmi jelenségek statisztikai mérése című IPM keretében *Hermann Habermann* (Egyesült Államok), az ENSZ Statisztikai Igazgatóságának vezetője, több mint negyven év módszertani eredményeit tekintette át a Társadalmi jelenségek mérése 1954-től 1997-ig című előadásában. Megállapítása szerint bizonyos mértékig félrevezető

lehet az az általánosan követett gyakorlat, hogy a különböző országok életszínvonalára is a Nemzeti Számlarendszer (SNA) számításaiból következtetnek. Az SNA-adatok ugyanis csak a rendelkezésre álló gazdasági erőforrásokat tükrözik, míg ezek mikroszintű felhasználásáról, ami meghatározóan hathat az életszínvonalra, már nem nyújtanak kielégítő információt.

A társadalmi jelenségek közvetlen mérésére az ENSZ 1954-ben 11 átfogó mutatóból álló mutatószám-rendszert (International Definition and Measurement of Standards and Levels of Living) fogadott el. Ennek korszerű, 15 mutatószámból álló változata készült el 1997-ben, mely már figyelembe veszi az 1994-ben a kairói Nemzetközi Népesedési Konferencián, illetve 1995-ben Pekingben, a Nők Negyedik Világkonferenciáján megfogalmazott követelményeket is. A mutatószám-rendszer – amelyet elsősorban az országonkénti fejlődés mérésére szánunk – széles körű alkalmazása esetén eredményesen csökkenthetné azt az elmaradást, amely a gazdasági és a társadalmi mutatószám-rendszerek fejlődése között (az utóbbiak hátrányára) hosszabb távon tapasztalható volt.

A Kanadai Statisztikai Hivatal elnöke, *Ivan P. Fellegi* – munkatársa *Michael Wolfson* grafikus ábrázolásaival illusztrálva – tartott számos új elgondolást ismertető előadást A társadalmi statisztikák rendszerének kialakítása címmel. Felfogása szerint nem várhatók részleteikben is logikus eredmények olyan komprimált „index-számi-tásoktól”, amelyek alapján a társadalmi fejlődés folyamatát egyetlen vagy nagyon kis számú mutatóval jellemzik. Saját részéről a szektorális megközelítést tartja célravezetőbbnek, az adott szektor kibocsátási teljesítményét leginkább jellemző alapmutatókra támaszkodva. Ezeknek lehetőség szerint alkalmasnak kell lenniük a szociálpolitikai célok teljesülésének mérésére is.

Általánosan követendő elvnek tartja, hogy a vizsgálat közvetlenül az egyénre (például a tanulóra) irányuljon, de tegyen lehetővé többszintű megállapításokat is (példámban az iskolai osztályra, az iskola egészére, a közigazgatási egységre stb.). Törekedni kell az adott társadalmi szegmensben vagy intézményben végbemenő teljes folyamat nyomon követésére is, a ráfordításoktól a kibocsátásig. A kölcsönhatások egyértelmű kifejezésére a longitudinális vizsgálatok a legalkalmasabbak, ezért Kanadában ezek játszanak központi szerepet a társadalmi mutatószám-rendszer stratégiai fejlesztésében. Magas költségigényük miatt azonban adminisztratív nyilvántartásokra támaszkodó felvételekkel, keresztmetszeti információgyűjtéssel is igyekeznek kiegészíteni a vizsgálatokat. Nélkülözhetetlen feltételnek tekintik e munkában a jól definiált, könnyen visszakereshető mikroadatok hosszú távú tárolását. A különböző adatforrások eredményeinek együttes hasznosítására tapasztalataik szerint a mikroszimulációs modellek a legalkalmasabbak.

Új színfoltot jelentett az 51. ülészak programjában a Nők a statisztikában (Women in Statistics) néven a közelmúltban megalakult ISI szakosztály szakmai tevékenységének megkezdése. A szakosztály első nyílt ülésén ismertetett elképzelések szerint a konkrét működés két síkon folya. Egyrészt – a Nők Negyedik Világkonferenciáján, Pekingben, 1995-ben elfogadott akcióprogram megvalósítása érdekében – a szakosztály gazdagítani, illetve minőségileg fejleszteni kívánja a nők gazdasági és társadalmi helyzetének megítéléséhez szükséges statisztikai adatok gyűjtését és elemzését. Ennek keretében fórumot létesít mind az országonkénti vizsgálatok, mind a nemzetközi összehasonlítások eredményeinek bemutatására, szakmai megvitatására.

Gondolatébresztő szerepet töltött be *Birgitta Hedman* (Svédország) és *Francesca Perucci* (Olaszország) A nemek szerinti statisztikák fejlesztésének új kihívásai c. előadása. A szerzők általános követelményként fogalmazták meg, hogy a jelenlegi információhiány csökkentése érdekében a hagyományos statisztikai megfigyeléseket is következetesen alkalmassá kell tenni a nemek szerinti vizsgálatok megalapozására. Legsürgetőbb feladatként a következő rendszeres elemzések feltételeinek megteremtését javasolták: a fizetett és a nemfizetett munkavégzés, illetve a munkanélküliség nemenkénti arányai; a szegénység és az eszközökhöz jutás lehetőségei; a háztartásokon belüli munkamegosztás és felelősségvállalás; halálozás és az egészségügyi ellátás igénybevétele; a nők elleni erőszakos cselekmények.

A szakosztály programjának másik nagy témaköre a statisztika művelésében bármely területen tevékenykedő nők helyzetének, előmeneteli lehetőségeinek adatszerű vizsgálata, illetve lehető elősegítése. Több résztvevő saját tapasztalataival egészítette ki *Lynne Billard* (Egyesült Államok, Georgia Egyetem) előadásának megállapításait, aki a felsőoktatásban részt vevő nők korlátozottabb előmeneteli lehetőségeit bizonyította húsz évnyi időtartamot felölelő adat-összeállítás alapján.

A szakosztály vezetősége szóbeli tájékoztatást adott azokról az előzetes információkról, amelyeket a nemzeti statisztikai társaságoktól kaptak a női tagok arányáról, illetve főbb működési területeikről. *Mary H. Regier* professzor különösen elismerően emelte ki Magyarország helyzetét, ahol a világátlagot (de az Európában szokásos szintet is) jóval meghaladja a statisztikai szolgálatban vezető pozíciót betöltő nők aránya. A szakosztály legközelebbi tervei között szerepel, hogy a következő – 1999-ben Helsinkiben esedékes – ISI-konferenciára részletes elemző összeállítást készít a statisztikusnők országokénti helyzetéről, illetve tevékenységéről.

KÖZVETLENÜL HAZAI VONATKOZÁSÚ TÉMÁK

A vásárlóerő-paritásokkal (Purchasing Power Parities) foglalkozó IP-ülésen *dr. Szilágyi György* felkért hozzászólóként szerepelt. A vita szervezője a téma kimagasló szakértője, *Salem Khamis* volt, akinek nevéhez a sokoldalú nemzetközi összehasonlítások egyik kiemelkedő aggregációs módszere (Geary–Khamis) fűződik. Az ülésen élénk vita alakult ki, mivel az Európai Unió és az OECD a nyolcvanas évek végétől már az ún. EKS (Éltető–Köves–Szulc) eljárással végzi az összehasonlításokat. A konferencia három előadója közül az ausztrál *Prasada Rao* foglalkozott aggregációs módszerekkel, aki saját új – igen ötletes, de a gyakorlatban nehezen kivitelezhető – módszerét ismertette. A skót *James R. Cuthbert* a reprezentáns kiválasztás elveit elemezte, *David Ch. Roberts* (OECD) pedig az összehasonlítás múltjáról, jelenéről és jövőjéről adott átfogó képet, inkább szervezési, nem pedig elméleti szemszögből. Az elhangzott előadásokat értékelve Szilágyi György arra is rámutatott, hogy a nagyon értékes információkat szolgáltató, de igen munkaigényes összehasonlítás évenkénti ismétlése – amit egyes nemzetközi szervezetek igényelnek – már túlnő az ésszerűség határain.

A Hivatalos statisztika – nemzetközi kérdések elnevezésű CP-szekcióra *dr. Szilágyi György* Az infláció időbeli és nemzetközi összehasonlítása címmel nyújtott be tanulmányt, amelyben egyszerű dekompozíciós modellt mutatott be a különböző inflációk jellegének összehasonlítására.

Az ár- és bérstatisztika kérdéseinek szentelt CP-tanácskozáson *dr. Marton Ádám* Új konfliktusok a fogyasztói árindexek elmélete és gyakorlata között címmel tartott élénk érdeklődést kiváltó előadást. Arra mutatott rá, hogy hazánkban egyrészt a kilencvenes évek nagyarányú ár-, illetve árarány változásai, másrészt a fogyasztói árindex iránti elvárások jelentős módosulása miatt a célravezető, de lehetőleg minél egyszerűbb statisztikai eljárások alkalmazása került előtérbe. A gazdasági és társadalmi élet számos területén a fogyasztói árindexet az infláció mérőszámának tekintik, amelyet ezért viszonylag gyorsan (a tárgyhót követő hó 11. napján) végleges adatként kell közzétenni. Ez – a bonyolultabb indexformulák helyett – csak Laspeyres-típusú, állandó súlyrendszer alapján, láncolással eljárással valósítható meg. Ugyanakkor fokozódik a jelentősége az egyedi árváltozások megbízható megállapításának (ideértve például az összeírási helyek mintájának naprakész kezelését, illetve a felgyorsult minőségváltozások megfelelő nyomon követését).

Az előadást követő vita középpontjában a fogyasztói árindex és a megélhetési költségindexek kapcsolata, a súlyozás (fogyasztói kosár) és a geometriai átlagolás elemi szintű alkalmazásának előnyei, hátrányai álltak. Említés történt az ún. Boskin-jelentésről is, amely az Egyesült Államok fogyasztási árindexeinek bizonyos hiányosságait tárgyalja az infláció, a megélhetési költségek megítélésével összefüggésben, főbb megállapításai a hazai statisztikai gyakorlat számára is szolgálhatnak tanulságokkal.

A Nemzetközi statisztikai publikációk értékelése témakörrel rendezett IP-szekcióban tartott előadást *dr. Ligeti Csák* Új felhasználók, új igények – az átalakulás publikációs irányzatai címmel. Az adatszolgáltatók számának robbanásszerű növekedése, az államigazgatási felhasználók szerepkörének gyökeres változása, az új, piacorientált felhasználók tömeges megjelenése s nem utolsósorban az információk korszerű, számítógépre alapozható terjesztése a statisztikai tájékoztatás rendszerének teljes újragondolását tették szükségessé. A cél a felhasználók legszélesebb körének minél teljesebb kiszolgálása, – szigorúan betartva a pártatlanság, objektivitás, megbízhatóság és az egyidejű tájékoztatás alapelveit. Ez egyben az adatszolgáltatók bizalmának megnyeréséhez, illetve visszanyeréséhez is nélkülözhetetlen.

Az 51. üléshez néhány ún. szatellit tanácskozás is csatlakozott. Ezek közül az IASS, az IAOS és az Izraeli Statisztika Társaság által Longitudinális vizsgálatok címmel augusztus 27 és 31. között, Jeruzsálemben mintegy 130 résztvevővel rendezett ülésen *dr. Éltető Ödön* és *Mihályffy László* vett részt. A magyar résztől tartott előadás az összetett becslésekben szereplő paraméterek stabilitását vizsgálta az 1995–1996-ban (negyedévenkénti gyakorisággal) végrehajtott munkaerő-felmérések adatai alapján.

TÁRGYSZÓ: Nemzetközi Statisztikai Intézet.

SUMMARY

The latest (51st) session of the International Statistical Institute (ISI) was held in Istanbul from 18 to 26 August 1997.

The author relates at length the programme of the session, the main topics of lectures in statistical science (with particular reference to likely trends of the development of economic and social statistics), and some topical events within general activities of ISI.

GONDOLATOK A FEJLŐDÉSRŐL*

DR. KOZMA FERENC

Évtizedek óta vizsgálat és vita tárgya, mi is értessék fejlődésen, illetve fejlettségen, vagyis mi mozgatja a társadalmi áramlatokat, mi tekinthető a siker vagy a kudarc kritériumának, mihez képest mérjük azt, hogy egy társadalom előrehaladt vagy stagnált. Az érveléseket erősen meghatározzák a politikai hátsó szándékok, ami akkor is káros, ha nem volna szó egyébről, mint a „mélyen tisztelt publikum” kegyeinek elnyeréséről. Mivel azonban e szándékok a szakmai megnyilvánulásokra, érvelésekre, vitákra is áttételeződnek, fennáll az a veszély, hogy a társadalom jelenét és – főleg – jövőjét nagyban meghatározó szakmai–igazgatási műhelyek, döntési központok gondolkodásmódját, reflexeit is eluralják, kioltják lelkiismereti ellenállásukat a lelkiismeretlen politika nyomásaival szemben (olyan hatást kapunk, mint azok a babiloni Istár papok, akik bebeszélték a templomi szolgálatra rendelt szüzeknek, hogy rituális szajhaként élhetnek csak igazán erkölcsös életet).

Ezért tartom hasznosnak a következő hipotéziseket.

1. A társadalom fejlettsége komplex jelenség: ennek az anyagi, kulturális, politikai, létbiztonsági, nemzetközi stb. helyzetek, teljesítőképességek egyenként csak összetevői, azaz egyikük sem abszolútizálható a másikkal szemben.

2. Minden társadalomban, annak minden egyes korszakában (vagyis térben és időben) létezik egy olyan összetétele e vektoroknak, amely a lakosságban tartós, termékeny (azaz további fejlődést) megelégedettséget indukál. A demagógia felboríthatja a tömegtudatban ezt a józan arányérzetet vagy követelményt, ezáltal azonban olyan „társadalmi kóboráramokat” bocsáthat útjára, amelyek rendkívül nehezen visszafordítható torzulásokat hoznak létre a fejekben épp úgy, mint a fejlődés egész folyamatában. Nagy a valószínűsége annak, hogy ezek a goromba behatások hosszú távon felborítják a társadalom egyensúlyát, és teszik végül is fejlődésképtelenné a fertőzött embercsoportokat, ítélik eleve kudarcra a tiszteletreméltó kitörési kísérleteket.

3. A fejlődés komplex, szerves válfaját sem a valamely „vektora” tekintetében mutató telítettség, sem akármelyik vetülete tekintetében érzett kudarc-fenyegettség nem segíti elő. Mindkettő a rendszeregyensúly káros mértékű megbomlásához vezet, ami aztán láncreakcióként szüli az újabb és újabb aránytalanságokat. Vagyis óriási a társada-

* A tanulmány a T23113 számú OTKA-kutatás (Magyarország holnapután. Vez.: *Nováky Erzsébet*. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Jövőkutatási Tanszék) felkérésére készült.

lomtudomány és -vezetés felelőssége, mivel semmiféle világmegváltással nem lehet valójában előrevinni a fejlődést, hanem csak józan, körültekintő, rendszerszemléletű tervezéssel és politikai menedzsmenttel.

4. Az előbbiekből logikusan következik, hogy a fejlődési/fejlettségi összetevők egymást csak igen szűk korlátok között képesek helyettesíteni. Ha egy ország lakossága nem képes a mindennapi betevő falatját megtermelni, attól még nem válik „fejletté”, hogy mintaszerű demokratikus politikai intézményrendszert vezet be. Más oldalról az anyagi élet hatékonyságának értékét jelentősen csökkentik az országban uralkodó zsarnoki viszonyok, vagy a lakosság kirívó műveletlensége. Nem csak azért, mert az ilyen kirívó aránytalanságok rontják a tényleges erények értékét, hanem főleg azért, mert az anyagi nyomor rombolja a demokráciát, a zsarnokságot gátat vet a termelőerők fejlődésének, a tömeges szűklátókörűség miatt értelmetlen irányban silányul el a korszerű technika és így tovább. A fejlettség tehát éppen olyan érzékeny rendszer, mint az ökológiai egyensúly. Ám a hiányhelyettesítés tűréshatárai nem minden korszakban és nem minden társadalomban adottak egyszer s mindenkorra. E tekintetben a társadalmak és korok különbözőségei olyan jellemzők, akár az ujjlenyomatok.

5. Minél szélesebb körű és összetartott az az embercsoport, amelynek együttműködése elengedhetetlen a fejlődés előmozdításához, annál bonyolultabb az egymás mellett élő, különböző igényű emberek, csoportok tevékenységének olyan összehangolása, amely a „fejlődési-vektorok” célszerű csoportjait úgy engedi minden egyes csoport esetében kialakulni, hogy az ne ütközzék a többiekével. Megkockáztatható az a feltételezés, hogy az emberiség már lekéste az ilyen elven felépülő társadalom létrehozásának 24-ik óráját, amely valószínűleg a XX. század elején lehetett. Ha ez igaz, akkor nehéz olyan hosszú távú jövőképet alkotni, amely valamilyen formában ne foglalná magában az emberiség hanyatlásának határozott jegeit és esetleges pusztulásának reális veszélyét.

A társadalom mint organizmus

A társadalom organikus rendszer. Ezen a következőket értem:

a) a mozgás irányát, sebességét, energiáját („tolóerejét”) meghatározó tényezők sokasága igen nagy, s noha minden esetben tettenérhetők determináns tényezők, igen gyakori, hogy általában sokadrangúnak bizonyuló erők egy-egy döntő pillanatban meghatározó tényezőkké válnak, rendszerint nehezen vagy egyáltalán nem előreláthatóan;

b) a mozgás jelleggörbéjét kirajzoló „erőnyalábok” tehát csak statisztikusan értelmezhetők „természettörvényekként”, a folyamatokat csak széles körben és hosszabb távon determinálják modell értékű, leírható, függvényyszerűen értelmezhető módon; az egyes jelenségek és az egyedi „sorsok” az esetlegesség domináló hatása alatt alakulnak;

c) a visszacsatolások („feed-back”) valamennyi hatóerő tekintetében keletkezhetnek: „ide-oda cikáznak”, sem jelentkezési helyeik, sem hatóerejük, sem irányuk nem mérhető fel pontosan, legfeljebb valószínűsíthető.

Amennyiben a társadalom többé-kevésbé homogén erejű, teljesítőképességű érdek- és érdekérvényesítési-döntési központok halmaza, az említett három karakterisztika érvényesülése sajátos „tömeghatást” hoz létre: a jelenség némileg összevethető az általános gáztörvények által leírtakkal. Vagyis az egyedileg reménytelenül „rendetlen”, kiszámíthatatlan folyamatok sztochasztikus eredői csaknem matematikai pontossággal leírhatók, prognosztizálhatók. Minden egyenlőtlenség, amely tapasztalható a társadalom teljesí-

tőképességében („oligopolisztikus jelenség”) kettős hatású: egyfelől a meghatározó erőhatásokat és gerjesztett feed-back-eket pontosabban leírhatóvá és előre becsülhetővé teszi, mint a független erőter egyedi hatásait; másfelől a kevés determináns erőforrás egymásra és a független tömegre hatásainak eredőjét rendkívül bizonytalanná teszi, növeli a káosz-helyzetek bekövetkeztének veszélyét. Folytatva a fizikától kölcsönzött hasonlatot: ha egy folyadékkal teli tartály dinamikus mozgásba jön (például egy hajó raktárában a hullámozgás által keltett hajótest-ingadozás mozgásba hozza) nagyjából kiszámítható, mikor, hová, milyen erővel fog csapódni. Ugyanez teljesen lehetetlen akkor, ha ez a tartály válogatatlan folyami sóderrel van lazán feltöltve: ekkor ugyanis a mozgás paramétereit a gyermekfej nagyságú kavicsok, az apróbbak meg a finom homok arányai, helyzete, egyenlőtlen egymáshoz súrlódásai–csapódásai egyaránt befolyásolják. Annak a lehetősége, hogy ez a tartály teljesen kiszámíthatatlanul fog mozogni, az előbbi esethez képest a sokszorosára nő. Ez még akkor is igaz, ha a hajótest ingásának mértéke, iránya, erőssége pontosan leírható, előre kiszámítható. Ha azonban itt is az előre beláthatatlan hatások érvényesülnek (a tenger hullámozgása egyenetlen, a hajó helyzete a hullámveréshez képest kiszámíthatatlanul változik stb.), akkor az előbbi – a homogén anyaggal, vagyis folyadékkal teli – tartály mozgása is rapszodikussá válik, nem lesz támpontunk arra, hogy melyik pillanatban hová, milyen erővel fog csapódni. Ilyen esetekben a kapitány akkor jár el helyesen, ha az érintett helyre vezényli a hajóácsokat, mert a léket kapás veszélye közvetlenül fenyeget. Minél gyengébb a hajótest, annál inkább. Ez egyben az egyetlen paraméter, amelyet a kapitány egzakt módon számításba tud venni, a többiek megítélése tapasztalatára, megérzésére van bízva.

Amikor a magyar gazdaság és társadalom XXI. század első évtizedeiben befutható fejlődési pályáját kísérjük meg előre jelezni, az említettekhez hasonló tényezőkkel kell számolnunk.

Először a „hajó állapotát” – vagyis a gazdaság és a társadalom erőnléte, mozgósítható energiáinak mennyisége és minősége, az „elvonási tűréshatárok” a folyó gazdasági tevékenységben, az üzleti és infrastrukturális beruházások, modernizálások területén, a folyó fogyasztásban, a lakossági beruházások és a szociális rendszerek területén egyaránt – kell ismerni. Ide tartozik – noha statisztikailag még megközelítőleg sem megfogható – a lakosság „lelkiállapota”: viszonya a társadalomfenntartó értékekhez, rugalmassága a fizikai és intellektuális erőnlétének fenntartásához nem feltétlenül szükséges fogyasztásról való lemondáshoz, illetve az ilyen jellegű beszerzések elhalasztásához, hajlama az összehangolt, fegyelmezett cselekvésre, bizalma az ország vagy a munkahely vezetésében stb. Végeredményben az gondolandó át, hogy van-e mire társadalmi méretű stratégiát építeni, s hogy mekkora az esélye annak, hogy az ilyen stratégia megfelel-e a lehetőségeknek vagy sem, illetve végrehajtható lesz-e vagy sem. Megfigyelhető, hogy a társadalom állapotán főként az emberi tényezőket értem, noha a géppark, a termőföld, a bányák, a közlekedési és hírközlési hálózat kiépítettsége, karbantartottsága, műszaki szintje sem mellékes összetevői a társadalom állapotának. Ám a történelmi tapasztalat egyértelműen bizonyítja, hogy a lakosság jó tudati erőnléte esetén ezek rohamosan javíthatók (emlékezünk a második világháború utáni újjáépítésekre), míg sértetlen, használható és továbbfejleszhető struktúrák úgyszólván percek alatt szétesnek a cél- és reményvesztett, értékeit sutba vágó lakosság kezei között egy értékrombolásra alapozódó politika vezényletével (lásd a közép- és kelet-európai rendszerváltásokat).

A „tartályon belüli anyag halmazállapotát”, vagyis az adott társadalmon belül a jövőben kiformalódó feszültségeket, centripetális és -fugális tendenciákat is ismerni kell. Ezek sorába beleértem a gazdaság tulajdoni-döntési érdekviszonyait, a politikai erőtér változásait, a lakosság rétegeinek, osztályainak, érdekcsoportjainak egymáshoz és a hatalomhoz való viszonyát, valamint a hatalom jellegét és uralkodási stílusát, a nagy társadalmi tülekedések nyerteseinek „fogyasztási kultúráját”, végül a vesztesek védekezési modorát.

A két alaptényező a polarizáltság mind a gazdasági, mind a politikai életben, mind a jövedelmek és az életvitel területén, beleértve a kialakult helyzet által keletkezett konfliktusok feldolgozásának hevesységét és módszereit-eszköztárát is. Egy szétaprózott, hagyományos paraszti lét körülményei által uralt társadalom kis létszámú városi lakosságával s a városokban is a kiségzisztenciák túlsúlyával jóval homogénebb (nyugodtabb, kiszámíthatóbban mozduló) közeg, mint egy ipari társadalom, nagyüzemi rétegekkel, nagyvárosi (átláthatatlan, anonimizálódott, részben lumpenizálódott) lakossági túlsúllyal. Az akár vallási, akár politikai erők által fanatizált lakosság kiszámíthatatlanabb, mint az olyan lakosság, amelyet ideológiája a toleranciára vagy türésre nevelt sok évszázadon keresztül, vagyis már reflexszé vált.

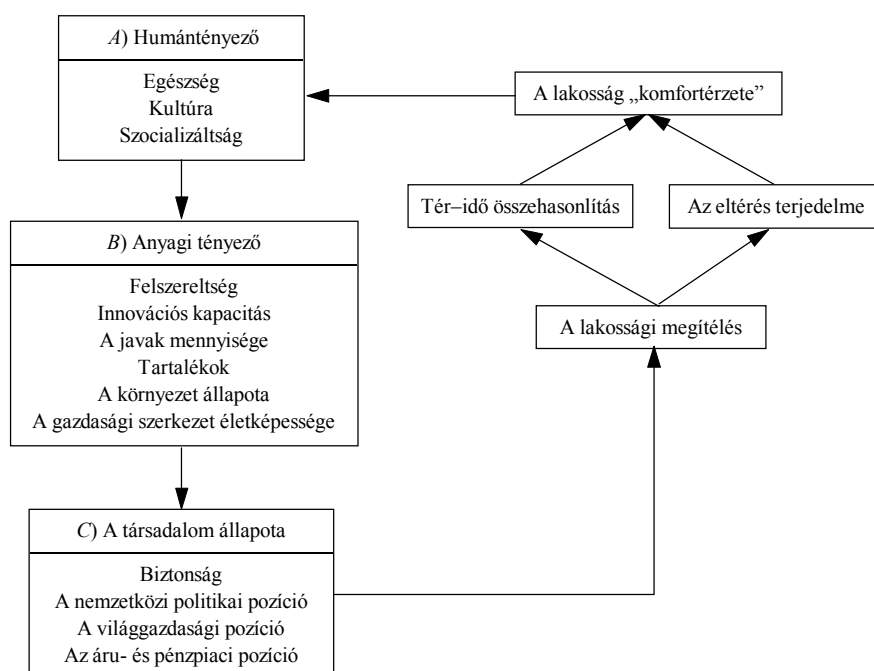
A „hajó állapota” és a „tartályon belüli halmazállapot” nem keverendő és tévesztendő össze egymással. Egy pillanatnyilag remek lelkiállapotban lévő lakosság is lehet alapadottságai következtében tartósan robbanásveszélyes, és fordítva, egy birkatürelmű társadalmi „alapanyag” is felrobbanhat. Az egyik alaphelyzetben a kiválóan funkcionáló uralmi struktúra valamely fontos, de jó ideig latens módon ható tényező hatására kártyavárként hajlamos összeomlani, és fordítva: minden emberi számítás szerint lehetetlen szabású uralmi struktúra lakossági közutálat körülményei között is képes hosszú ideig – viszonylag sikeresen – funkcionálni. A két alapszempontra megkülönböztetésének elmulasztása hajlamosít a megalapozatlan általánosításokra és a mechanikus társadalom-megítélésekre.

A „tenger hullámzása”, vagyis a társadalmat érő külső hatások – gazdaságiak, politikaiak, kulturálisak, ideológiaiak egyaránt – figyelembe veendőek. Ezek lehetnek állandók (stabilizálók vagy „korrodálók”), lehetnek lökésszerűek, „hirtelen támadtak”; erősségük a „kellemesen ringató” fokozattól a „földrengés”-erősségig terjedhet. Csillapíthatják a belső feszültségek keltette hatásokat, de erősíthetik, meg is sokszorozhatják azokat. Végeredményben fokozhatják a társadalom öngerjesztette, endogén virágzását, de ellene is hathatnak: életképtelen „belbecsű” társadalmakat életben tarthatnak, virágzásra képes társadalmakat elhervaszthatnak, szétaposhatnak. Minél kisebb és gyöngébb egy adott ország (vagy régió) a környezetéhez képest, annál inkább meghatározóvá válhat fejlődésében a környezet szerepe. Minél dominánsabb egy társadalom (akár tömegénél, fajlagos teljesítményénél, akár sajátos monopol-pozíciójánál fogva), annál inkább függetleníteni tudja magát a környezet káros hatásaitól, illetve annál inkább képes a környezetre áthárítani belső feszültségeinek rá nézve káros következményeit. Más dimenzióban: egy kiszolgáltatott, kis, gyöngye gazdaság minél erősebben kapcsolódik valamely domináns egységhez, annál nagyobb hasznot húzhat belőle, ha a kapcsolat számára kedvező idomulási lehetőségeket rejt magában, és annál nagyobb visszatartó erő a fejlődésében, amennyiben a domináns egység számára közömbös a kapcsolódó kis egység sorsa, vagy ellenérdekelt a fejlődésben.

A fejlődés fő rendszerösszetevői

A társadalom komplex fejlődése/fejlettsége (az előbbi a jelenség dinamikus, az utóbbi a statikus oldalát fejezi ki) egységes, rendszerszerű összefüggés-sorozat. Mozzanatait, dimenzióit az ábra szemlélteti.

A fejlődés komplex folyamatának sémája

A) A humántényező állapota, amelybe három alapvető dolog tartozik:

- az ember biológiai állapotának és fizikai reprodukciójának feltételei, valamint tendenciái;
- az ember társadalmi létének és állapotának szintje, alakulásának feltételei és tendenciái;
- a társadalom tagjainak, csoportjainak egymáshoz való viszonyai, az ember „szocializáltságának” állapota, változásának feltételei és irányai.

Némileg részletezve ezeket.

- Az ember biológiai állapotának fogalmkörébe értem azokat a feltételeket, amelyek meghatározzák az élet egészséges végigélésének és nemzedéki továbbadásának lehetőségét, tehát egész életvitelünknek minden olyan vonatkozását, amely az egészséggel, higiéniával, a mentálhigiéniával, a gyermekek teljes értékű felnevelésével kapcsolatosak. Vagyis nemcsak a szűkebb értelemben vett „egészségügyet”, hanem a táplálkozástól a lakáson és a munkahelyi, valamint környezeti körülményeken át a társadalmi toleranciáig bezárólag mindent, ami jelentős hatással van arra, hogyan jövünk a világra, hogyan éljük le életünket, egészségesek vagyunk-e vagy betegek jó kedélyűek, vagy idegencsok stb. Ezeknek van ugyan köze a gazdasági értelemben vett jóléthez, de nem feltétlenül egyenesen arányos azzal. A fogyasztói társadalom sok vonatkozásban rombolja az ember biológiai állapotát, és nem is biztos, hogy a kedvező és kedvezőtlen hatások eredője a kedvező felé billen.

– Az ember társadalmi lényként értelmezett értékének fogalmkörébe tartozik mindaz a hasznos reflex és tudás, amely alkalmassá teszi az embert arra, hogy a társadalomba beilleszkedve élje le életét, és magának, valamint a társadalomnak is hasznos tevékenységet tudjon folytatni. Szélesebb értelemben – legalábbis e felfogás értelmében – ez a kultúra. Ide értendő az egyén szocializálódottságának („jólneveltségének”) foka, általános és szakmai műveltsége, gyakorlata, élettapasztalata, hogy csak példákat említsék. Ennek is van köze a gazdasági értelemben vett jóléthez, de itt sem lehet merev, egyenes arányosságot megállapítani.

– A társadalmi értelemben a „szocializáltság” fogalmkörébe a szélesebb társadalmi közösségek együttélésének és együttműködésének célszerűsége és kulturáltsága tartozik, tehát a rendelkezési–döntési viszonyok, az elosztás viszonyai, a vetélkedési–kooperációs viszonyok, a konfliktuskezelés kialakult módjai, hogy megint csak példákat említsék. Nyilván a fejlettség/fejlődés e vonatkozása eredője az előző kettőnek, ám nem passzív a szerepe: a társadalmi „játékszabály” és reflexrendszer éppoly intenzíven hat az egyének viselkedésére, mint amennyire ezekből mint elemi parányokból tevődik össze.

Fejlett, gazdag az a társadalom, amelynek tagjai higiénikus, egészséges körülmények között tudnak élni, fizikai létüket és pszichéjüket érő támadásokat meg tudják előzni, el tudják háritani, illetve az óhatatlanul keletkezett károkat ki tudják javítani. Fejlődik az a társadalom, amelyik e tekintetben előrehalad, nem stagnál, nem degradálódik.

Fejlett, gazdag az a társadalom, amelyik az adott kor színvonalának megfelelő általános és szakműveltséggel látja el tagjait, olyan szinten, amilyen még a napi munka során felhasználható, és olyan struktúrában, ahogyan az hasznosulhat, beleértve ebbe a élet napi, normális menetéhez szükséges társadalmi érintkezési formákat, segítőkész reflexeket stb. is. Fejlődik az a társadalom, amelyik kulturálódik megfelelő tudást és pszichét biztosítva tagjainak az együttéléshez.

Fejlett, gazdag az a társadalom, amelyik célszerűen szervezi magát, ésszerűen használja termelési tényezőit, valamint természeti környezetét, stratégiai távlatban képes reális célokat meghatározni, s azokat végre is hajtani, a vagyonokat és jövedelmeket olyan arányok szerint és olyan mechanizmusok segítségével osztja szét, hogy az megfeleljen az előző két követelmény – a kor által megengedett mértékű – tömeges érvényesülésének, képes az eltérő érdekeket éles konfliktusoktól mentesen kezelni. Fejlődik az a társadalom, amelynek intézményei, az intézmények működési módja, a politikai menedzsment reflexei az előbbi fenti irányban mozdulnak el.

B) Az anyagi tényező állapotába hat dolog tartozik:

1. a beruházott vagyon egy lakosra, illetve a technikai felszereltség egy munkaképes lakosra jutó mennyisége;
2. az ország innovációs potenciálja;
3. a társadalmi termelés során rendszeresen létrejövő, rendelkezésre álló jószágmennyiség és annak használati-érték-tartalma;
4. a társadalom értékkel bíró naturális és pénzbeli (deviza-) tartalékainak nagysága;
5. a természeti környezet állapota;
6. a gazdaság hatékonysági szintje fenntartására, növelésére való alkalmassága (beilleszkedés a világtrendbe).

A tényezők tartalma közismert, nem tartom szükségesnek a részletesebb taglalást.

Fejlett, gazdag az a társadalom, amelynek termelőeszközökkel, infrastruktúrával való felszereltsége megfelel egyfelől az emberi tényező teljesítmény lehetőségeinek, másfelől a kor színvonalának; amelyik rendelkezik olyan alkotóképességgel, amely képes lépést tartani a kor kívánalmaival (tevélegesen részt venni a termelőerők fejlesztésében és/vagy gyorsan, hibátlanul alkalmazni a máshol létrehozott hasznos újdonságokat, beleértve ebbe a termelésben való felhasználást és a hatékony használatot egyaránt; amely a kor szín-

vonalan kialakult, társadalmilag nem káros és nem pazarló termelői–fogyasztói szükségletek kielégítéséhez elegendő terméket tud termelni vagy gazdaságos nemzetközi termékcserevel biztosítani; amely a piaci helyzet kockáztatása nélkül tud a zavartalan újratermeléshez tartalékokat képezni; amely a fizetőképes kereslet fenntartásának veszélyeztetése nélkül képes a forrásokat biztosítani a környezeti károk megelőzésére, illetve elhárítására; s végül, amely technológiáit, termékeit, szaktudását folyamatosan képes a nemzetközi fejlődés követelményeire igazítani azaz szerkezetileg nem degradálódik.

Fejlődik az a társadalom, amelynek teherbíró-képessége (jövedelem-létrehozó képessége) közelít ehhez az állapothoz.

C) A társadalom állapotához négy tényező tartozik:

1. a belső és a külső biztonság;
2. a társadalom helyzete a nemzetközi politikai–hatalmi erőterben;
3. a társadalom helyzete a világgazdasági erőterben;
4. a társadalom külkereskedelmi és nemzetközi pénzügyi helyzete.

Az elsőhöz – magától értetődően – a társadalom belső egyensúlyi állapota, valamint a külső erőktől való tartás, illetve a nemzeti önrendelkezés lehetősége, a másodikhoz a nemzetgazdaság nemzetközi politikai érdekérvényesítésének lehetőségei tartoznak. A harmadik kritérium a társadalom fejlettségének anyagi vonatkozásait helyezi külgazdasági környezetével komparatív helyzetbe, és végeredményben azt jelzi, hogy ha a gazdaság a centrumhoz tartozik-, milyen pozícióban van, ha pedig nem, akkor relatíve kedvező vagy kedvezőtlen fél- vagy „mély”-periférikus helyzetű-e. Végül a negyedik a közép- és rövid távú külgazdasági pozíció jellegét mutatja.

Fejlett, gazdag az a társadalom, amely nincs fenyegetett helyzetben, amely a nemzetközi politikában is és a világgazdaságban is megtalálja érdekérvényesítési lehetőségeit, illetve amely nincs agyonnyomva, kivézetve sem árolló, sem eladósodás, sem kedvezőtlen működőtőke-beáramlás, sem bénító nemzetközi szerződések által. E tényezők együttes állapota javarészt meghatározza a lakosság „komfortérzetét”, vagyis a józan, reális gondolkodású állampolgárok melegegedettségét. (Az örökké, mindennel békétlen lumpen és neurotikus kisebbség „lelkiállapota” csak akkor válik mérvadó tényezővé, ha a józan többségben már összegyűlt akkora kielégítetlenség, hogy az manipulálhatóvá teszi a lakosság józan gondolkodású hányadát is.) A lakosság komfortérzetének két etalonja van: egyfelől az előző időszak (maximum az együtt élő nemzedékek idősebbjeinek aktív korához viszonyított), másfelől a „karnyújtásnyira” lévő – tehát tapasztalatból ismert – más társadalmak színvonala. A tömeges komfortérzetet az életviszonyokban meglévő, az adott társadalom hagyományaihoz képest túlméretezett eltérés csökkenti, akárcsak a méltatlannak tartott nivellálódás. A komfortérzet előrehajtó erő, a fejlődést segíti. Hiánya visszatart. A kisebb hibák a társadalom rövid vagy középtávú gazdasági teljesítményét csorbítják; nagyobb és hosszantartó sérülése viszont az emberi tényező fejlődésének torzulásaihoz vezet, s ezáltal stratégiai veszteségek forrásává válik.

Külső hatások

A külső környezetet fel lehet fogni olyan pusztán térnek, amely az adott társadalom mozgási közege, s mivel a tapasztalatok azt mutatják, hogy ez a tér messzemenően nem

„puszta” (az adott társadalom nem légüres térben mozog), a teret kitöltő egyéb társadalmakat korlátozó tényezőként kell számításba venni. Ez a világmép a közös (noha soha be nem vallott) axiómája volt a hódítóknak (Dzsingisz kán, Napóleon), de az elzárkózóknak is (Kína, Oroszország).

A másik felfogás a külső környezetet valamiféle tápoldatnak tekinti, amellyel az adott társadalom élénk anyagcsereviszonyban áll, amelyben „úszkál”, amely nélkül létének feltételei nem volnának biztosítva. Az emberi gondolkodásnak végül is ez utóbbi a fő vonulata. Akárcsak a természetben, az emberi társadalmak egymáshoz való viszonyában is felfedezhetjük a „ragadozó”, a „parazita”, a „préda”, az együttélő (szimbionta) vonásokat, de még a korhadéklakókat (szaprofita) is.

Egy társadalom általános viszonyát környezetéhez az alábbiakban illusztrálom. A kapcsolatok négy alapvető szektorban létesülhetnek.

1. tábla

A társadalom viszonya külső környezetéhez
(az általános helyzetmegítélés gondolati sémája)

Társadalom		Naturális folyamatok			Vagyoni folyamatok		Emberi érintkezés	Külső hatások		
		természet	technika	fogyasztás	tőke	know-how		piaci	politikai	kulturális
Zárt	hermetikusan csaknem teljesen									
Nyitott	felületi organikus									
Integrált	félig teljesen									

Az *első* az anyagi jellegű javak (árúk, szolgáltatások) egymásnak való termelése és szállítása: ezek jószereivel vagy természeti javak, vagy beruházási jószágok, azaz a technika kellékei, vagy pedig a lakosság fogyasztását szolgáló használati értékek.

A *második* a vagyoni–jövedelmi folyamatok határokon keresztül mozgása, ami az egyik irányban vagyonok áttelepülését jelenti, amelyet a másik irányban jövedelemáramlás követ; a vagyon lehet pénz (tőke, hitel, beruházás) és lehet tudás („vasba” csomagolva, azaz modern technológia, „pauszpapírba” csomagolva, azaz licenc stb. vagy „bőrbe” csomagolva, azaz szakértő).

A *harmadik* érintkezési szektor az emberi kapcsolatoké; ezek családi, baráti és kulturális jellegűek lehetnek (a turizmust nem sorolom ide, hiszen ennek keretében nagyon kevés az esély a szorosabb emberi kapcsolatok kialakulására).

A *negyedik* szektor a társadalmak érdekeinek, értékeinek, törekvéseinek a különböző mechanizmusokon és intézményeken keresztül egymásra hatása, amely piaci, politikai és kulturális–ideológiai nyitottság révén érvényesül.

A viszonyrendszer másik dimenziója az erősség. Ilyen értelemben egy társadalom lehet zárt, amelynek két fokozata van: az egyik a „hermetikus” zártság, azaz olyan állapot, amikor a társadalom semmiféle – sem árúk, sem vagyonok, sem emberi érintkezés, sem politikai egymásrahatás révén – nem tart fenn kapcsolatot külfölddel. A zártság enyhébb fajtája az, amikor a társadalom kapcsolatait az életfontosságú minimum szintjére szorítja

(például behozza a helyettesíthetetlen termékeket, és helyébe exportál azt, amit tud, de egy fillérrel sem többet). A nem zárt, azaz a nyitott társadalom, élénk kereskedelmi, pénzügyi, emberi, politikai, kulturális kapcsolatokat tart fenn a külvilággal, ennek során függései jönnek létre, hat a környezetére és elszenvedti a környezet részéről jövő hatásokat. Ennek is van enyhébb és mélyebb fokozata. Végül a harmadik erősségi fokozat az integráltság, ami a nyitottság olyan, minőségileg megkülönböztethető fokát jelenti, amikor az adott társadalom különállásának körvonalai kezdenek elmosódni, a társadalom kezd beolvadni egy nagyobb egységbe. Az integráltságnak is van „befejezetlen” és „ki-fejlett” fokozata.

Ha megkísérjük „kitölteni” a leírt mátrixot, egy-egy oszlopba csak egy-egy értékelő jelet tehetünk. Társadalmunk ugyanis nem lehet egy idejűleg zárt is, nyitott is és integrált is. A különböző szektorok tekintetében azonban a legkülönbözőbb nyitottsági értékekkel találkozhatunk: a társadalom lehet például félig integrált az anyagi javak cseréje területén, miközben hermetikusan elzárkózik a piaci hatásoktól, és szigorúan megválogatja, milyen emberi érintkezéseket engedélyez polgárai számára (gondoljunk a volt NDK-ra). Természetesen másképpen fest a mátrix, ha a négyzetekbe nem általános értékítéletet jelölünk be, hanem – mondjuk – partnerenkénti bontást engedünk meg. Ez esetben előfordulhat, hogy – mondjuk egy EU tagország – teljesen integrált valamely másikkal szemben (például Belgium a másik két Benelux állam irányában), részben integrált az EU egyik-másik gazdasága irányában (például Finnország felé), de zárt egy olyan gazdaság felé, amelynek hatásait nem kívánatosnak tartja (teszem föl Észak-Korea irányában).

A külső környezet hatását hat dimenzióban célszerű megítélni, melyek közül kettő-kettő áll egymással oly szoros kapcsolatban, hogy mátrixszerű ábrázolásuk és elemzésük hasznos lehet.

Az egyik összefüggéspár az adott társadalom és környezete közötti összefüggés mértékével kapcsolatos. Ez lehet valamelyik fél mozgását egyértelműen meghatározó, számottevően befolyásoló vagy jelentéktelen. Másik oldalról a függés lehet egyoldalú vagy kölcsönös, és irányulhat a partnertől felém (passzív) vagy tőlem a partner felé (aktív). A determináns függőségi hatás gyakorolható egyedül (monopolisztikusan) vagy többen együtt (oligopolisztikusan).

A másik összefüggéspár a külső kapcsolatoknak az adott társadalomra gyakorolt hatását elemzi két dimenzióban. Ennek egyik oldala a hatás természetével kapcsolatos: ezek szerint a külső környezet megváltoztathatja a hazai műszaki-hatékonysági viszonyokat, a tömegtermelési-hatékonysági viszonyokat vagy a szerkezeti-hatékonysági viszonyokat. Ezeket együttesen nevezem indukált hatásoknak. Ezen kívül beleszólhat a gazdaság jövedelemrealizáló képességébe egyfelől a cserearányok, másfelől a tőke-transzfer követő jövedelemtranszfer révén. Ezeket nevezem együttesen transzferált hatásoknak. Az indukált és a transzferált hatások együttesen adják a külgazdasági hatást.¹ Ehhez hozzákapcsolódik a kultúráttranszfer, amely tényleges gazdagodást is jelenthet és kulturális fejlődést is indíthat el. Végül a kapcsolatrendszer valamilyen módon erősíti, netán gyengíti a társadalom „fizikai” értelemben vett biztonságát. Ehhez ugyancsak sokféle – a katonaitól a bűnüldözésig, a környezetiig bezárólag – tényező számítható.

¹ Lásd bővebben: *Kozma Ferenc: Külgazdasági stratégia.* (Aula. Budapest. 1996. 543 old. 1. 13.–1.15. fejezetek.).

Végül a harmadik, felírható mátrix már átvezet a külső környezet hatásának értékeléséhez és prognosztizálásához. Ennek egyik dimenziója a kapcsolatnak az ország szempontjából való rangsorolása, amely az „életbevágóan fontos” fokozattól a „közömbös”-ig és a „kifejezetten káros”-ig terjed. A másik dimenzió az idő: a tapasztalati anyagon alapuló ítéletét a múltat és a jelent illetően, s a prognózis, ami a közeli és távoli jövőt illeti.

2. tábla

A külső környezeti hatás mértéke

Függés	Egyoldalú		Kölcsönös		
	aktív	passzív	aktív	passzív	szimmetria
			aszimmetria		
Monopolisztikusan determináns					
Oligopolisztikusan determináns					
Erősen befolyásoló					
Érezhetően befolyásoló					
Alig befolyásoló					

3. tábla

A kapcsolat hatása

Kapcsolat	Egyértelműen felfelé húzó	Inkább lefelé húzó	Inkább akadályozó	Egyértelműen akadályozó
Műszaki fejlődést indukáló				
Skáláhozadékat indukáló				
Komparatív hasznot indukáló				
Cserearány-jövedelem transzfer				
Tőketranszfer-jövedelem transzfer				
Kultúráttranszfer				
Biztonság				

4. tábla

A külső környezeti hatás időbeli értéke

Kapcsolat	Múlt	Jelen	Közéjövő	Távoli jövő
Életbevágóan fontos				
Nagyon hasznos				
Nem meghatározható				
Inkább káros				
Kifejezetten káros				
Közömbös				

Összefoglalóan: érdemes volna eltérnünk attól a gyakorlattól, miszerint az ország fejlődését csak kizárólag valamely, általuk kiválasztott mennyiségi ismérv alakulásán mérjük, s a minőségi változásokat is főként ezek görbealak-változásaihoz kötjük. Nem azért,

mintha ez a szemlélet eleve hibás, használhatatlan volna, hanem azért, mert eltereli a politika (és a tudomány!) figyelmét olyan összetevők hatásáról, amelyek a jelenlegi, soha nem látott mértékben érzékenyvé vált világ mozgásainak meghatározásában mind kevésbé tudunk megmenekülni a minőség közvetlen értékelésétől.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági fejlődés.

SUMMARY

The author comprehends economic development as a phenomenon of similar complexity and vulnerability like ecologic systems. Any hard and long-lasting disproportionality may launch self-destructing processes, in the course of which the stage can easily be reached when self-demolishing becomes irreversible, at least for a given generation. It is true particularly for a society of non-disperse, oligopol structure: the likely behaviour of dominant and leading units (at enterprise, national, regional etc. level) of the economy can be foreseen individually better than that of the elements of the disperse structure. However, chaotic changes are unavoidable during the development of their power relations, thus the reckoning of their resultant effect upon economy and society as a whole is rather uncertain. In the following the study stresses the prominent role of human factor which determines economic development. Finally the author delineates the role of outer (regional, global) forces exerting influence upon development.

A LAKOSSÁGI FOGYASZTÁS SZERKEZETE MAGYARORSZÁGON*

GÁCS ENDRE

A fogyasztás szerkezetét általában kétféle vetületben szokták összehasonlítani: keresztmetszeti összehasonlításban, amikor két vagy több ország fogyasztásának szerkezetét vetik egybe azonos időszakra (az összehasonlítás történhet nemzeti valutában vagy valamilyen közös valutában); idősoros (longitudinális) összehasonlításban, amikor azt vizsgálják, hogy adott országon belül a reáljövedelmek és a fogyasztás egészének változása két vagy több időszak között milyen módosulásokat idéz elő a fogyasztás szerkezetében.

Az alábbiakban az idősoros összehasonlítás egy speciális esetére teszek kísérletet. Azt vizsgálom, hogy mi történik Magyarországon a fogyasztás szerkezetével, ha a lakosság fogyasztásának volumene hosszú távú hullámvész után visszaesik egy korábbi szintre. Vajon visszaáll-e a korábbi struktúra is, vagy pedig az ugyanakkora mennyiség egészen más összetételt mutat?

A fogyasztás volumenének változása

A lakosság fogyasztásának két és fél évtizedi alatti változását összehasonlító áron az 1. tábla szemlélteti.

A hazai fogyasztás a Magyarországon megvalósuló fogyasztást (területi elv), a rezidens háztartások fogyasztása a magyar lakosság által elfogyasztott mennyiség változását (nemzeti elv) mutatja. A kettő közötti eltérés az idegenforgalmi egyenleg: a külföldi turisták magyarországi és a magyar turisták külföldi fogyasztásának különbsége. Az idősorokból látható, hogy bár egyes években a két mutató változása különböző volt, hosszú távon az eltérések kiegyenlítették egymást. Tekintve, hogy makroszinten a fogyasztás szerkezetét csak a hazai fogyasztásra áll rendelkezésre, ezt a kategóriát elemzem.

Magyarországon 1987-ig a lakosság fogyasztása folyamatosan – bár mérséklődő ütemben – emelkedett. Az átlagos növekedési ütem az 1971-1975. években 4,7 százalék, az 1976-1980. években 2,6 százalék, majd az 1981-1987. években 1,8 százalék volt. A csökkenésben – bár késleltetetten – tükröződtek a gazdasági fejlődés ismert problémái.

* A fogyasztás makroökonómiai súlyának elméleti és kvantitatív elemzése című, T-018239 számú, Kovács Ilona vezette OTKA-kutatás keretében készült tanulmány alapján.

1. tábla

A lakossági fogyasztás volumenindexei

Év	Hazai fogyasztás		Rezidens háztartások fogyasztása	
	Index: előző év = 100,0	1970 = 100,0	Index: előző év = 100,0	1970 = 100,0
1971	105,1	105,1	105,1	105,1
1972	103,6	108,9	103,6	108,9
1973	104,2	113,5	104,2	113,5
1974	105,9	120,2	105,9	120,2
1975	104,8	125,9	104,8	125,9
1976	101,9	128,3	102,0	128,4
1977	104,5	134,1	104,5	134,2
1978	103,8	139,2	103,7	139,2
1979	102,1	142,1	102,0	142,0
1980	100,7	143,1	100,8	143,1
1981	102,6	146,8	102,3	146,4
1982	101,3	148,7	101,1	148,0
1983	100,5	149,5	100,5	148,7
1984	101,2	151,3	101,3	150,7
1985	101,3	153,2	101,7	153,2
1986	102,0	156,3	101,6	155,7
1987	103,8	162,2	103,3	160,8
1988	95,8	155,4	99,5	160,0
1989	102,3	159,0	105,0	168,0
1990	96,4	153,3	94,5	158,8
1991	94,4	144,7	90,8	144,2
1992	99,8	144,4	100,0	144,2
1993	101,0	145,8	101,9	146,9
1994	99,7	145,4	99,8	146,6
1995	93,5	136,0	92,9	136,2

Forrás. Magyarország nemzeti számlái, 1991–1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 237 old.; Magyarország nemzeti számlái, 1994–1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 154 old.

Az 1988 és 1995 közötti években – a gazdaság általános visszaesésével összhangban – a lakosság fogyasztása összesen 16,2 százalékkal, évi átlagban 2,2 százalékkal csökkent. A nyolc év közül hatban csökkenés következett be, és csak két évben (a választások előtti 1989. és 1993. években) volt megfigyelhető növekedés.

Az 1970. év adatait 100-nak véve, az 1995. évi volumenindex 136,0-nak felelt meg, ami az 1977. évi 134,1-es indexhez állt közelebb. Vagyis 1995-ben a fogyasztás színvonala gyakorlatilag visszaesett a 18 évvel azelőtti szintre. Ezzel lényegében összhangban van, hogy a reáljövedelem tömege 1995-ben 1,3 százalékkal volt kisebb az 1977. évinél, az egy főre jutó reáljövedelem pedig – a népesség 3,9 százalékos csökkenése mellett – 2,7 százalékkal haladta meg azt.

A következőkben megkísérlem e két év fogyasztási szerkezetének az egybevetését. Az összehasonlításnál a hivatalos statisztikai adatokra támaszkodom. Közismert tény azonban, hogy 1995-ben a fogyasztási statisztika kevésbé volt megbízható, mint 18 évvel korábban. A 70-es években ugyanis a kis számú, döntően állami–szövetkezeti kereske-

delmi szervezet kötelező jelleggel, rendszeresen szolgáltatott árucsoportos bontású adatokat forgalmáról, amelyek a lakossági fogyasztás számbavételének fő forrását képezték. Ezzel szemben a 90-es években a szétaprózott, túlnyomóan magántulajdonú kereskedelem megfigyelése reprezentatív módszerrel történik, és az adatgyűjtést üzlettípusonként és nem pedig árucsoportonként végzik, holott a boltok jelentős része vegyes profilú. Romlott a fogyasztás másik adatforrásának, a háztartás-statisztikának a minősége is részben az adatszolgáltatási hajlandóság csökkenése, a szándékos eltitkolások miatt, részben a családok gazdálkodásának megváltozása miatt. A szürke- és a feketegazdaság kiterjedése is bizonytalanabbá teszi a fogyasztás mérését. [3] Mindazonáltal úgy gondolom, hogy a torzítások nem olyan mértékűek, hogy alapjaikban megkérdőjeleznék a főbb tendenciák érvényességét.

A LAKOSSÁG FOGYASZTÁSA KIADÁSI FŐCSOPORTONKÉNT

A fogyasztás szerkezetét többféle csoportosításban lehet vizsgálni. Az egyik leggyakrabban alkalmazott bontás a 2. táblában bemutatott kiadási főcsoportok szerinti.

2. tábla

A folyó áron számított lakossági fogyasztás szerkezete kiadási főcsoportonként

Főcsoport*	1977-	1995-	Változás (százalékpont)
	ben (százalék)		
Élelmiszerek	30,2	20,1	-10,1
Italok, dohányárúk	16,0	8,3	-7,7
Ruházkodási cikkek	9,7	4,5	-5,2
Fűtés, háztartási energia	3,1	5,5	2,4
Tartós fogyasztási cikkek	7,4	6,3	-1,1
Egyéb fogyasztási cikkek, üzemanyag	10,6	14,7	4,1
Termékek együtt	77,0	59,4	-17,6
Szolgáltatások	23,0	40,6	17,6
<i>Hazai fogyasztás összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>

* Az árucsoportok megnevezését lásd az 1996-os évkönyv 92. oldalán.

Forrás. Magyarország nemzeti számlái, 1991–1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 237 old.; Magyarország nemzeti számlái, 1994–1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 154 old.; Magyar Statisztikai évkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 604 old.

A vizsgált két időpont között a fogyasztási szerkezet nagymértékben megváltozott. A legszembetűnőbb változás, hogy a termékek és a szolgáltatások aránya jelentősen módosult az utóbbiak javára, tehát az általános tendencia folytatódott. A termékek közül 18 év alatt csak a fűtés, háztartási energia árucsoport, valamint az egyéb fogyasztási cikkek főcsoport (gyógyszer, jármű üzemanyag, újság, könyv stb.) aránya nőtt meg. A legnagyobb mértékű visszaesés az élelmiszereknél következett be, ami szintén ismert, nemzetközi jelenség. Első pillantásra meglepőnek tűnik a tartós fogyasztási cikkek arányának csökkenése, ennek okára a későbbi elemzés ad magyarázatot.

A táblában szereplő arányokat a folyó áras, az adott év módszertana szerint összeállított fogyasztási adatokból számítottuk.

A szerkezeti változások három tényező hatását tükrözik:

- voluméntényező, amely azt mutatja, hogy összehasonlító áron a fogyasztás egészének stagnálása mellett hogyan változott az egyes kiadási főcsoportok aránya;
- ártényező, amely azt fejezi ki, hogyan módosultak a relatív árárányok, vagyis hogy az egyes főcsoportok árváltozásai hogyan viszonyultak az össz fogyasztás árváltozásához;
- módszertani (számbavételi) tényező, amely abban nyilvánul meg, hogy az időszak folyamán érvényesített módszertani változások nem egyformán érintették az egyes főcsoportokat és ezért módosították a fogyasztási arányokat.

E három tényező hatását elkülönítettem, hogy mélyebben lehessen elemezni az arányok változásának okait.

A tényezőre bontásnál a következőképpen jártam el.

A két vizsgált év közötti értékindexek és volumenindexek hányadosaként implicit áridexeket nyertem, amelyek a tiszta árváltozásokon kívül tartalmazták a metodikai változásokat is. Az 1995. évi folyó áras értékeket osztottam az implicit áridexekkel, így azokat 1977. évi áron fejeztem ki. Az ezekből képzett arányokból kivonva az 1997. évi arányokat, megkaptam a voluméntényező hatását. (A változatlan áras adatokat azért nem lehetett közvetlenül összehasonlítani, mert az 1977. évi adatok 1981. évi áron, az 1995. évi adatok pedig 1991. évi áron készültek, és köztük még az 1988. évi ár is szerepelt az összehasonlító ár bázisaként.) Módszertani változások a vizsgált időszakban kétszer – 1988-ban és 1991-ben – voltak. Ezekre az évekre a Központi Statisztikai Hivatal a régi és az új módszerrel is megadja az adatokat (ún. Janus-év). A régi és az új módszer szerinti arányok különbségét e két évre összeadva kaptam a módszertani tényező hatását. Az összes arányváltozásból a volumenhatást és a módszertani hatást levonva jutottam el az ártényező hatásához.

A 2. táblában szereplő arányváltozás tényezőkre bontásának eredményeit a 3. tábla szemlélteti. Ahol az érték pozitív, ott a tényező az arány növelése, ahol negatív, ott csökkenése irányába hatott.

3. tábla

A kiadási szerkezet 1977 és 1995 közötti változása tényezőnként*

Főcsoport	A volumen	Az ár	A módszertan	A három tényező
	változásának hatása (százalékpont)			
Élelmiszerek	-4,5	-0,4	-5,2	-10,1
Italok, dohányárúk	-3,9	-1,7	-2,1	-7,7
Ruházkodási cikkek	-4,5	0,1	-0,8	-5,2
Fűtés, háztartási energia	1,0	2,0	-0,6	2,4
Tartós fogyasztási cikkek	4,7	-4,9	-0,9	-1,1
Egyéb fogyasztási cikkek	0,4	3,0	0,7	4,1
Termékek együtt	-6,8	-1,9	-8,9	-17,6
Szolgáltatások	6,8	1,9	8,9	17,6
Hazai fogyasztás összesen	0,0	0,0	0,0	0,0

* Saját számítás a 2. táblánál megjelölt kiadványok alapján.

Az adatokból látható, hogy két kiadási főcsoport (élelmiszerek, valamint italok, dohányárúk) esetében minden tényező az aránycsökkenés irányába hatott. Két főcsoportnál (egyéb fogyasztási cikkek és szolgáltatások) mindhárom tényező az aránynövekedést

segítette elő. Végül három főcsoport (ruházkodási cikkek, fűtés, háztartási energia, valamint tartós fogyasztási cikkek) esetében a tényezők hatása vegyes volt.

Összességében a legnagyobb mértékű változást a módszertani tényező okozta: a termékek és szolgáltatások közötti arányeltolódás fele ennek hatásával magyarázható. (A fogyasztási struktúrák összehasonlításánál gyakran figyelmen kívül hagyják ezt a körülményt, így a konstrukciós eltérések is érdemi különbségnek tűnnek.) Melyek voltak a legfontosabb módszertani változások, amelyek érintették a kiadási szerkezetet?

1988-tól a saját termelésű fogyasztást a korábbi fogyasztói ár helyett termelői áron számolják el. Ennek hatására az élelmiszerek és az italok aránya jelentősen csökkent. Ugyanettől az évtől kezdve a fegyveres testületek jóléti (egészségügyi, oktatási, kulturális stb.) intézményeinek szolgáltatásai, amelyeket azelőtt a közösségi fogyasztásban számoltak el, átkerültek a lakossági fogyasztásba, ezzel a szolgáltatások arányát növelték. Ugyancsak a szolgáltatásokat gyarapította az a változás, hogy a költségvetési intézmények által fizetett társadalombiztosítási járulék kulcsát a gazdálkodó szervek által fizetett mértékre emelték.

Az 1991. évi módszertani változások még nagyobb mértékűek voltak. A KSH átvette a nemzeti elszámolási rendszer (System of National Accounts – SNA) új változatát, és 1991-ig visszamenőleg az új rendszernek megfelelően átdolgozta adatait. Ettől kezdve a gyógyszerek társadalombiztosítási árkiegészítését természetbeni társadalmi juttatásként az egyéb fogyasztási cikkek között számolják el (korábban nem volt része a fogyasztásnak). Ugyancsak természetbeni juttatás lett, de a szolgáltatások között mutatják ki a központi költségvetés által – ma már csak a tömegközlekedéshez – nyújtott fogyasztói árkiegészítést. A szolgáltatások között elszámolják a saját tulajdonú lakások imputált bérét, míg korábban csak értékcsökkenésüket vették figyelembe. Az intézményekben elfogyasztott élelmiszert és ruházatot a korábbival szemben nem a termékek, hanem a szolgáltatások között mutatják ki. Teljeskörűen bekerültek az elszámolásba a háztartásokot segítő nonprofit intézmények (egyházak, jótékonyági szervezetek stb.) szolgáltatásai.¹

Az ártényező összességében nem okozott akkora szerkezeti változást, mint a módszertani, azonban egyes kiadási főcsoportok (fűtés, háztartási energia; tartós fogyasztási cikkek; egyéb fogyasztási cikkek) arányának változásában döntő szerepet játszott. Azoknak a főcsoportoknak az arányát, amelyeknek árszínvonala a tárgyalt időszakban az inflációnál gyorsabban nőtt, az árhatás növelte, azokét pedig, amelyeknél az átlagosnál lassúbb volt az árnövekedés, csökkentette. A relatív árváltozásokról a statisztikai évkönyvek adatai alapján a 4. tábla ad tájékoztatást.

Már önmagában is meglehetősen, hogy 18 év alatt a fogyasztói árszínvonal közel tizenegyszeresére, ezen belül a fűtés, a háztartási energia ára majdnem tizennyolcszorosára nőtt. E cikksorozat jelentős árnövekedése egyrészt a világpiaci árak változásával, másrészt a fogyasztói árkiegészítések leépítésével magyarázható. Az átlagosnál gyorsabban nőtt az egyéb cikkek árszínvonala is, amit döntően az üzemanyagok árváltozása okozott. Némileg meglepő, hogy a szolgáltatások árának növekedése csak kismértékben haladta meg az átlagost. Az időszak elején ugyanis – feltehetően a kiterjedt hatósági árszabályozás miatt – e körben az átlagosnál kisebb volt a növekedés mértéke.

¹ A módszertani változásokat részletesen lásd: Magyarország nemzeti számlái, 1988–1990. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1992. 211 old. és [2].

4. tábla

Az 1995. évi fogyasztói árindex kiadási főcsoportok szerint

Főcsoport	Index: 1977. év = 100	Relatív árindex*
Élelmiszerek	1097,3	102,8
Italok, dohányárúk	811,3	76,0
Ruházkodási cikkek	976,4	91,5
Tartós fogyasztási cikkek	605,2	56,7
Fűtés, háztartási energia	1786,2	167,4
Egyéb fogyasztási cikkek	1209,8	113,4
Szolgáltatások	1170,9	109,7
<i>Összesen</i>	<i>1067,2</i>	<i>100,0</i>

* A főcsoportok árindexei az összes árindexhez viszonyítva.

Relative lényegesen olcsóbbá váltak a tartós fogyasztási cikkek. E cikkcsoport árindexe majdnem minden évben alacsonyabb volt az átlagosnál, amiben szerepet játszhatott a műszaki fejlődés és az importverseny hatása. Az ártényezővel magyarázható, hogy a tartós fogyasztási cikkek aránya a fogyasztásban az időszak folyamán folyó áron csökkent. A közhiedelemmel ellentétben az italok és dohányárúk árának növekedése is elmaradt a teljes fogyasztói infláció mértékétől.

Magyarázatra szorul az élelmiszerek, valamint a ruházkodási cikkek főcsoportja. Az élelmiszerek fogyasztói árindexe kismértékben meghaladja az átlagost, ennek ellenére az árak változásának hatása (lásd a 3. táblát) negatív. Az ellentmondás abból adódik, hogy a fogyasztói árindexek csak a vásárolt fogyasztásra vonatkoznak, míg a lakosság fogyasztása természetbeni elemeket is tartalmaz. A nem vásárolt élelmiszerek árának számított változása pedig kisebb volt a vásároltakénál. A ruházati cikkek esetében fordított a helyzet: fogyasztói árindexük némileg elmaradt az átlagostól, a fogyasztási arányukat módosító ártényezőjük mégis minimális mértékben pozitív. A jelentéktelen eltérés a számítás pontatlanságából is adódhatott (mint korábban említettem, az ártényező volt a maradék a tényezőre bontásnál).

A volumenváltozás mutatja az „igazi”, közgazdasági értelemben vett szerkezeti változást. Tekintve, hogy a fogyasztás egészének volumene a vizsgált időszak végére visszaesett a kezdő szintre, azoknál a főcsoportoknál, amelyeknél összehasonlítva áron nőtt a fogyasztás, a volumenváltozás pozitív, ahol csökkent, ott negatív.

A 3. tábla adatai azt mutatják, hogy a volumenváltozás hatása jelentős volt, vagyis a fogyasztás szerkezete összehasonlítva áron sem állt vissza a 18 évvel korábbi állapotra. A fogyasztási szerkezetre jellemző hosszú távú tendenciák a stagnálás ellenére is általában folytatódottak ([5] és [6]).

A leglényegesebb változás az élelmiszerek arányának csökkenése. A közismert Engel-törvény szerint a jövedelmek növekedésével csökken az élelmiszerekre fordított kiadások aránya. Úgy tűnik, hogy a vizsgált időszakban a jövedelmek növekedése nélkül is érvényesült ez a törvényszerűség. Ugyancsak folytatódott a ruházkodási cikkek volumenarányának csökkenése. Egyértelműen a növekedési időszakra jellemző tendenciák folytatását jelenti a tartós fogyasztási cikkek, a fűtés, háztartási energia, valamint a szolgáltatások összehasonlítva áras arányának növekedése (pozitív volumenhatás). Nem egy-

értelmű az italok, dohányárak esete. A volumenhatás itt negatív, ami az arány csökkenését mutatja. A 70-es években és a 80-as évek elején – mint Kovács Ilona kimutatta [6], Magyarországon – a nemzetközi tendenciáktól eltérően – nőtt az élvezeti cikkekre fordított kiadások aránya. Úgy tűnik, e cikkcsoport esetében a vizsgált időszakban nem a korábbi hazai tendencia folytatódott, hanem az ország most állt rá a nemzetközi trendre.

A lakosság fogyasztása jövedelemforrások szerint

A lakossági fogyasztás másik alkalmazott bontása a jövedelemforrások szerinti. Itt az osztályozás fő kritériuma, hogy a lakosság a fogyasztást személyes rendelkezésű jövedelemből vagy ingyenes juttatásból fedezi. A szerkezetváltozást ebben a szemléletben az 5. tábla mutatja be.

5. tábla

A folyó áron számított lakossági fogyasztás szerkezete jövedelemforrások szerint

Jövedelemforrás	1977-	1995-	Változás (százalékpont)
	ben (százalék)		
Vásárlásból	77,9	72,3	-5,6
Nem piaci termelésből	9,2	7,3	-1,9
Rendelkezésre álló jövedelemből együtt	87,1	79,6	-7,5
Természetbeni társadalmi juttatásból	12,9	20,4	7,5
<i>Hazai fogyasztás összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>

Forrás. Lásd az 1. és a 2. táblát.

6. tábla

A jövedelemforrások szerinti szerkezet változása tényezőnként 1977 és 1995 között

Jövedelemforrás	A volumen	Az ár	A módszertan	A három tényező
	változásának hatása (százalékpont)			
Vásárlásból	-2,7	3,4	-6,3	-5,6
Nem piaci termelésből	1,2	-4,2	1,1	-1,9
Rendelkezésre álló jövedelemből együtt	-1,5	-0,8	-5,2	-7,5
Természetbeni társadalmi juttatásból	1,5	0,8	5,2	7,5
<i>Hazai fogyasztás összesen</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>

Forrás. Lásd a 3. táblánál.

A személyes jövedelemből történő fogyasztás nagyobbik tétele a vásárolt fogyasztás, amelyet a háztartások a pénzjövedelmükből finanszíroznak. Ennek aránya a vizsgált időszakban csökkent. Kismértékben visszaesett a nem piaci termelésből, a háztartások személyes természetbeni jövedelméből fedezett fogyasztás súlya is. Ide tartozik a saját termelésű fogyasztás, valamint a saját lakások „fogyasztása”. Összességében tehát a személyes jövedelemből történő fogyasztás aránya mérséklődött, és jelentősen nőtt a termé-

szetbeni társadalmi juttatásból történő. Ez utóbbiba tartoznak az államháztartás intézményei és a nonprofit szervezetek által a lakosságnak ingyenesen vagy csekély térítés ellenében nyújtott oktatási, egészségügyi, szociális stb. szolgáltatások, valamint 1991 óta az ártámogatások.

Az ismertetett módszerrel itt is tényezőkre bontottam a szerkezet változását; az eredmények a 6. táblában láthatók.

A legnagyobb változásokat ezúttal a módszertan módosítása okozta. A korábban bemutatott 1988. és 1991. évi módszertani változásoknak számottevő része ugyanis a természetbeni társadalmi juttatásokat növelte. Az árhatás elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a nem piaci termelésből történő fogyasztás számított árváltozása elmaradt a vásárolt fogyasztás tényleges árszínvonal-növekedésétől.

A voluméntényező hatása – az összehasonlító áron mért szerkezetváltozás – ebben a csoportosításban nem volt túl jelentős. A korábbi tendenciák folytatását jelzi a természetbeni juttatások arányának növekedése. Megjegyzendő azonban, hogy az utolsó néhány évben ez a trend nem érvényesült. 1991 és 1995 között a természetbeni juttatások volumenének csökkenése – a költségvetési megszorító intézkedések hatására – nagyobb volt, mint az összfogyasztásé. A nem piaci termelésből fedezett fogyasztás összehasonlítható áras arányának növekedése viszont új jelenség. Ez összefügghet a lakások privatizációjával, a magánmezőgazdaság térhódításával, valamint azzal a törekvéssel, hogy a dráguló élelmiszerek egy részét a háztartások saját termeléssel helyettesítsék.

A FOGYASZTÁS NATURÁLIS MUTATÓI

Mindeddig a fogyasztás értékmutatóit vizsgáltuk. Néhány árucsoport (élelmiszerek, élvezeti cikkek) adatai azonban természetes mértékegységben is rendelkezésre állnak. Ezekből értelemszerűen belső szerkezet nem számítható. A termékenkénti tendenciák érzékeltetése céljából a vizsgált időszak két végpontja közé beiktattam az 1987-es évet, amikor az összfogyasztás szintje a legmagasabb volt. Az élelmiszer-fogyasztás naturális adatait a 7. tábla szemlélteti.

A naturális mutatók a 3. táblában kimutatott tény tükörzik: 1977 és 1995 között az élelmiszer-fogyasztás volumene csökkent. A kalória-fogyasztás és a legtöbb élelmiszer fogyasztott mennyisége kisebb volt 1995-ben, mint 1977-ben. Két termékcsoporthoz (zsiradékok, cukor és méz) esetében nőtt az egy főre jutó fogyasztás, és egy termék, a burgonya fogyasztása, szinten maradt, pontosabban visszaállt az eredeti szintre.

Ha kettébontjuk a 18 éves időszakot, akkor azt tapasztaljuk, hogy míg 1977 és 1987 között a vizsgált 10 termék felének fogyasztása nőtt, addig 1987 és 1995 között csak háromé növekedett. Töretlen csökkenő tendencia három termékcsoporthoz – a liszt és rizs; a zöldség, főzelékfélék, gyümölcs; valamint az egyéb növényi eredetű élelmiszerek esetében – figyelhető meg. Úgy tűnik, hogy a csökkenési tendenciák erősebbek, mint a növekedési irányzatok. Megjegyzendő, hogy számos volt szocialista országban a rendszerváltozást követő években a jövedelemcsökkenés hatására megnőtt a cereáliák (kenyér, liszt, rizs) fogyasztása. [7] A természetes mértékegységben kifejezett mutatók elrejtik a minőségi, feldolgozottsági és egyéb eltéréseket. Nem foglalkozom itt azzal sem, hogy mely termékek fogyasztása egészségesebb, hogy ebből a szempontból milyen irányúak voltak a változások.

7. tábla

*Az egy főre jutó élelmiszer- és tápanyagfogyasztás**

Élelmiszer, tápanyag	1977.	1987.	1995.
	évben		
Hús (kilogramm)	68,9	79,2	63,1
Hal (kilogramm)	2,5	2,1	2,7
Tej (kilogramm)	143,6	199,1	133,4
Tojás (kilogramm)	17,1	18,2	16,7
Zsiradékok (kilogramm)	29,4	37,6	37,1
Liszt és rizs (kilogramm)	118,9	113,0	89,1
Burgonya (kilogramm)	60,5	50,5	60,9
Cukor és méz (kilogramm)	35,2	40,5	38,2
Zöldség, főzelékfélék, gyümölcs (kilogramm)	164,0	154,3	149,9
Egyéb növényi eredetű élelmiszerek (kilogramm)	4,2	4,1	3,7
Fehérje (gramm/nap)	101,6	109,4	87,7
ebből állati fehérje (gramm/nap)	51,6	62,4	48,4
Zsír (gramm/nap)	129,7	154,2	137,2
Szénhidrát (gramm/nap)	406,8	412,1	351,4
Kalória (cal/nap)	3189	3463	2979
Kilojoule (kilojoule/nap)	13352	14499	12473

* Alapanyagsúlyban készítményekkel együtt

Forrás. Élelmiszermérlegek, 1960–1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 33 old. és az 1996. évi Statisztikai Évkönyv.

Az élvezeti cikkek egy főre jutó fogyasztásának változását a 8. tábla mutatja be. (Ezek közül a kávé és a tea a kiadási főcsoportok szerinti bontásban az élelmiszerek főcsoportban szerepel.)

8. tábla

Az egy főre jutó évi élvezeticikk-fogyasztás

Évezeti cikk	1977.	1987.	1995.
	évben		
Kávé (kilogramm)	2,9	2,9	2,3
Tea (dekagramm)	7,8	12,9	16,0
Bor (liter)	34,0	21,8	26,6
Sör (liter)	80,6	101,4	75,3
Égetett szeszes italok (abs. liter)	4,6	4,7	3,4
Szeszes italok összesen (abs. liter)	11,3	10,8	10,0
Dohány (kilogramm)	.	2,1	1,5

Forrás. Statisztikai Évkönyv, 1978. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1979. 545 old.; Élelmiszermérlegek, 1960–1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 33 old. és az 1996. évi statisztikai évkönyv.

A tea kivételével valamennyi élvezeti cikk fogyasztása kisebb volt 1995-ben, mint 1977-ben. Ha a két részidőszakot külön vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a sörfogyasztás az

1977 és 1987 közötti növekedés után 1987 és 1995 között jelentősen visszaesett, míg a borfogyasztás esetében a folyamat fordított volt. Feltehetően az arányok módosulása befolyásolta a két ital mennyiségi arányainak megváltozását. Töretlen tendencia csak két esetben figyelhető meg: a teafogyasztás végig növekedett, ugyanakkor az abszolút literben kifejezett összes szeszesital-fogyasztás mindkét időszakban mérséklődött.

HÁZTARTÁS-STATISZTIKAI ADATOK

A háztartás-statisztikai adatok közvetlenül nem vethetők egybe a makrostatisztikai adatokkal, mert a módszertanuk több vonatkozásban eltérő. A főbb módszertani különbségek a következők:

- a háztartás-statisztika csak a rendelkezésre álló jövedelmet és ennek megfelelően a személyes célú kiadást tartalmazza, míg a makrostatisztika a természetbeni társadalmi jövedelmet is és ennek megfelelően az összes fogyasztást;
- a háztartás-statisztika a nemzeti fogyasztást figyeli meg, míg a makrostatisztikában a kiadási szerkezet csak a hazai fogyasztásra vehető számításba;
- a háztartás-statisztikában az élelmiszerek csak az otthoni fogyasztást tartalmazzák, míg a makrostatisztika a házon kívüli fogyasztást is;
- a saját termelésű fogyasztást a háztartás-statisztika a feldolgozottsági foknak megfelelően veszi figyelembe, míg a makrostatisztika alapanyagértéken;
- a háztartás-statisztika a lakásépítést és ingatlanvásárlást számolja el a kiadások között, míg a makrostatisztika a saját lakások imputált bérét (korábban értékcsökkenését) szerepelteti a fogyasztásban.

Az 1977. és az 1995. évi háztartás-statisztikai megfigyelés módszere is eltérő. Korábban az aktív háztartásokat az alapvető osztályok (munkásosztály, szövetkezeti parasztság, kettős jövedelműek, szellemiek) szerint csoportosították, jelenleg az egy főre jutó nettó jövedelem alapján képzett tizedek (decilisek) szerint.

A korlátok ellenére megkísérlem a két év háztartás-statisztikai adatainak összehasonlítását. A kiadási szerkezet változását csak folyó áron, a mindenkori módszertan szerint lehet bemutatni. Nincs mód tényezőkre bontani a változást, mert a háztartás-statisztikában nincsen Janus-év és volumenindexek sem képezhetők a két időpont között. Az aktív háztartások összehasonlíthatósága érdekében az egyes osztályokhoz tartozó háztartások fogyasztását 1977-ben taglétszámukkal súlyoztam. A személyes célú kiadások szerkezetének változását a 9. tábla szemlélteti.

Megállapítható, hogy a struktúraváltozás fő tendenciái megegyeznek a makrostatisztikában megfigyelttel. (Lásd a 2. táblát.) A legtöbb termékcsoporthoz aránya csökkent, az egyéb fogyasztási iparcikkek és a szolgáltatások aránya nőtt (az inaktív háztartásokban a lakásépítésé is). A változás intenzitása itt kisebb, mint a makroadatokban, ami feltehetően azzal függ össze, hogy a háztartás-statisztikai kiadások nem tartalmazzák a természetbeni juttatásokat, amelyeknek döntő része szolgáltatás. Az teljesen egyértelmű, hogy mikroszinten sem állt vissza a korábbi fogyasztási szerkezet.

A háztartási költségvetési felvételek alapján lehetőség van a tartós fogyasztási cikkek két időpontú állományának összehasonlítására is. (Lásd a 10. táblát.) Bár az állományi adatok nem csak az adott év fogyasztását tükrözik, közöttük kölcsönös összefüggés van: a tartós javak fogyasztása (vásárlása) növeli állományukat, ami visszahat a fogyasztás szerkezetére.

9. tábla

A folyó áron számított egy főre jutó személyes célú kiadás megoszlása

Kiadás	Aktív háztartások		Inaktív háztartások	
	1977.*	1995.	1977.	1995.
	évben (százalék)			
Élelmiszerek	33,4	32,5	44,0	39,8
Élvezeti cikkek	8,9	5,7	9,1	6,0
Ruházkodási cikkek	12,5	6,9	9,3	3,5
Nagy értékű tartós javak	9,3	5,0	4,2	2,1
Egyéb fogyasztási iparcikkek	13,8	23,9	15,2	26,4
Lakásépítés, ingatlanvásárlás	9,7	7,4	4,7	5,4
Szolgáltatási kiadások	12,4	18,6	13,5	16,8
<i>Összes személyes célú kiadás</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* A munkássztyához, a szövetkezeti parasztsághoz, a kettős jövedelműekhez és a szellemiekhez tartozó háztartások.

Forrás. Itt és a 10. táblánál: Háztartásstatisztika, 1977. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1979. 143 old.; Családi költségvetés, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 308 old.

10. tábla

A tartós fogyasztási cikkek állománya az év végén

Fogyasztási cikk	Aktív háztartások		Inaktív háztartások	
	1977.*	1995.	1977.	1995.
	évi száz háztartásra jutó állományú (darab)			
Hűtőszekrény	84	93	55	94
Bojler	37	67	21	62
Mosógép	92	104	62	97
Centrifuga	62	55	29	72
Porszívó	72	94	40	82
Varrógép	41	44	44	41
Személygépkocsi	22	49	2	15
Motorkerékpár	26	7	3	3
Kerékpár	121	137	57	73
Rádió	139	98	108	97
Televízió	97	123	63	106
Lemezjátszó, CD-lejátszó	27	19	7	10
Magnetofon és magnós rádió	31	90	3	42
Fényképezőgép, filmfelvevő és -vetítő	52	62	10	21
Fagyasztógép		64		43
Mikrohullámú sütő		29		7
Mosogatógép		1		0
Automata mosógép szárítóval		1		0
Szárító-, vasalógép		1		0
Hífi-torony		21		3
Képmagnó, video		50		11
Videokamera		2		0
Személyi számítógép		10		1
Parabolaantenna		13		5
Rádiótelefon		2		0

Megállapítható, hogy a legtöbb cikkből javult a háztartások, különösen az inaktív háztartások ellátottsága. Természetesen a mennyiségi adatok itt nem fejezik ki a minőségi különbségeket. Ezenkívül 1995-ben sok olyan termék szerepel a listán, amely 1977-ben még nem létezett. Leglátványosabb a fagyasztógépek (-szekrény vagy -láda) gyors elterjedése. Az új cikkek egyes esetekben a régiek mennyiségét csökkentették (például a hifi-torony a lemezjátszót).

*

Miután különböző szempontok szerint összehasonlítottuk az 1977. és az 1995. évi fogyasztást, egyértelmű választ lehet adni a tanulmány elején feltett kérdésre. Hiába esett vissza a reáljövedelem és a fogyasztás volumene egy korábbi szintre, a fogyasztás szerkezete nem tért vissza az akkorira. Más szóval, a jövedelem és a fogyasztás stagnálása ellenére a fogyasztási struktúra változásának hosszú távú tendenciái, a modernizációs folyamatok továbbra is érvényesültek. Azért is figyelemreméltó ez a tény, mert a rendszer-váltás után bekövetkezett kedvezőtlen fejleményeknek (munkanélküliség, tömeges elszegényedés, létbizonytalanság stb.) az ellenkező irányba kellett volna hatniuk.

Az továbbiakban megkísérlek magyarázatot adni e jelenség okaira. A felsorolás korántsem teljes, átfedéseket tartalmaz és az érvelés inkább spekulatív, mint számszerűen bizonyított.

A fogyasztási struktúra vissza nem rendeződésében valószínűleg jelentős szerepet játszott a megszokás. Mint láttuk, a 80-as évek második harmadáig a jövedelmek és a fogyasztás színvonala növekedett, ami együtt járt egy korszerűbb fogyasztási szerkezet kialakulásával. A jövedelmek ezt követő visszaesése során a háztartások fogyasztási szintjüket ugyan nem tudták megtartani, de legalább a struktúráját igyekeztek megőrizni, vagyis bizonyos megszokott elemekről nem akartak lemondani. Ennek érdekében nagyfokú alkalmazkodóképességről tettek tanúbizonyságot (önfogyasztás, házilagos tevékenységek elterjedése stb.). Bár a megtakarítási hajlandóság összességében növekedett, az alacsony jövedelműek nyilvánvalóan megtakarításaikat is felhasználták fogyasztásuk egy részének fenntartására. (Erről lásd részletesen [4]-et.)

Nem hanyagolható el a nyugati hatás. A határok nyitottá válásával, a fejlett országok fogyasztási mintái rövid idő alatt bekerültek az országba. A lakosság egy része megengedhette magának, hogy azonnal kövesse ezeket a mintákat (státuszfogyasztás), másik része pedig akkor is követi, ha ezt csak erőn felüli költségekkel, más szükségletekről való lemondással tudja elérni.

Bár a jövedelmi színvonal visszaesett az elmúlt években, a műveltségi színvonal nem. A lakosság iskolázottsága tovább nőtt, és az életmód, a fogyasztási struktúra ehhez legalább olyan mértékben kötődik, mint a jövedelmekhez. A középosztály sokszor leírt lecsúszása is inkább a jövedelmekre vonatkozik, mint az életmódra, a fogyasztási szokásokra.

Bár Magyarországon már a 70-es, 80-as években is viszonylag jó volt az áruellátás, a szocialista korszakra végig jellemzők maradtak a hiányjelenségek. A 90-es években ezek fokozatosan megszűntek (autó, építőanyagok, egyes tartós fogyasztási cikkek, telefon-, gáz-, víz-, csatornabekötés stb.), így a megnövekedett fogyasztás részben az elhalasztott kereslet kielégítését jelentette.

A tartós fogyasztási javak állományának növekedése – mint már korábban említettem – kihatott a fogyasztási szerkezetre. Ezek növelik ugyanis az energiafogyasztást, állandó karbantartást igényelnek, időszakos cseréjük pedig újabb vásárlásra ösztönöz.

Kismértékben befolyásolhatta a fogyasztási szerkezetet a népesség korösszetételének változása is. A 60 éven felüliek aránya a népességben az 1977. évi 17,8 százalékról 1995-re 19,4 százalékra emelkedett, ami hozzájárulhatott a ruházati fogyasztás súlyának csökkenéséhez. (E témáról lásd részletesebben az [1]-et.) Közismert, hogy a kiadások egy része nem a személyek számához, hanem a háztartások egészéhez kötődik. A háztartások elaprózódása, a lakások számának növekedése (a népesség számának csökkenése mellett) megnövelte a háztartási energia és a különböző lakással kapcsolatos szolgáltatások arányát.

A felsorolt tényezők számszerűsítése, újabbak felderítése további részletes elemzést, a nemzetközi tapasztalatok feldolgozását igényli.

IRODALOM

- [1] *Baranyai István*: Korspecifikus fogyasztás, jövedelem, háztartási tevékenység. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest. Kézirat.
- [2] *Bede Kovács István*: A háztartási szektor elszámolásának új módszertana. *Statistikai Szemle*. 1994. évi 7. sz. 530–545. old.
- [3] *Ékes Ildikó*: A fogyasztási szerkezet változásának statisztikai mérése. *Statistikai Szemle*. 1995. évi 12. sz. 990–998. old.
- [4] *Ékes Ildikó*: Fogyasztási struktúra és az egészségügyi kiadások. *Közgazdasági Szemle*. 1996. évi 1. sz. 58–71. old.
- [5] *Kovács Ilona*: Fogyasztási struktúrák nemzetközi összehasonlítása. *Statistikai Szemle*. 1985. évi 9. sz. 871–885. old.
- [6] *Kovács Ilona*: Fogyasztási szerkezetek nemzetközi összehasonlítása. *Statistikai Szemle*. 1987. évi 10. sz. 975–992. old.
- [7] *Szamuely László*: A közép- és kelet-európai átalakulás társadalmi költségei. Kopint-Datorg műhelytanulmányok. 12. sz. Budapest. 1995. 36 old.

TÁRGYSZÓ: Fogyasztási szerkezet.

SUMMARY

The volume of private consumption increased in Hungary over a long period, then decreased, and in 1995 it was at the level of 1977. The author analyses the structure of consumption during this fluctuation. Drawing on macroeconomic data the author compares the structure of consumption in the two years under review, and breaks down the change into volume, price and methodological factors. Data of household budget statistics and consumption indicators in physical term are also compared. As a result of the comparison the author points out that the structure of consumption was not restored according to previous proportions, the long-term – Hungarian and international – tendencies of changes in consumption structure continued to prove effectual.

A BELKERESKEDELEM 12 ÉVE*

DR. BELYÓ PÁL

A belkereskedelem működési feltételeiben és struktúrájában a 90-es évek elején mélyreható változások következtek be. Miközben a lakosság fizetőképes kereslete összességében folyamatosan és jelentősen csökkent, a korábbi hiánygazdálkodásból fakadóan a kereslethez alkalmazkodni tudó vállalkozások számára dinamikus fejlődésre is lehetőség nyílt. A 80-as évek végétől megkezdődött a kereskedelmi privatizáció, az import liberalizálása. A kisüzletek megnyitásához szükséges viszonylag kis tőke miatt jelentősen bővült a fogyasztók igényeihez alkalmazkodni próbáló kis üzletek és bevásárló központok, valamint ezek kiszolgálására vállalkozó különböző méretű, de már korszerű módszerekkel működő nagykereskedelmi szervezetek száma.

Az árak liberalizálása következtében nem volt adminisztratív akadálya a kereskedelmi árrés folyamatos bővülésének, amit a fogyasztók kénytelenek voltak elfogadni. A 90-es évek elején lezajlott privatizációs folyamat során a belkereskedelemnek a korábbi hiánygazdaságban kialakult és területileg is erősen monopolisztikus jellege oldódott. A kereskedelmi üzlethálózat, gyorsan és rövid idő alatt igazodott a kereslethez. Megváltozott a nagykereskedelmi hálózat súlya és szerepe, lezajlott az üzlethálózatok átprofilírozása és folyamatossá vált a kis egységek adásvétele.

Az évtized elejének lényeges változása a kereskedelmi hálózat átalakulása. Az üzletek száma évente átlagosan 40-45 százalékkal emelkedett. Ez azonban nem járt együtt a kapacitás optimális alakulásával. Az egyéni vállalkozók üzletének átlagos alapterülete a korábbinak harmadára-felére csökkent, (jelenleg átlagosan 60-70 négyzetméter). A hálózat egyre inkább elaprózódott. A szervezetek száma legerőteljesebben a húsz fő alatti egységekben emelkedett, de csökkent a 300 főnél többet foglalkoztató vállalatok száma is. A jogi személyiségű gazdálkodók döntő hányada a kereskedelemben található. Az átalakulás során minden üzletként hasznosítható helyiséget igénybe vettek kereskedelmi célokra. Az évtized első felében erős volt a fluktuáció, de közepére az üzletnyitások és csődök aránya csökkent.

A privatizáció új tulajdonosi struktúra kialakításához teremtett lehetőséget. A külföldi tőke beáramlásával, a „zöldmezős” kereskedelmi beruházásokkal a centralizációs folyamat is megkezdődött. Ezzel a belkereskedelemben igen erős versenyhelyzet jött létre, és ez a 90-es évek közepén már nemcsak a kisvállalkozásokkal szemben

* A tanulmányban a Központi Statisztikai Hivatal évkönyveiben megjelent adatok és a szerző becslései szerepelnek.

mutatkozott meg, hanem a nagyszervezetek egymás közötti konkurálásában is megfigyelhető volt.

1. tábla

A kiskereskedelmi és vendéglátó üzletek forgalma

Üzlet típus	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (milliárd forint)						
Általános áruházak	77	47	49	52	62	45	39
Élelmiszerüzletek *	361	409	460	551	611	682	877
Ruházati üzletek	116	105	126	150	106	113	120
Vegyiaruüzletek	24	29	35	42	47	53	56
Iparcikküzletek **	280	225	302	422	451	592	614
Kultúrcikküzletek	101	87	107	137	155	153	160
Egyéb szaküzletek ***	79	56	64	83	77	91	119
Tüzelő-, építőanyag-telep, üzemanyag-töltő állomás ****	244	193	230	292	361	436	548
Gyógyszertárak	13	10	13	16	43	54	62
Boltok összesen	1301	1174	1387	1745	1914	2219	2594
Vendéglátóhelyek együtt	164	147	182	223	139	171	196
<i>Összesen</i>	<i>1466</i>	<i>1320</i>	<i>1570</i>	<i>1967</i>	<i>2054</i>	<i>2390</i>	<i>2791</i>

* Élelmiszerjellegű vegyes kereskedelem és élelmiszer-kiskereskedelem.

** Iparcikkjellegű vegyes kereskedelem, vas-, műszaki-, üvegáru-kiskereskedelem, villamos- és híradástechnikai termékek kiskereskedelme, közúti jármű-kereskedelem és közúti járműalkatrész-kiskereskedelem.

*** Használati cikk-kiskereskedelem, máshová nem sorolt kiskereskedelem, csomagküldő kiskereskedelem.

**** Gépjárműüzemanyag-kiskereskedelem, tüzelő- és építőanyag-kiskereskedelem.

Az évtized első felének decentralizációs folyamatait – ami a kisboltok csökkenő számában és a vállalati méretek csökkenésében egyaránt megmutatkozott – a 90-es évek második felében már egyre jobban érezhető centralizációs folyamat követi. Az önálló és jelentős versenyhátrányban működő kereskedők csődjével és egy részük többé-kevésbé laza hálózatokba szerveződésével egyidőben a nagy tőkeerejű és nagy alapterületű egységek súlyának növekedésével számolhatunk.

Összefoglalva tehát a kereskedelemben 1990 és 1996 között végbement alapvető változások a kínálati piac létrejöttének számos megjelenési formájában, a piaci szereplők növekvő gazdasági jelentőségében, a piac és kereskedelem struktúrájának változásaiban figyelhetők meg. A legjellemzőbb tendenciák a következőkben foglalhatók össze:

- a kereslet jelentős, folyamatos csökkenése a kiskereskedelmi forgalom visszaesését okozta;
- kínálati piac alakult ki, alapvetően megváltoztak a beszerzési csatornák;
- az árak teljesszabaddá váltak;
- az árrés többszörösére nőtt, és jelentősen differenciáltabbá vált.

A 90-es évek első felének egyik jellegzetessége, hogy a folyamatosan szűkülő belföldi piacon javult a kereskedelmi társaságok pozíciója. A GDP-ből 1995-ben a belkereskedelem több mint 13 százalékkal részesedett, ez annak is a következménye, hogy a kereskedelmi árrés jelentősen megnövekedett, 5-6 év alatt lényegében megkétszereződött. A

kereskedelmi cégek számára az árrés alsó korlátját a működési költségeik adják. Ezek növekedése az elmúlt években gyakran meg is haladta az inflációs rátát. A vállalati gazdálkodásban e tényező erős korlátként jelentkezett. A folyamatosan emelkedő költségeket csak növekvő árréstömeggel lehetett fedezni, ennek megteremtésére pedig csupán lényegesen hatékonyabb gazdálkodás és javuló piaci eladási pozíciók adtak lehetőséget. Az árrés növelésének felső korlátja pedig a fizetőképes kereslettől és a cégek között kialakult árversenytől függ.

Az évtized elején a legalacsonyabb árrések a tartós fogyasztási cikkek körében voltak, de 1996-ra a helyzet teljesen megfordult. Az üzletpolitikának megfelelően a legalacsonyabb árréseket a gyorsan forgó cikkekénél érvényesítik, sőt gyakran előfordul, hogy a tőkeerős cégek esetenként veszteséges árakat is bevezetnek. Az árrésszintek emelkedése mellett megváltoztak az egyes termékek árréseinek arányai is. Az átlagos bruttó 30 százalékos árszint mellett az import bútoroké gyakran eléri a 80-85, míg az élelmiszereké csupán a 20-22 százalékot. Az évtized közepére a nagyértékű tartós fogyasztási cikkek árrésükültségei lényegesen magasabbak lettek, mint a napi cikkeké és a tömegárúké.

A 90-es évek elején, nagyobb jövedelemigénye miatt, a piac még elfogadta a kereskedelmi tevékenység egyre növekvő árrését, 1996-ra azonban ez a folyamat megállt. A tőke forgási sebességének megsokszorozódását a kereskedelmi munka hatékonyságának jelentős javulása tette lehetővé, és így lesz ez várhatóan a jövőben is.

A magánszektor térnyerése leggyorsabb és legnagyobb mértékű a kereskedelemben volt. Az első – 1990-ben hozott – privatizációs törvény általánossá tette a magántulajdont a bolti kiskereskedelemben és a vendéglátásban. Emellett megkezdődött a külföldi tőke beáramlása, amely létrehozta a privatizált hálózatban az új értékesítési formákat, kereskedelmi láncokat és 1996-tól az amerikai típusú „mall” bevásárlóközpontok kialakulása is megkezdődött. A magas koncentrációt jelzi, hogy 1996 végén a húsz legnagyobb cég adta a kiskereskedelmi forgalomnak mintegy 40 százalékát.

2. tábla

A kereskedelmi és vendéglátó üzletek száma

Üzlettypus	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben						
Általános áruházak	203	553	707	788	704	675	616
Élelmiszerüzletek	25 065	37 687	43 342	49 999	54 901	58 590	59 743
Ruházati üzletek	13 302	20 280	23 172	26 333	29 504	32 390	34 031
Vegyárúüzletek	1 541	3 478	4 343	5 245	5 696	6 241	6 477
Iparcikküzletek	5 461	10 391	12 847	15 791	18 256	20 246	21 729
Kultúrcikk üzletek	4 769	7 673	9 545	11 511	13 227	14 648	15 600
Egyéb szaküzletek	20 371	26 373	29 630	32 094	33 119	34 214	33 966
Tüzelő-, építőanyag-telep és üzemanyag-töltő állomás	5 082	4 550	5 125	5 903	6 399	6 795	5 181
Gyógyszertárak	1 486	1 597	1 737	1 866	2 015	.	2 036
Boltok összesen	77 280	112 582	130 448	149 530	163 821	173 799	181 510
Vendéglátóhelyek együtt	29 352	41 136	46 249	50 519	54 040	56 934	58 175
<i>Összesen</i>	<i>106 632</i>	<i>153 718</i>	<i>176 697</i>	<i>200 049</i>	<i>217 861</i>	<i>230 733</i>	<i>239 685</i>

A piaci viszonyok feltétlen érvényesítését jelzi, hogy az elmúlt években az állami ár-szabályozás is teljesen leépült. Az állami kontroll gyakorlati megszűnése a versenyviszonyok létrejöttét eredményezte.

1996 elején 174 ezer kiskereskedelmi üzlet, köztük 110 ezer egyéni vállalkozó által működtetett bolt volt. Az üzleteknek mintegy fele élelmiszereket és ruházati termékeket forgalmazott. Lényegében valamennyi üzlettípusnál évek óta tartó lassú növekedés tapasztalható, ami azonban feltehetően nagy fluktuációt takar.

A kereskedelmi és vendéglátó üzletek száma

A kereskedelmi vállalkozások piaci pozícióinak alapvető módosulása a kereslet gyors és drasztikus visszaesése mellett az elmúlt években többféleképpen is megosztotta a kereskedelmi cégeket. A jelentős piaci részesedéssel rendelkező cégek a termelő-vállalatoknál jelentős előnyökre, engedményekre tehetek szert. Gyakorlatilag forgalmuk jelentős részét a szállítókkal finanszírozhatják. A termelők gyakran kényszerültek árengedményekre, és úgy tűnik, hogy eddig valamennyi előnyt a kereskedelem érvényesíthette. A piaci szereplők között kialakult gazdasági versenynek lényeges változása, hogy az árak kérdésében a termelőszférából a kereskedelembé került a döntő szó.

A kereskedelem belső struktúráját, munkamegosztását is alapvetően átalakította a piacgazdaság. A klasszikus nagykereskedelmi szervezet lényegében elvesztette jelentőségét. A jelentős kiskereskedelmet bonyolító társaságok önálló raktárhálózatot, nagykereskedelmi részlegeket és közvetlen termelői kapcsolatokat hoztak létre. A korábbi ún. nagykereskedelmi áruterítés miatt a C+C (Cash and Carry)-formában üzemeltetett raktárak jelentik az áruforgalom bonyolításának legfontosabb módját. A termelőknek ma már nemcsak a finanszírozással kapcsolatos nehézségekkel, hanem a megtermelt áruk szállításával, illetve raktározásával is számolniuk kell. A tőkeerős áruházi üzletláncok pedig központi áruraktárakat hoztak létre, amelyeket korszerű számítástechnikai háttérrel erősítenek. A korábbi nagykereskedelmi vállalatok az évtized közepére az eredetileg tárolásra épített raktárhálózatukat megpróbálják többféleképpen is hasznosítani. Így közvetlenül a fogyasztók részére ún. diszkont értékesítést folytatnak, C+C-jelleggel kiskereskedőket, viszonteladókat, illetve vegyes működtetéssel nagykereskedelmi áron és a fogyasztókat diszkont áron szolgálják ki. Ez azt jelenti, hogy csak azok a nagykereskedelmi vállalatok maradnak a piacon, amelyek kiskereskedelmi értékesítésüket növelni tudják, vagy megtalálják az utat a beszerzési-értékesítési láncokba még nem szerveződött üzletekhez. A kereskedelem egyik speciális jellemzője az, hogy a termelők egyre nagyobb hányada saját ügynökhálózatot épít ki. Ez a hálózatkimélő módszer ma már terjed a hagyományos magyar vállalkozások körében is.

A magyar kereskedelem fontos jellemzője volt az 1990-es évtized első felében a fogyasztási szövetkezetek nagy piacvesztése. Több év kellett ahhoz, hogy korábbi pozíciójukat megkíséreljék visszaszerezni az élelmiszer-kereskedelemben közös beszerzési láncot hozva létre.

A vállalkozók és az összlakosság aránya tekintetében nincs lényeges különbség Magyarország és a nyugat-európai országok között. Feltételezhető, hogy a kereskedelem és a vendéglátás ágazataiban valóban nincs számottevő számbeli fejlettségbeli eltérés a lakosság kereskedelmi ellátottságában.

A 90-es évtized második felében lakosság által vásárolt szolgáltatások árának jelentős emelkedése és az adóterhek közvetlen és közvetett hatása miatt a jövedelmeken belül az áruvásárlások arányának további csökkenése várható. E váralkozást erősíti az az évek óta tapasztalható jelenség, hogy a fogyasztók egyre intenzívebben keresik az olcsó vásárlási lehetőségeket, így például a diszkont üzleteket, a használt cikkeket árusító boltokat, a piacokat és a feketekezeskedelem lehetőségeit. Ez utóbbiakat mindenekelőtt a fogyasztási adót és a vámot kikerülő illegális forgalmazás, valamint a számla nélküli értékesítés teszi kedvezővé. A gazdálkodók reményeivel és egyes más szakértői véleményekkel szemben a Gazdaságkutató Rt. előrejelzése szerint a feketekezeskedelem részesedése az elkövetkező néhány évben érdemben aligha fog csökkenni.

A kereskedelmi vállalkozások körében meghatározóvá váltak a tőkeerős, jelentős há-lózzattal rendelkező, a legmodernebb eladási formákkal dolgozó, sokszor külföldi tulajdonú (érdekeltségű) cégek. E vállalkozások stabilan gazdálkodnak, hosszú távú stratégiával rendelkeznek. Közülük egyre többen és növekvő mértékben képesek megjelenni a tőke- és pénzpiacon, pénzügyi műveleteikkel is növelve jövedelmezőségüket. A kis- és közepes kereskedelmi cégek azonban változatlanul rossz tőkeellátottságúak, pénzügyi helyzetük romló. A kereskedelemben változatlanul nagy a fluktuáció, csak az igazán jó helyen, általában közlekedési csomópontban működő kereskedelmi üzletek tudnak nyereségesen gazdálkodni. A cégek számára változatlanul költséggazdálkodásuk optimalizálása a legfontosabb teendő. A kereskedelmi vállalkozókat a költségcsökkentés egyre inkább az egyszerű értékesítési formákra kényszeríti.

Tovább javul a kereskedelmi vállalkozások együttműködési hajlandósága. A beszerzési társaságok mellett növekszik a már most is jelentős arányú franchise-rendszerek száma. Erősödnek a centralizációs törekvések, várhatóan befejeződik a privatizáció és változatlanul éles marad a beszerzési és értékesítési verseny.

A kereskedelmi forgalom alakulását 1997-től a kínálati piac további erőteljes növekedése mellett a kereslet csökkenésének megállása, majd fokozatos növekedése határozza meg. Az évtized végére a korábban jellemző erőteljes gazdálkodási nehézségek megoldódnak, és a lassan növekedő reáljövedelmek kezdetben csökkentik, majd megállítják a kereslet-visszaesés ütemét, sőt 1998-1999-től már érzékelhető kereslet-növekedés valószínűsíthető.

A nemzetgazdaság fejlődésének optimista „A” változata szerint 1997-ben a kereskedelem értékesítésének 3 százalékkal növekedett, majd 1998-ban mintegy 3-4 százalékkal, 1999-től pedig évenként 3-5 százalékkal, azaz érezhető mértékben emelkedhet, és 2002-ben akár 6-7 százalékkal is nőhet. A különböző rétegekbe tartozó családok erőteljes jövedelmi polarizációja lassulni fog, de tovább tart. A várhatóan növekvő lakásberuházások az építőanyagok és a nagyértékű fogyasztási javak keresletének növekedését valószínűsítik. A kiskereskedelem és a vendéglátás várható forgalma 1996. évi összehasonlító áron 2002-re várhatóan 3200 milliárd forint körül lesz, ebből a bolti kiskereskedelem 2900 milliárd forintos forgalmat érhet el. Egy pesszimistább változat szerint a fogyasztás lassabban nőhet, a kereskedelmi forgalom 1-2 évvel később kezd bővülni és csak 2001-2002-re várható az évi 3-5 százalékos növekedés.

A bolti kiskereskedelmi forgalom alakulását nagymértékben meghatározzák az újonnan megnyíló, nagy alapterületű bevásárlóközpontok, amelyek új vásárlási szokásokat alakítanak ki.

A következő évek minden bizonnyal csak a legtökeerősebb, legjobban gazdálkodó kereskedelmi vállalkozások számára jelentenek biztonságot. Tovább folytatódik a bevásárlóközpontok tényerése. Jelenleg – 1998 elején – csupán Budapesten mintegy 24 komplex bevásárlóközpont építését kezdték már meg, illetve tervezik. Ezek a 6000 négyzetméter bruttó alapterület feletti bevásárlóközpontok alapvetően átalakítják a lakosság fogyasztási szokásait. Sajátosságuk, hogy működik bennük két-három tökeerős nagy külföldi tulajdonú cég, és a köztük lévő területet töltik ki a kisebb vállalkozások.

3. tábla

A kiskereskedelmi forgalom 1996. évi és 1997–2002. évi várható alakulása

Megnevezés	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
	évben (Index: előző év = 100)						
Kiskereskedelem	95,1	103	103-104	105	105	105	107
Ebből:							
élelmiszer	108,4	110	112	111	112	110	110
ruházat és textil	85,3	88	103	98	100	105	108
vegyes kiskereskedelem	101,4	102	107	105	108	110	110
vas, műszaki,	70,6	80	90	95	100	105	110
üveg	90,9	95	100	105	105	110	105
villamos termék	83,3	85	90	95	98	100	110
kultúrcikk	105
Kiskereskedelmi forgalom részesedése az összes kereskedelemből (százalék)	92,9	93,0	93,5	94,0	94,0	93,0	93,0

A kereskedelem és a vendéglátás forgalma

1998-tól a kereskedelmi vállalkozások folyó áras importjának növekedésével számolhatunk. A belföldi termelés versenyképessége a behozatallal szemben érezhetően romlott az évtized elején, közepén.

Úgy ítélt meg, hogy a kis- és középvállalkozások eddigi tökeellátottsági nehézségei 1997-től is fennmaradnak. Az árresek további növelésére azonban talán mód nyílik, és az állam is segítheti a forgalmi adó csökkentésével a kedvezőbb fogyasztói árak kialakítását. Egyes termékeknél előnyös lehet az Európai Unió alacsonyabb adókat előíró forgalmiadó-rendszerének kötelező átvétele is. A gazdálkodás középpontjában változatlanul a költségek csökkentése áll, és ez 2002-ig mindenképpen erősíti a rejtett gazdaság módszereinek igénybevételét.

Az áremelkedések üteme 1997 után jelentősen lelassul. Kezdetben az élvezeti cikkek és a háztartási energia ára az átlagosnál nagyobb mértékben emelkedhet, a ruházati cikkek ára pedig az átlagos szerint alakulhat, az üzemanyagok ára pedig időnként még csökkenhet is. A tartós fogyasztási cikkek, különösen a gépjárművek a kereskedelmi cégek tökeerejétől függően gyakran alacsonyabb áron és a kereslet „gerjesztése” érdekében kedvezményekkel lesznek kaphatók.

A kereskedelemben 2002-ig, az éles konkurenciaharc következtében, tovább erősödnek a tökeerős monopoljellegű vállalatok. Új az a tendencia, hogy az eddigi

monopolhelyzetet élvező cégek egymás számára teremtenek konkurenciát, és így körükben tovább élénkül a piac minél nagyobb részének megszerzéséért folytatott, kemény beszerzési politikát és éles árharcot hozó verseny.

4. tábla

A fogyasztói árindexek várható alakulása

Megnevezés	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
	évben (Index: előző év = 100)					
Fogyasztói árindex	118,5	114-115	108	107	105	105
Élelmiszerek	122	114	107	106	104	103
Szeszes italok, dohányárúk	125	116	112	110	110	108
Ruházkodási cikkek	118	114	108	107	108	110
Tartós fogyasztási cikkek	119	117	110	108	106	106
Háztartási energia	130	115	110	108	105	102
Egyéb cikkek, üzemanyagok	112	108	105	106	105	103
Szolgáltatások	115	110	108	107	105	105

A kereskedelemben az 1997 és 2002 közötti években meghatározóvá válnak a monopolisztikus centralizációs törekvések, azaz a beszerzés, raktározás, szállítás és árukihelyezés területén folytatott kemény piaci verseny mellett az, hogy:

- a nagyvárosok közlekedési csomópontjaiban nagyméretű bevásárló központok épülnek, amelyek meghatározó súlyú, új értékesítési lehetőségekkel a fogyasztói szokásokat jelentősen alakítani tudó, éjjel-nappal nyitvatató rendszerben üzemelő egységekként működnek;
- az üzletpolitika alapjává válik a marketing, és tovább fokozódik az intenzív reklámozás, növelve a forgalmat;
- a kis- és közepes cégek csak szorosan együttműködve maradhatnak talpon a monopoljellegű cégekkel szemben, bár kiszolgáltatottságuk jelentősen tovább erősödik;
- a kiskereskedelmi üzleteket a forgalmas helyszíneken és ellátatlan területeken is az értékesítési láncokat, hálózatokat működtető nagyvállalatok vásárolják fel.

A feketekereskedelem súlya a következő 5-6 év alatt akár 40-50 százalékkal is csökkenhet, de a kedvezőtlen jövedelmi viszonyok és a vállalkozásokat érintő gazdálkodási nehézségek növekedése esetében 2002-ig a jelenlegi aránya (a 2700 milliárdos kiskereskedelmi forgalom 25 százaléka) fennmaradhat.

Az értékesítési formák módosulása jelzi a tulajdonviszonyok gyors és mélyreható átrendeződését, a külföldi kereskedelmi láncok térhódítását. Már ma is tíz cég, illetve cégcsoport bonyolítja le a kiskereskedelmi forgalom egyötödét. E cégek forgalma már 1996-ban is mintegy 550 milliárd forint volt. Jellemző azonban, hogy közülük is csak azok tudták értékesítésüket bővíteni, amelyek intenzíven növelték hálózatukat.

A kereskedelemben folyó verseny egyértelmű győztesei a tőkeerős, hálózattal rendelkező cégek, közöttük lényegében valamennyi nagy, külföldi érdekeltségű cég. Egyértelmű vesztesek lehetnek a kis forgalmú, az átlagos vagy rossz helyen lévő egyéni vállalkozásban működő boltok, amelyek nem képesek alacsony árréssel versenyezni a mamut cégek által diktált árszínvonallal.

A vendéglátás ágazata már 1997-től egyre kedvezőbb helyzetben működhet, oldódnak azok a keresletcsökkentő megszorítások, amelyek a hagyományos vendéglátóipari

tevékenységet nehezítik. A lakossági reáljövedelmek 1997 után keresletnövekedést eredményezhetnek az éttermi és különösképpen a munkahelyi éttermi vendéglátás iránt.

A minőségi éttermi vendéglátás iránti kereslet az elkövetkező években folyamatosan bővülni fog. Tovább tart az új, kis éttermek, vendéglátóhelyek alapításának növekedése, de változatlan lesz a megszűnések kockázata is. A növekedés nagyobb része a változatlanul terjeszkedő, gyorséttermi hálózatok forgalmából származik. A vendéglátóegységek száma – a kereskedelem többi szervezetéhez hasonlóan – évek óta lassan növekszik. Jelenleg mintegy 57 ezer üzlet és 40 ezer egyéni vállalkozásban működtetett vendéglátóhely van. Közülük 73 ezer az italbolt, cukrászda és alig 7 ezer a munkahelyi vendéglátóegység. Az összes üzlet egynyolcada a fővárosban üzemel.

A vendéglátás volumene 1997-ben 1 százalékkal magasabb lehet az előző évinél, és értékben 220-230 milliárd forint között várható, 2002-ig pedig a forgalom évi 2-5 százalékkal bővülni fog.

TÁRGYSZÓ: Belkereskedelem.

SUMMARY

The study sums up the most important changes taken place in Hungary's domestic trade over the last 12 years. The number of shops increased by 40-45 per cent on yearly average, their average ground-space decreased to half or to one third. Privatization resulted in a new ownership structure through the inflow of foreign capital, while with "greenfield" trade investments a centralization process has begun. A rather tough competition evolved not only among small enterprises but also among large organizations.

Main tendencies of change can be summed up as follows: continuous and significant narrowing down of demand resulted in downturn of retail trade. Buyer's market evolved, and purchase channels altered; all prices became completely free; price gap increased sevenfold and became significantly differentiated.

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

A MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK TERMELŐI-PIACI ÁRAI

A KSH által megfigyelt mezőgazdasági termékárak közül a termelői-piaci átlagárak alakulását vizsgáljuk: azt az árindexet, amely különös helyet foglal el a mezőgazdasági árak között. Ennek oka mindenképp az, hogy a különböző termékpályák termelői-piaci átlagárai érzékeny jelzőrendszerként működő kínálati árak, melyek éppúgy tükrözik a kereslet és a kínálat viszonyát, mint a gazdálkodók által felkínált árumennyiség nagyságát, széles horizonton a termékminőséget, a választékot, s következtetni lehet belőlük a múltbeli tapasztalatokra vagy az erőteljes spekuláción nyugvó termelői forgalmazó attitűdre is. Ezek az árak befolyással vannak a versenyhelyzetre is. Gyakran megfigyelhető, hogy ha adott mezőgazdasági terméknek egy évvel korábban magas árszintje volt a piacokon, a következő évben megjelenik a feleslegekkel, eladhatatlan készletekkel terhelt árudömping. Ám ennek ellenkezője is megtörténhet, valamely mezőgazdasági termék hiánya is előidézhet kínálati hullámzást. A terméseredményekre, így a termelői-piaci árak alakulására nagy hatással vannak a szélsőséges időjárási tényezők, de az ipari eredetű termelőeszközök árainak változásai is, utalhatunk itt a növényvédő szerek, a műtrágyák, a gépek, a takarmánytápok stb. árának emelkedésére.

Több évtizedes hagyomány szerint a KSH a termény- és állatpiacokra, az állatvásárookra, valamint az idényáras termékek piacára kiterjedően végzi a termelői-piaci árak megfigyelését. A 19 megye körülbelül 150 piacán reprezentatív, Budapest valamennyi piacán teljes körű árfelírás készül. A megfigyelést kétheti gyakorisággal a hét legforgalmasabb piaci napján piaci összeírók végzik. Az átlagár pedig a leggyakoribb (modus) ár, a felhozatali mennyiséggel súlyozva.

A gabonaféléknél 1990 és 1992 között lényegében az árak stagnálása volt megfigyelhető, majd 1993-tól erőteljesebb áremelkedés következett be. Egy kilogramm takarmánybúza ára 1993-ban 14 forint, 1995-ben 15,30 forint, majd 1996-ban 26 forintot ért el, s 1997 első nyolc hónapjában 27,50 forint volt. Ennél is magasabbra szökött a takarmányárpa árszintje, 1993-ban 13,60 forint, 1996-ban 27,0 forint, 1997 január–augusztusában pedig átlagosan 29,10 forint volt. Egy év alatt 17,6 százalékos áremelkedés következett be. A zab termelői-piaci átlagára 1997 január–májusban 63 százalékkal nőtt, majd ezt követően az átlagár mérséklődött, s a nyolc havi átlagár 3,2 százalékkal volt alacsonyabb a bázisidőszaknál. A morzsolt kukoricából egy kilogramm termék ára a piacon 1993-ban 13,90 forint, 1996-ban 24,70 forint, 1997-ben 25,40 forint volt, az év első nyolc hónapjában 7,4 százalékos árnövekedést mutatott. A burgonya termelői-piaci árának változása sajátos: az ár 1993 és 1995 között megkétszereződött és évi átlagban 55,60 forintra emelkedett 1995-ben, majd 1996-ban 40,10 forintra csökkent, s 1997-ben 43,70 forintra emelkedett augusztus végéig. Az árcsökkenésben közrejátszott, hogy körülbelül 2 százalékkal növelt vetésterületen 21 százalékkal nagyobb termést takarítottak be, az egy évvel korábbinál 210 ezer tonnával többet. A közel 18 mázsás hektáronkénti átlagtermés kiemelkedő eredmény, így a hazai szükségletet meghaladó feleslegek keletkeztek. A szárazabb kilóját 300 forint feletti áron kínálják, az ár három év alatt jelentősen nőtt.

A fontosabb kertészeti termékek közül – melyek jelentős része keresett exportcikk – a zöldségfélék termelői-piaci átlagára összességében nagy hullámzást, és emelkedő irányzatot mutatott. E termékeket a KSH az értékesítés iránya szerint is megfigyeli, s Budapest és vidék összesítést is készít. Az 1997. január–augusztusi főbb jellemzőit kiemelve, Budapest fogyasztói piacain az egy évvel előttihez képest legerőteljesebben a vöröshagyma drágult, 131 százalékkal (vidéken 125 százalékkal). A paradicsom ára közel 18 százalékkal, a természetett gomba ára 5,1 százalékkal nőtt országos szinten. Olcsóbb lett a főváros piacain a petrezselyemgyökér 25,4 százalékkal, az uborka 3,6 százalékkal, míg a zöldpaprika 4,5 százalékkal drágult augusztus végéig számolva. Vidéken csak a petrezselyemgyökér, valamint a fejes káposzta lett olcsóbb. A gyümölcsök közül az almát 20 százalékkal alacsonyabb, a körtét 1,5 százalékkal magasabb áron kínálták.

A baromfit és az állati termékeket Budapest fogyasztói piacain a vidékinél magasabb árakon kínálták. A vágócsirke 1997. január–augusztusban 395 forintba került kilogrammonként (vidéken 284 forintba). A tehéntej litere 73,80 forint volt, 25,1 százalékkal drágult egy év alatt, vidéken 64,30 forint, itt 26 százalékkal került többre. A tyúktojás darabja 14,30 forint volt Budapesten, ami 31 százalékos áremelkedést takar, vidéken 13,80 forint, itt 27 százalékos volt az ár növekedése. A méz ára folyamatosan emelkedik, kilogrammja Budapest piacain 595,30 forint volt az év első nyolc hónapjában, ami 18 százalékos áremelkedést mutat, ezzel szemben vidéken 520 forintért kínálták, ez 14 százalékos árnövekedés. A méz jelentős exportcikk, árbevétele tavaly több mint 25 millió dollár volt, a kilogrammonkénti ára 1,9 dollár körül alakult.

Az állatpiacokon és -vásárokon a vágósertés kínálata csökkent, ennek megfelelően módosultak az árak. 1997. január–augusztusban a hízó- és vágósertés kilogrammonkénti átlagára 223,10 forint volt, 22,4 százalékkal magasabb, mint egy évvel korábban. A malac átlagára márciustól jelentősen nőtt, augusztusban már csaknem kétszerese volt az év elejinek (januárban darabonként 3681 forint, augusztusban 6321 forint volt), január–augusztusi átlagára 28 százalékkal haladta meg az előző év azonos időszakit. A borjú nyolc hónap alatt 7,5 százalékkal drágult, a növendék juh 6 százalékkal került többre. Az anyakoca kilogrammonkénti ára nyolc hónap átlagában 3,8 százalékkal meghaladta az egy évvel korábbit.

Általánosítva azt mondhatjuk, hogy a termelői-piaci árakat emelkedő irányzat, időszakonkénti hullámlás és nagy szóródás jellemezte. A jövő mindenképpen a minőségileg kifogástalan áruknak kedvez, lassan kialakult ugyanis az a vevőkör, amely a jóminőségű termékeket keresi és a magasabb árat is hajlandó megfizetni.

Gyöngyösi István

AZ UNESCO KÖZGYŰLÉSÉNEK 29. ÜLÉSSZAKA

Az UNESCO-nak, az ENSZ 186 tagországot számláló oktatási, tudományos és kulturális szervezetének legfőbb tanácskozó és döntéshozó szerve, a Közgyűlés két évenként tartja ülészeit. A 29. ülés a 1997. október 21. és november 12. között került sor Párizsban. A résztvevő magyar küldöttség vezetője *Magyar Bálint* művelődési és közoktatási miniszter, helyettese *Pataki Pál* nagykövet, az UNESCO melletti állandó magyar képviselet vezetője, tagjai a Magyar UNESCO Bizottság, több minisztérium, főhatóság és kutatóintézet munkatársai voltak. Mivel egyes szekciók programjában olyan kérdések is napirendre kerültek, amelyek a Központi Statisztikai Hivatalt érintették (oktatási nomenklatúra, nemzetközi statisztikai tevékenység), a delegáció munkájában november 3. és 7. között a Hivatal két munkatársa, *Janák Katalin* (Életszínvonal- és Emberi Erőforrás-statisztikai főosztály) és *Rózsa Gábor* (Népszámlálási főosztály) is részt vett.

A Közgyűlés a szervezet hatáskörébe tartozó általános politikai, adminisztratív és pénzügyi kérdéseket megvitató, plenáris ülésekkel kezdődött. Ezzel párhuzamosan különböző adminisztratív bizottságok (jelölő, számvizsgáló, jogi) és a szakmai tanácskozások színterül szolgáló öt munkabizottságot is megalakítottak.

Federico Mayor, az UNESCO főigazgatója bevezető előadásában döntő jelentőségű eseménynek minősítette az ülészakot a szervezet 2001-ig szóló középtávú stratégiájának megvalósítása szempontjából. Az UNESCO fő célkitűzéseként a szervezet szakmai tevékenységében a béke, az emberiség intellektuális és morális szolidaritása eszméinek valóra váltását jelölte meg. Ehhez nélkülözhetetlen eszköz az új generációk teljes körű és magas színvonalú oktatása, a felnőttek folyamatos képzése, a környezet és a kulturális vagyoni védelme, új kulturális, tudományos és technikai értékek létrehozása és mindenki számára – nem, faj, kor szerinti diszkrimináció nélkül – elérhetővé tétele. E gondolatok határozták meg a munkabizottsági ülések hozzászólásainak, vitáinak és határozatainak fő vonulatait. Az egyik ilyen mun-

kabizottság alapvetően szervezeti kérdésekkel, az UNESCO különféle kapcsolataival és a közgyűlés menetének kérdéseivel foglalkozott. Egy másik a természet- és élettudományoknak, illetve a humán tudományoknak a fejlődésben játszott szerepét, egy harmadik pedig a kulturális örökség és alkotás problémakörét, valamint a kommunikáció, információ és informatika különféle kulturális és jogi összefüggéseit vitatta meg. Ezek munkáját a közgyűlés dokumentumai ismertetik. A továbbiakban némileg részletesebben a statisztikai tevékenységet is érintő két munkabizottság üléseiről lesz szó.

A mindenki számára egész életen át tartó oktatás gondolatának részleteit megvitató és ezzel kapcsolatos határozatokat hozó munkabizottság ülésén napirendre került az alapfokú oktatás teljes körűvé tételének fontossága, a marginalizált helyzetben lévő fiatalok és más népességcsoportok, a sok helyen hátrányt szenvedő nők oktatásának problémája, a középfokú oktatás és szakmai képzés megújításának jelentősége, a felsőoktatás és a fejlődés számos összefüggése. Itt tárgyaltak a résztvevők az UNESCO oktatási kérdésekkel foglalkozó különböző intézményeinek szerepéről, valamint az információs technika oktatási alkalmazhatóságának kutatását végző új intézet felállításáról. Ugyancsak e bizottság feladata volt, hogy elfogadja az iskolázottság nemzetközi szabványosztályozásának, az ISCED-nek a jelentősen átdolgozott, új változatát. E komplex kérdéskör megtárgyalása során minden ország (és hozzászóló szakmai szervezet) 8 percet kapott nézetei, egyetértése vagy fenntartásai kifejtésére. (A korlátozás indokoltan bizonyult, több mint 100 hozzászólás hangzott el.)

A magyar küldöttség képviselője bemutatta az utóbbi évek hazai változásait és jövőbeni elképzeléseit az oktatás területén. Az ISCED revíziójának aktualitását megerősítve kiemelte, hogy az említett változások és a várható új oktatási-szakképzési formák Magyarországon is időszerűvé tették az új nemzetközi, illetve az azzal kompatibilis nemzeti oktatási nomenklatúra kialakítását.

A kulturális politika szerteágazó területeit áttekintő másik bizottságban tematikusan szervezett tanácskozás folyt, amelyből az UNESCO statisztikai programjai megerősítésének és nemzetközi statisztikai intézete létrehozásának kérdésével foglalkozó ülésen voltunk érdekeltek. Ez a téma, a hosszas előkészítés ellenére csak heves viták és alapos szövegmódosítások után került napirendre. Az előzetes dokumentum szerint a statisztikai tevékenységek és a szervezet megerősítésének célja, hogy az UNESCO megőrizhesse az e területeken kivívott világméretű vezető szerepét. A módosított határozattervezet szövege alapján a 35 hozzászóló (ideértve a korábbi ellenzőket is) támogatta az intézet létrehozásának gondolatát. A vita során a fejlődő országok képviselői statisztikai tevékenységük támogatásának reményét fejezték ki, a fejlett országok pedig a magas szintű minőségi, megbízhatósági normák, egységes fogalmi, osztályozási és mutatószám-rendszerek kidolgozását és alkalmazását szorgalmazták.

A magyar küldöttség nevében hozzászólásában *Rózsa Gábor* az említett szempontok hangsúlyozása mellett kiemelte az anyagi és humán erőforrások jobb összpontosításának lehetőségét, az egyszerű adatgyűjtési szerepkörön túlmutató, a nemzeti és re-

gionális politikák kialakításához szükséges elemző funkció, valamint az új típusú adatigények minél teljesebb és ésszerű határidőkre történő kielégítésének fontosságát. Az azonnali döntés előlegithette volna a világnépszerűség iskolázottsági állapotának jobb felmérését a 2000. év körül tartandó népszámlálások adatai alapján, de a többi résztvevőhöz hasonlóan a magyar küldöttség is elfogadta, hogy egy ilyen horderejű döntés további előkészítő anyagok megvitatását, a szervezeti elképzelések mellett a költségvonzatok és főként a szakmai feladatok, programok alaposabb kidolgozását igényli. Az UNESCO főigazgatója a következő, 1999-ben esedékes ülészekon várható végleges döntésig ideiglenes struktúrák kísérleti jelleggel történő felállítására kapott felhatalmazást a Közgyűléstől.

A Közgyűléssel párhuzamosan rendezett választások során Magyarország bekerült az UNESCO Világörökség Bizottságába, a tagállamok nagy többsége részéről tanúsított magas szintű bizalom és elismerés jeleként pedig *Pataki Pál* nagykövetet az UNESCO Végrehajtó Tanácsa elnökének választották meg.

R. G.

MAGYAR SZAKIRODALOM

INOTAI ANDRÁS:

ÚTKÖZBEN.

MAGYARORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

Belvárosi Könyvkiadó. Budapest. 1997. 226 old.

Az utóbbi időben nem lehet panaszunk a rádióra, a tévére és az írott sajtóra, mert igazán sokat – olykor talán a kellenél is többet – foglalkoztak Magyarország európai uniós csatlakozásával, a tárgyalások hátterével, a gyakran változó álláspontok megismertetésével. Mégis sokan vártak már olyan könyvre, amely a sok-sok részinformáció mellett átfogó, tudományos igényű ismereteket, elemzést ad az Európai Unióról (EU), Magyarország teljes jogú taggá válásának folyamatáról, a csatlakozás hasznáról és költségeiről, mindarról, ami már jelenleg is jól kitalálható, a jövőben pedig meghatározó jelentőségűvé válik életünkben.

Ezt az igényt igyekszik kielégíteni *Inotai András*, aki válogatott tanulmányainak kötetbe rendezésével a közelmúltban jelentette meg új könyvét. A tanulmányok, melyeket a szerző 1996–1997-ben írt, részben Magyarországon, részben külföldön jelentek meg, és az Európai Unió fejlődésével, valamint Magyarország uniós tagságra való felkészülésével fog-

lalkoznak, elemzik azokat a területeket, amelyek az 1998 első negyedévében kezdődő hivatalos felvételi tárgyalások magját fogják képezni. A szerző mint az MTA Világgazdasági Kutató Intézetének igazgatója és az Integrációs Stratégiai Munkacsoport vezetője, hihetetlen mennyiségű információval, érvel, háttéranyaggal látja el az olvasót. Könnyed stílusa, jó absztraháló képessége élménnyé teszi a könyv olvasását. Stratégiai gondolkodása végig jól követhető, így írása remélhetően sok érdeklődőnek segít eligazodni a következő évek és évtizedek buktatói és nehézségei között.

A könyv egyfelől be kívánja mutatni a változó Európa helyét a drámai gyorsasággal mozgó világban, másfelől a közép- és kelet-európai országok és az Európai Unió közötti kapcsolatok néhány hosszú távon is fontos mozgatórugójára szeretne volna ráirányítani a figyelmet. Tíz tanulmányából kettő a *Statisztikai Szemle* hasábjain jelent meg, (*Artner Annamária – Inotai András*: Felzárkózási esélyek a statisztikai adatok alapján. *Statisztikai Szemle*. 1997. évi 4–5. sz. 293–302. old., és *Éltető Andrea – Inotai András*: Az Európai Unión belüli pénzügyi transzfer és a nemzeti költségvetés. *Statisztikai Szemle*. 1997. évi 6. sz. 453–464. old.); kettő az *Európai Tükör-*

ben, míg egy-egy tanulmány első megjelenési helye volt a *Társadalmi Szemle* és a *Magyar Tudomány*. A fennmaradó négy tanulmány közül három eredetileg angolul, egy németül jelent meg, csak most olvashatók először magyarul.

A tanulmányok közül – nemcsak terjedelmét, hanem mondanivalóját tekintve is – kiemelkedik a Közép- és Kelet-Európa útja az Európai Unió tag-ság felé című dolgozat, amely a „Prospects for joining the European Union” címmel megjelent angol nyelvű tanulmány (*Zdenek Drábek – Miroslav Hrnčir – András Inotai – Piritta Sorsa and others: Regionalism and the global economy. The case of Central and Eastern Europe. Ed. by Jan Joost Teunissen. FONDAD. The Hague. 1997. 200–235. old.*) részben felújított magyar nyelvű változata.

Az említett munkában Inotai András a tagságra való felkészülés három szintjét különbözteti meg. Az első szint a Társulási Szerződésekben foglaltak megvalósítása. A második az 1996 áprilisában átadott EU-kérdőívre adott válaszok és az abból fakadó feladatok. A válaszokból az EU fontos következtetéseket vont le, mivel egyrészt az egyes kérdések értelmezése és fontosságuk megítélése már önmagában is differenciálta az országokat, másrészt a válaszok belső kohéziója és logikája tükrözte az országok politikai, jogi, gazdasági és társadalmi „érettségének” fokát. A több ezer oldalas kitévő válaszok igazolták Magyarország felkészültségét, vezetőinek stratégiai gondolkodását, cselekvőkészségét az európai uniós követelmények kielégítésére. A szerző megjegyzi, hogy hasonló igényű és teljességű magyar dokumentum utoljára az 1968. évi gazdasági mechanizmus bevezetését megelőzően készült, de az csak a gazdasági kérdésekre koncentrált. A harmadik szint az átfogó felkészülési stratégia kimunkálása és e tevékenység megerősítése. Amennyiben mindkét fél megfelelően felkészült és a politikai szándékok világosak, a csatlakozási tárgyalások – a szerző szerint – két év alatt lefolytathatók. Jóval bizonytalanabb az ezt követő ratifikációs folyamat hossza. Erre ugyanis a 15 tagállam nemzeti parlamentjében, az Európai Parlamentben, valamint a tagjelölt országban egyaránt sort kell keríteni. Így az első csatlakozásokra valószínűleg 2002 körül kerülhet sor. A kétéves tárgyalási menet nagymértékben függ attól, hogy miként oldódik fel az EU egyik legnagyobb dilemmája: „Egyfelől Brüsszelnek és a tagállamoknak szükségük van a KKEO-ra (a közép- és kelet-európai országokra), hogy versenyképességüket növeljék, és ezt a lehetőséget széles körben ki is használják. Másfelől azonban e régiót egyre inkább úgy tekintik, mint amely veszélyezteti a nyugat-európai jóléti modellt – más körülmények között elért, történelmileg is jelentős,

de részben máris meghaladott – „társadalmi vívmányait”. (190. old.)

A CEFTA-országok „EU-érettségét” egyértelműen jelzi, hogy az utóbbi hat év drámai változásai következtében az EU részesedése (főleg Németország, Ausztria és Olaszország gazdaságának köszönhetően) az említett országok (CEFTA-4: Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia; CEFTA-5: a CEFTA-4 és Szlovénia) teljes kivételében és behozatalában 60-75 százalék körüli. Inotai könyvének egyik lábjegyzetében még azt az alig hihető változást is közli, hogy „...1996-ban Magyarország több készterméket exportált a szinte valamennyi EU-tagállam számára főpiacnak számító Németországba, mint négy EU-tagállam nevezetesen Dánia, Finnország, Görögország és Írország”. (183. old.)

A csatlakozási tárgyalások várható kulcskérdéseivel foglalkozva, a szerző szól arról, hogy reményei szerint az egyezményekbe ezúttal is beépülnek bizonyos kétoldalú átmeneti kivételek, továbbá változja azt is, hogy nem ismert a mezőgazdasági politika jövője, az intézményi reformok terjedelme, mindenekelőtt pedig a strukturális alapok és transzferek új játékszabályai. A szerző arra a következtetésre jut, hogy: „Az elmúlt években teljességgel megalapozatlannak bizonyultak azok az EU-félelmek, hogy az olcsó közép- és kelet-európai agrárexport elárasztja az EU-piacokat. Ismeretes, hogy az átalakulás problémái, a földtulajdonnal kapcsolatos bizonytalanságok, a termelés drámai visszaesése és a TSZ (Társulási Szerződések) ellenére fennmaradt agrárprotekciónizmus a térség EU-ba irányuló agrárkivitelét egyenesen csökkentette, vagy legalábbis stagnálásra ítélte. ... A mezőgazdaság bizonyult az egyetlen olyan árucsoportnak, ahol a CEFTA-4 nem tudta növelni súlyát az EU-importban. Amíg immár a magyar kivitel kétharmada irányul az EU-ba, az agrárkivitelnek csak 40-45 százaléka talál ott piacot”. (41–42. old.) Az átmeneti kivételeken és a mezőgazdaságon kívül további kulcskérdés a pénzügyi transzferek és a munkaerő-áramlás ügye. A közép- és kelet-európai országok egyszerre három történelmi feladattal szembesülnek. finanszírozniuk kell az átalakulást, a megkésített modernizációt és az Unióhoz való igazodást. Ráadásul a tagságra való felkészülés költségeit ma kell megfizetni, míg a tagságból származó remélt előnyök csak a jövőben várhatók.

A keleti bővülés egyik legkényesebb kérdése a tagjelölt országok munkaerőpiacainak integrálása az EU-ba. Az EU magas munkanélkülisége mellett a tetemes jövedelem- és bérkülönbségek is akadályt képezhetnek a gyors és zökkenőmentes kibővülésnek és attól is tartanak, hogy a tagjelölt országok munka-

ereje eláraszthatja az EU-t. Inotai mintegy figyelmezteti az EU-t: „Minél erőteljesebben zárják le Nyugaton a munkaerőpiacot, annál több tőke fog kiáramolni az EU-ból a világ legkülönbözőbb részeire, mindenekelőtt azonban a KKEO-ban található versenyképes telephelyekre”. (48.old.) Mindez először „csak” beruházási tevékenységet exportál, később azonban a mai EU-n kívül teremti meg a jövő munkahelyeit.

A szerző nemcsak a tagjelölt országok szempontjából elemzi a csatlakozás előnyeit, hanem arra is keresi a választ, hogy miért szükséges az EU számára a kibővítés. Tényekkel bizonyítja, hogy az EU már az eddigiekben is hozzájutott az előnyök egy részéhez. A közép- és kelet-európai országok belső piacainak liberalizálása jelentősen növelte és növeli a nyugati exportot. Különösen a CEFTA-országok váltak az EU igen dinamikus növekvő exportpiacává, és ezzel hozzájárultak a nyugat-európai recesszió tompításához. Az EU-nak az is előnyös, hogy közvetlen szomszédságában van egy alacsony költségű térség, amely jelentősen javíthatja versenyképességét Észak-Amerikával és a Távol-Kelettel szemben. Az EU legnagyobb potenciális előnye talán mégis az, hogy nagymértékben támaszkodhat a közép- és kelet-európai országok szakképzett munkaerőjére, amelynek szintje meghaladja a világ számos térségének, így például a délkelet-ázsiai térség munkaerőjének szakképzettségi színvonalát.

A sikeres felkészülés a tagságra elképzelhetetlen a versenyképes termelést megalapozó átfogó beruházások nélkül. A verseny- és teljesítőképes gazdaság kiépítése a csatlakozásig hátra lévő időben a jelenleginél jóval magasabb beruházási szintet igényel. Inotai több helyen – így például a Teljes jogú tagság felé c. írásában – is hangsúlyozza: „Ahhoz, hogy az EU jövőben rendelkezésre álló fejlesztési forrásaihoz Magyarország hozzájusson, jelentős saját tőkét (kofinanszírozás) kell rendelkezésre bocsátania. Ennek koncepcionális kereteit a jelenleg készülő államháztartási reform nem tartalmazza, holott tetemes összegekről van szó”. (78. old.)

Nem célunk itt az EU regionális politikájának bemutatása, mégis meg kell említeni, hogy e téren is elképzelhetők változások. Mivel az EU-hoz a jövőben kevésbé fejlett országok csatlakoznak, az EU-ban az átlagos egy főre jutó jövedelem is csökkenni fog. Vagyis egyes országok, illetve régiók, amelyek jelenleg még nem érik el az EU-átlag 75 százalékát, és ezért jelentős támogatásban részesülnek, a keleti kibővülés után e szint fölé kerülnek, vagyis kiesnek a támogatandó területek sorából.

A szerző mint az Integrációs Stratégiai Munkacsoport vezetője az EU-államok és a tagjelölt orszá-

gok közötti felzárkózás időigényével kapcsolatos összehasonlító statisztikai vizsgálat alapján azt a következtetést vonta le, hogy „... a tényleges növekedés oroszán részét nem a GDP ütemkülönbsége, hanem egyértelműen a valuták felértékelődése hozta létre. Különösen igaz ez Közép-Európára, hiszen itt negatív GDP-növekedés mellett nőtt a dollárban kifejezett GDP/fő adat, vagyis az árfolyamváltozás hatása meghaladta a 100 százalékot. Más szavakkal: a jövedelmi szakadék csökkentésében a növekedésiütem-különbségeknek az elmúlt negyedszázadban másodlagos szerepe volt. Ezért téves és félrevezető minden számítás, amely mechanikusan a növekedésiütem-különbségek-re építi a felzárkózás időigényét”. (130. old.)

A tömegkommunikáció sokszor egymásnak ellentmondó, gyakran még nagyságrendben is eltérő adatai mellett korrektnek tűnnek azok a számítások, amelyeket a szerző a nettó transzferekre vonatkozóan végzett. A *Statisztikai Szemlében* is megjelent tanulmány szerint a nettó transzfer Magyarországra vonatkozóan – figyelembe véve a hazánkat is terhelő befizetéseket – évente 1,2-2,3 milliárd ECU (1,4-2,8 milliárd dollár) lenne.

Az eddigi megállapításokkal kapcsolatos a könyv egyik lényeges következtetése: „A közép-európai tagjelölt országok számára az EU-transzferben való részesülés felbecsülhetetlen gazdaságmodernizáló és -dinamizáló szerepet játszana. A maastrichti kritériumokat teljesítő költségvetési fegyelem betartása mellett az EU-pénzek nagymértékben bővítenék a költségvetés mozgásterét. Olyan (döntően infrastrukturális) fejlesztéseket indíthatnának el, amelyek tovagyrúzó hatása rövid távon is érzékelhetővé válna. Ez pedig lendületet adna az összeurópai kereskedelmi és tőkekapcsolatoknak. Ennél is lényegesebb, hogy olyan akadályt hártana el a modernizáció útjából, amely ma és a következő években az egész térségben súlyos egyensúlyi, szociális és politikai következményeket idézhet elő. Az így kialakuló helyzet „rendezésének” költségei sokszorta magasabbak lennének még a keleti kibővülés valóságtól legtávolabb álló költségszámításai szerinti összegeknél is”. (149. old.)

*

Inotai András tanulmánykötete nagy nyeresége a közgazdaság-tudománynak, de a gazdaság, a társadalom és a politika iránt érdeklődők is megtalálhatják benne mindazt, amit ma „Európa-tudománynak” nevezhetnénk. A kötetről csak elismeréssel lehet szólni, beleértve mind a szerző stratégiai gondolkodását, hatalmas tényanyagát, kritikai hangvételét, mind pedig bizakodó beállítottságát, bölcs előrelátá-

sát, a kétélyeket is megfogalmazó tudós mérlegelését. A Kiadót pedig a kötet gyors megjelentetéséért illeti elismerés. Megjegyzésünk mindössze a tanulmánykötet műfajából következő olykor előforduló ismétlésekre, átfedésekre szorítkozik, bár számos helyen az azonos tények is másként hatnak, mintegy gazdagítva a szerző mondanivalóját.

A könyv a szakma elméleti és gyakorlati képviselői mellett ajánlható mindazoknak, akik éppúgy érdeklődést tanúsítanak az európai kérdések, mint Magyarország integrációs politikája és lehetőségei iránt. Közülük is elsősorban a fiataloknak, akik európai integrációs tagságunk fő hasznélvezői lesznek. A tanulmánykötetet a gazdasági jellegű egyetemek, főiskolák hallgatói tankönyvként, a többi hallgató kötelező olvasmányként, az érdeklődő középiskolások pedig ajánlott leckeeként sikeresen használhatják.

Dr. Hajnal Béla

ÁLTALÁNOS STATISZTIKA. I–II.

Nemzeti tankönyvkiadó. Budapest. 1996. és 1997. 231 old. és 299 old.

A gazdasági felsőoktatásban az általános statisztikai módszertan a kötelező törzstárgyak között szerepel, és az intézmények többségében két féléves kurzusként oktatják. A statisztika oktatásának célja, hogy a hallgatók megismerjék és alkalmazni tudják a legfontosabb elemzési eszközöket, olvasni tudjanak a statisztikákból és gondolkodásukhoz, munkájukhoz statisztikai szemléletet kapjanak. E tárgy keretében tanultakra más gazdasági és társadalomtudományi tantárgyak, illetve további speciális statisztikai kurzusok is építenek. Természetesen az oktatás tartalmában, súlypontjaiban, módszereiben a különböző szakterületi, illetve intézményi sajátosságok, feltételek is erősen érvényesülnek.

Örvendetes, hogy az elmúlt években a statisztika oktatásához több tankönyv és jegyzet készült. Ebben a vonulatban jelent meg a gazdasági főiskolák oktatói által készített tankönyv, amelyet *Csernyák László* egyetemi tanár lektorált és *Korpás Attiláné* főiskolai docens szerkesztett. A tankönyv szerzői több főiskola jelentős oktatási tapasztalattal rendelkező oktatói: *dr. Havasy György, Molnár Máténé dr., dr. Szunyogh Zsuzsa, Tóth Mártonné dr., Sándorné dr. Kriszt Éva, Varga Edit, Veitzné Kenyeres Erika*. A tankönyv szokatlan módon nem tartalmaz előszót vagy bevezetőt, de a „főiskolai tankönyv” megjelölés a belső címben és a szerzői kollektíva arra utal, hogy elsősorban a gazdasági főis-

kolák oktatásához íródott. Ugyancsak az előszóban lehetett volna írni e tankönyvnek a korábbi főiskolai jegyzetekhez, illetve más statisztikai tankönyvekhez kapcsolódásáról is.

Van néhány a könyv egészének értékelését, ajánlását nem változtató kritikai észrevételem. Így például a számítástechnika, illetve a számítástechnikai háttér egyáltalán nem jelenik meg a tankönyvben, ami bizonyos anyagrészeknél jelentősebb hangsúlyelmozdulásokat jelenthetett volna. Vagy a képletek közül nincsenek kiemelve a legalapvetőbb, és a végső formulák, illetve nem a függelékbe kerültek az inkább odatarozó elemek, ami több esetben nehezítheti az anyag tanulását. Néhány kevésbé jelentős észrevételemet az egyes fejezeteknél említem.

A könyv két kötete 11 fejezetből és statisztikai táblákat tartalmazó függelékből áll. Minden fejezet végén a tananyag megértését és alkalmazását segítő feladatok találhatóak.

Az *első fejezet* példás tömörséggel és alapos-sággal tárgyalja a statisztika bevezető fogalmait, az adatok szerkezetét és jellegzetességeit, az adatszerzési módokat, valamint az elemzés elemi eszközeit. Kisebb jelentőségű, de megemlíthető, hogy a számtani átlag tulajdonságai között a 3. és a 4. tulajdonságot általánosabb érvénnyel, additív (\pm) és multiplikatív (\cdot , $:$) transzformációként lehetett volna bemutatni. Itt jegyzem meg, de ez a többi fejezetre is érvényes, hogy a képletek nem kaptak sorszámot, ami nehezíti a hivatkozásokat.

A könyv *második fejezete* az egy ismérv szerinti (ezek közül a mennyiségi és a minőségi ismérvre vonatkozó) elemzés módszereit tárgyalja. Jól összeállított bemutató példaanyaggal illusztrálva, lényegre törő módon foglalkozik mindazokkal a témákkal (mennyiségi sorok és ábrázolásuk, középértékek, kvar-tilisek, szóródás, aszimmetria, koncentráció, idősorok ábrázolása és elemzése, viszonyszámok és átlagok), amelyek a standard statisztikai tananyagok részét képezik e témakörben. Úgy gondolom, hogy a kvar-tiliseket a helyzetmutatókon belüli tárgyalás helyett természetükénél fogva célszerűbb lett volna a gyakorisági sorok környezetében elhelyezni. Az aszimmetria irányának minősítése a különböző szak-
könyvekben eltérő megnevezést kap, az erre való utalás indokolt lett volna.

A *harmadik fejezet* a statisztikai táblák típusaival és elemzésével, a sokaságok több ismérv szerinti vizsgálatával foglalkozik. A tananyagnak ez a része a táblákhoz kapcsolódó elemzések jellegzetes eseteit emeli ki, kellő útmutatást adva a szélesebb körű gyakorlati felhasználáshoz. Bevezeti a sztochasztikus kapcsolat fogalmát, és bemutatja az ismérvek fajtájától függő kapcsolatvizsgálat statisztikai eszközeit.

(Kisebb következtetésnek tudható be, hogy itt $H = 0,743$ meglehetősen szoros, majd hét oldallal később $H = 0,68$ közepes erősségű minősítést kap.) Kellő részletezettséget kapott a rész- és a főszakaságok szórása, illetve a szórásnégyzet felbontása, ami nemcsak az adott témához kapcsolódva, hanem a későbbiekhez is szilárd alapot nyújt.

A tankönyv *negyedik fejezete* foglalkozik a standardizálás módszerével, az összetett intenzitási viszonyszámok, főátlagok különbségének, illetve hányadosának felbontásával. A módszer megértését és széles körű alkalmazási lehetőségének felvillantását is jól szolgálják a bemutatott példák sajnálatosan éppen az első kivételével, amely két vállalkozásnál az átlagos jövedelmet hasonlítja össze, és a különbség okaként a nemek eltérő arányának hatását jelöli meg minden további magyarázat nélkül. Arról nincs szó a példában, hogy a férfiak és a nők jövedelme közötti különbség az egyes vállalkozásoknál miből származik (nyilvánvalóan nem diszkriminációs jellegű), így az összetétel-különbség hatása értelmezhetetlen. Talán az sem szerencsés és kategorikusnak is tűnik, hogy térbeni összehasonlításnál a különbség, időbeninél pedig a hányados felbontását sugallja a tananyag. (168. old.) Ebben a választásban inkább az adatok jellege adhat némi támpontot. (Például az átlagos elhalálozási életkor vagy arányszám változásának vizsgálata során célszerű különbségfelbontást alkalmazni.) Igen hasznos, hogy az alkalmazási területek között külön kiemelés kap az átlagárak változásának elemzése, viszont hiányolható, hogy nem ad megfelelő mélységű útmutatást ahhoz, hogy milyen esetben lehet átlagát számolni.

Az *ötödik fejezet* az érték-, az ár- és a volumen-indexek számításával kapcsolatos legalapvetőbb ismereteket logikus felépítésben tárgyalja. Ismerteti a legfontosabb indexformulákat, azok tartalmát és képzési módját. Az indexek átlagformáival gyakorlati fontosságuknak megfelelő részletezettségben foglalkozik. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell említeni egy elírást vagy rossz megfogalmazást, nevezetesen azt, hogy az átlagformában a „...súlyok az aggregát formában felírt törtek megfelelő aggregátumai lesznek”. (197. old.) A súlyok szerepét ugyanis az egyedi értékadatok ($q_i p_i$; szorzatok) vagy azoknak a megfelelő aggregátumhoz való aránya ($q_i p_i / \sum q_i p_i$) tölti be.

A Laspeyres- és Paasche-index eltéréseivel kellő mélységben foglalkozik a tananyag. Célszerű lett volna viszont olyan példán bemutatni az egyébként nem könnyen érthető számítás, amelynél a kétféle súlyozású index között nagyobb eltérés mutatkozik. Indokolt, hogy ebben a fejezetben a területi indexekről is szó esik, de véleményem szerint legalább érin-

teni kellett volna az eltérő valutájú országok összehasonlítását szolgáló indexek tartalmát, értelmezését is.

A második kötet a *hatodik fejezettel*, a mintavétellel kezdődik. A legfontosabb alapfogalmak egyértelmű, pontos összefoglalását követően sorra veszi a véletlenül alapuló különböző mintavételi eljárásokat, utalva a gyakorlati felhasználhatóság szempontjaira is. Rövid kitekintést ad a kombinált, valamint a nem véletlen mintavételi eljárásokról. A kombinált eljárások között jelenik meg a panelfelvétel, viszont az erre példaként említett háztartás-statisztika nem panelfelvétel. A nem véletlen kiválasztási módok azonban talán több figyelmet, árnyaltabb értékelést érdemeltek volna. Nem történik említés a koncentrált kiválasztásról, jóllehet fontos a gyakorlatban, például az árstatisztikai megfigyelésben is jelen van. Továbbá véleményem szerint nem szerencsés az ezgit pool-eljárást az önkényes mintavétel keretében tárgyalni. Ugyancsak ebben a fejezetben kerül sor a számtani átlagon keresztül a mintajellemzők viselkedésének, tulajdonságainak tárgyalására. A gyakorló feladatok között célszerű lett volna olyan példát is adni, amely egyes mintavételi módok konkrét alkalmazását végiggondoltatja a hallgatókkal.

A statisztikai becslésekkel foglalkozó *hetedik* és a hipotézisvizsgálattal foglalkozó *nyolcadik* fejezet véleményem szerint több szempontból is igen jól megírt része a tankönyvnek. A statisztikai becslések fejezet az intervallumbecslés jó megalapozását adja, és sorra veszi a legfontosabb sokasági jellemzők (várható érték, sokasági értékösszeg, arány, szórásnégyzet) becslését.

Rendkívül didaktikusan és korrekten tárgyalja a várható érték becslését különböző eloszlási feltételek, illetve mintakiválasztási módok esetei mellett. Itt jegyzem meg, de ez a 8., a 9. és a 10. fejezetre is vonatkozatható, hogy a terjedelmet, a képletek számát nagyon megnöveli a túlzott precizitásra törekvés, vagyis az, hogy a túlzott mintajellemző és annak konkrét mintából meghatározott értéke külön jelölést, képletet kap minden esetben. Véleményem szerint ezek egy helyen történő bemutatása és magyarázata mellett a továbbiakban elegendő lett volna csak az egyik formulát megadni.

Az intervallumbecslés számszerű eredményeinek interpretálása nem helyes, mivel a konfidencia-intervallumra számított alsó és felső határ a mintavétel végrehajtása után már valós érték, tehát nem helyes az a megfogalmazás (39. old.), hogy „a 371 képviselő átlagéletkora 95 százalékos valószínűséggel 45,15 és 49,01 év között van”, nem lehet az aktuális mintából számított határokat $1 - \alpha$ valószínűséggel értelmezni.

A hipotézisvizsgálattal foglalkozó fejezet mértéktartó módon valóban a legfontosabb próbákra szorítkozik (egy- és kétmintás z - és t -próba, szórással kapcsolatos egy- és kétmintás próba, illeszkedésvizsgálat, függetlenségvizsgálat és varianciaanalízis). Apróbb jelölési következetlenségként említem az eltrésénégyzet-összeg S -sel való jelölését, ugyanis az I. kötetben (148–150. old.), valamint a II. kötet 9. fejezetében (182–183. old.) a Sum of Squares rövidítésének megfelelően általánosan használt SS jelölés szerepel.

A korreláció- és regresszió-számítást két fejezet tárgyalja. A *kilencedikben* a kétváltozóst, a *tizedikben* a többváltozóst ismerteti a tankönyv. A többváltozós témakör lényegében a háromváltozósra szorítkozik, ami a tantervi kereteket és a didaktikai szempontokat is szem előtt tartva véleményem szerint helyes, mértéktartó korlátozást jelent. E fejezetek jelleükben, tárgyalásmódjukban eltérnek a többtől. Lényegében mindazokat az elemeket tartalmazzák, amelyek az e témakörben található standard statisztikai anyagokban szerepelnek, de az egyes témák között vannak bizonyos egyenetlenségek. A valószínűség-számítási háttérre hivatkozás, a ráépülés-megjelenítés végig vonul az egész anyagon, olykor talán túlzott mértéket is ölt. Célszerűbb lett volna inkább függelékbe tenni a szerző által szükségesnek tartott ilyen jellegű bevezető összefoglalást (143–144. old.), valamint részben a bizonyításokat is (például a kovariancia, a rangkorrelációs együttható esetében). A jelenlegi számítástechnikai háttért figyelembe véve célszerűbb lett volna kisebb súlyt adni a különböző számítási módoknak, viszont részletesebben foglalkozni az adatbázissal, a változók jellegével, a modellalkotással, a számítógépes háttérrel, számítógépes outputok megjelenítésével kapcsolatos kérdésekkel. Apróbb pontatlansággal jelenik meg a 186. oldalon a determinációs együttható és a lineáris korrelációs együttható összefüggése, továbbá a 230. oldalon elírás van a többszörös korrelációs együttható képletében.

Az utolsó, a *tizenegyedik* fejezet az idősorok összetevőinek vizsgálatával foglalkozik. Az idősor komponenseinek áttekintése után a determinisztikus idősorlemezést tárgyalja részletesen és az erre épülő előrejelzéssel foglalkozik. Jól összefogott, logikus felépítésű a fejezet, viszont itt is hiányzik a számítástechnikai háttér bemutatása, felhasználása. Ennek tükrében az analitikus trendszámításnál alkalmazott $\Sigma t = 0$ eljárás és az ehhez tartozó paraméterértelmezés feleslegessé válik, viszont – hacsak kitekintő jelleggel is –, de célszerű lett volna szólni a rövid távú előrejelzéseknel használt kisimító módszerek alkalmazásáról.

*

A tankönyv összességében szakmai és didaktikai szempontok alapján is jól megírt és jól használható könyv, a hallgatók eredményesen tanulhatnak belőle. Az anyag a gazdasági főiskolai oktatás céljára készült, de a felsőfokú statisztikusok képzése tananyagainak egyikeként is felhasználható, illetve a gyakorlati szakembereknek is ajánlható statisztikai ismereteik felfrissítése, kiegészítése céljából.

Kerékyártó Györgyné

DR. HAJDÚ OTTÓ:

A SZEGÉNYSÉG MÉRŐSZÁMAI

Statisztikai módszerek – Témadokumentáció 22. Központi Statisztikai Hivatal. Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1997. 99 old.

Az ismertetőik szokványosan közhelyszerű indítása a téma aktualitásának említése. A közhelyek általánosan ismert igazságmagva sajnálatos módon esetünkben is érvényes, hiszen a magyar lakosság életszínvonala az utóbbi években csökkent, így nagyon fontos a szegénység definiálása, megismerése, mérése.

A szerző *Kerékyártó Györgyné* professzor által lektorált, nyolc fejezetből álló művének 1. fejezetében történeti áttekintését adva azt a közkeletű vélekedést cáfolja, miszerint csak az utóbbi évek elszegényedési hulláma indította volna el e területen az intenzívebb társadalomtudományi vizsgálódásokat. Bemutatva a történeti előzményeket utal arra, hogy a szegénység 1981-ig tabu téma volt ugyan, de a Központi Statisztikai Hivatal 1968-tól folyamatosan vizsgálta a szegénységet, a jövedelmi felvétel alsó decilise alapján, létminimum- és társadalmi minimum értékeket is számszerűsítve. E mellett meg kell említeni *Kemény Istvánnak* és munkatársainak az 1970-es évek elején indított szociológiai-társadalomstatisztikai jellegű kutatásait, melyek eredményei akkor eleve nem kaphattak nyilvánosságot. (A szerk. megj.)

A 2. fejezet a szegénység objektív és szubjektív megközelítésével bemutatja a vizsgált kérdéskör összetett, sokrétű jellegét.

A 3. fejezet pedig a jövedelmi egyenlőtlenségek mérésének általánosan és kevésbé ismert módszerein keresztül közelíti meg a szegénység fogalmát.

A témakör vizsgálatának fejlődését, az eredmények újszerűségét mutatja be a 4. fejezet, melyben egy új típusú közgazdasági-statisztikai terminus technikust ismerünk meg. A relatív depriváció fo-

galmát *Townsend* használta először, és *Runciman* határozta meg a legszemléletesebben. A szerző pontosan és szemléletesen ismerteti ugyan e fogalmat, de a későbbi publikációknál egy apró bekezdést, esetleg egy lábjegyzetet megérdemelne például a fogalomalkotó (*Townsend*) találó szóalkotásának méltatása. A felületes magyar olvasó a fogalomból jobb esetben a privat, privatizáció fogalmakra asszociál (a legrosszabb esetben esetleg elírásnak tekinti, és helytelenül a deprimáltra gondol), pedig a depriváció, mely eredetileg kánonjogi, egyházi jogi kategória, és egyházi személy javadalmától való megfosztását jelenti, igen eredeti szóhasználat e fogalomkörben is.

A szerző az 5. fejezetben, szűkítve a kérdéskört, a szegénység mértékének statisztikai megítélését taglalja. A szegénység közelíthető ún. parciális mutatókkal és összetettségében, aggregáltságában is. Az aggregált mutatók tárgyalását és ezek tárgyilagos összehasonlító elemzését tartalmazza a 6. fejezet. A 7. fejezet, tekintettel a kérdéskör összetettségére, további szempontokat vet föl a komplex tárgyalás érdekében: szegénység és egyenlőtlenség; szegénység és társadalmi jólét. A 8. fejezet alapvetően módszertani indíttatású, hiszen a jövedelemeloszlásokat minősíti a szegénység megjelenítésének szempontjából. A társadalmi szintű szegénység mérésekor egyrészt a

szegények körének elhatárolása, másrészt – e kör ismeretében – a szegénység mértékének aggregát számszerűsítése a feladat. A szerző a második kérdésre összpontosít, melyen belül három komponenst tárgyal:

- a szegények létszámaránya a társadalomban,
- a szegények átlagos jövedelmi szintje,
- a jövedelem szóródása a szegények körében.

A könyv e három vetületben értékeli és minősíti a szegénységet mérő mutatószám-rendszereket.

Hajdú Ottó írásmódját tömör nyelvezetű, de nagyon világos stílusú, a szerző más publikációiból már jól megismert pontos tárgyalási mód jellemzi. Ajánlható a könyv a statisztikusok, szociológusok mellett azoknak a szakembereknek is, akik szociálpolitikai kérdések megismeréséhez empirikus adatokból kiinduló egzakt módszerekre kívánnak támaszkodni, felhasználva a tömör, könnyen értelmezhető jelzőszámok adta információkat. A könyv mind szakkönyvként, mind egyetemi tankönyvként jól használható.

A szerző egyetemi oktató és kutató, aki elméleti beállítottsága mellett számos és sikeres gyakorlati kutatást is végzett.

Herman Sándor

SZEMÉLYI HÍREK

Felmentés – kinevezés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1997. december 31-ével elfogadta *dr. Szabó Lászlónak*, a KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet igazgatójának lemondását az intézmény vezető tisztéről, és 1998. január 1-jei hatállyal *dr. Belyó Pált* nevezte ki a KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet igazgatójává.

Helt Ferenc, a KSH elnökhelyettese 1989. január 1-jei hatállyal megbízta *Koltai Tamást* az Informatikai főosztály főosztályvezető-helyettesi teendőinek ellátásával.

Elnöki dícséret. A KSH elnöke *Börcsök Áront*, a KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatóság osztályvezetőjét több évtizedes alapos szakmai ismeret-

tel és gyakorlattal, kiemelkedő szervezési eredményességgel végzett munkájáért; *Tóth Gyulánét*, a KSH Heves Megyei Igazgatóság főelőadóját több évtizedes nagyfokú szakmai igényességgel odaadó szorgalommal, mély hivatali elkötelezettséggel végzett tevékenysége alapján; *Nagy Lászlónét*, az Elnöki főosztály főelőadóját több évtizedes igen nagy felelősséggel, kiemelkedő precizitással, lelkiismeretesen végzett munkájáért *elnöki dícséretben* részesítette.

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Deményné Lehel Zsuzsának*, a KSH főtanácsosának tartósan kiemelkedő szakmai tevékenysége elismerésül 1998. január 1-jei hatállyal *statisztikai tanácsadói* címet adományozott.

SZERVZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Hírek a Magyar Statisztikai Társaság életéből. A Társaság 1997. december 2-án elnökségi ülést tartott *dr. Szilágyi György* elnökletével, aki napirend előtti felszólalásában az MST tevékenységével kapcsolatos legfőbb szempontokról tájékoztatta a résztvevőket. Ezt követően *Lacza Sándorné*, a Társaság főtitkára számolt be az ún. „kis elnökségi” ülésről. A szervezeti kérdések megtárgyalásának keretében az elnökség egyhangúlag elfogadta a szervezőtitkár személyére, valamint a titkársági feladatok ellátásával megbízott személyre vonatkozó javaslatot. Ennek értelmében a következő Tisztújító Közgyűlésig a szervezőtitkári feladatokat *Gurbán Béláné*, a titkársági feladatokat *Soós Lászlóné* látja el. Az elnökség a továbbiakban Titkársági Tanácsadó Testület létrehozásáról döntött a testület munkájának segítése céljából, amelynek tagjaivá *dr. Marton Ádámot*, *Oros Ivánt* és *dr. Polónyi Katalint* választotta meg.

A következő napirendi pont keretében az elnökség tagjai a Társaság legfontosabb célkitűzéseivel foglalkoztak, különös tekintettel a különböző

szervezetekkel tartott kapcsolatrendszer erősítésére, az aktívabb tagtoborzásra és a Keleti Károly-pályázat népszerűsítésére.

Ezt követően a szakosztályok 1998. évi szakmai terveit vitatták meg, melynek során a szakosztályok elnökei vázolták az ez évben végezendő munkával kapcsolatos elképzeléseiket. Az elnökség egyetértett mind a szakosztályok előzetes terveivel, mind egy össz-társasági konferenciára tett javaslattal, melyre külföldi szakemberek felkérését is tervbe vették.

*

Az MST Gazdaságstatisztikai Szakosztálya 1997. december 4-én vitaülést tartott A turizmus gazdasági hatása: mérési lehetősége – nemzetközi tapasztalatok címmel. A vitaindító előadást *Horváth Endre*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem doktorjelöltje, Fulbright-ösztöndíjas tartotta. Ezt követően a következő korreferátumok hangzottak el:

dr. Boday Erzsébet kandidátus, a KSH főtanácsosa: Nemzeti számlák – a turizmus szatellit számlái;

Gyulavári Antal, a Magyar Nemzeti Bank főosztályvezető-helyettese: A turizmus elszámolása a Nemzetközi Fizetési Mérlegben;

Pócs Ervin, az Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium főosztályvezető-helyettese: Turizmuspolitika – Kormányzati információigények;

Bocsák László, a Magyar Szálloda Szövetség elnöke: A piaci szféra információigényei.

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1997. első felében négy albizottságot hozott létre. Közülük a Gyakorlati Statisztikai albizottság névvel alakult csoport 16 tagból áll, elnöke *dr. Belyó Pál*, a KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet igazgatója. Az albizottság 1997. november 20-án tartott első ülésén *Farkas Gizella*, a KSH osztályvezetője A készletgazdálkodás aktuális problémái címmel tartott előadást, melyet élénk vita követett. Az 1997. december 3-án megrendezett következő ülés témája az Informatikai rendszerek fejlődése volt. A bevezető előadást *dr. Balogh Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese tartotta, felkért előadó *Horváth Béla*, a DEXTRA-ADATPIAC ügyvezető igazgatója volt, aki előadásában az üzleti alapon szervezhető átfogó informatikai szolgáltatási rendszerrel foglalkozott.

EUROSTAT-munkaülés Luxemburgban. 1997. december 3. és 4. között az EUROSTAT foglalkoztatásstatisztikai témájú munkaülést tartott Luxemburgban. Az ülésen az EUROSTAT képviselője hangsúlyozta a statisztika döntő szerepét a foglalkoztatási politika alakításában és kiemelte a munkaerő-felvételek (Labour Force Survey) fejlesztésének jelentőségét és az ezzel kapcsolatos feladatokat. Az EU-program irányelvei alapján a tagországoknak rövidesen ki kell alakítaniuk egyéni akcióterveiket. A résztvevők többek között megvitatták az 1998. évi kódolási dokumentációt és fogalmi jegyzéket.

A Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Lakatos Judit* főosztályvezető és *Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet* osztályvezető vett részt az értekezleten.

A társadalmi trendeket bemutató jelentésekkel foglalkozó munkaülést rendezett 1997. december

11. és 16. között Bledben az Európai Gazdasági Bizottság (ECE) és az ENSZ Fejlesztési Programja United Nations Development Programme – UNDP).

Az ülésen a balti országok mellett a CEFTA-országok és Horvátország nemzeti statisztikai hivatalainak képviselői vettek részt azzal a céllal, hogy beszámoljanak a társadalmi jelzőszámok alapján készülő jelentéseik munkálatairól, kicserélhessék az ezzel kapcsolatos tapasztalataikat és lehetőséget találjanak összehasonlító elemzések elindításához.

Az ülésen *dr. Harcsa István*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője és *dr. Lakatos Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese vett részt.

A Társadalomstatisztikai füzetek sorozat közelmúltban megjelent 21. kötete Az önkormányzatok segélyezési gyakorlata 1995–1996 címet viseli. A kiadvány a szociális törvény, valamint 41 önkormányzat helyi szociális rendelete és segélyezési adatai alapján mutatja be azokat a változásokat, amelyek a segélyezés területén a kétpólusú szociális ellátó rendszer megteremtése után kialakultak.

(Az önkormányzatok segélyezési gyakorlata 1995–1996. KSH Népeségstudományi Kutató Intézet Jelentései. Társadalomstatisztikai füzetek 21. Budapest. 1997. 47 old.)

Kiadvány. Adatok a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet országairól címmel új kiadványt jelentetett meg a Központi Statisztikai Hivatal. A kötet elsősorban az OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) adatközlései alapján mutatja be a szervezet területének és népességének alakulását és a keretébe tartozó országok súlyát a világban 1996-ban. A kötet hosszú idősorokat (1980–1997) tartalmaz az országok legfontosabb mutatóiról és közli a legfőbb jellemzőket a kilencvenes évek közepén. A kiadványt Módszertani megjegyzések zárják.

(Adatok a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet országairól. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 67 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

GREENLEES, J. S. – MASON, CH. C.:

A FOGYASZTÓI ÁRINDEX 1998. ÉVI FELÜLVIZSGÁLATA

(Overview of the 1998 revision of the Consumer Price Index.) – *Monthly Labor Review*. 1996. 12. sz. 3–9. p.

A fogyasztói árak és az infláció alakulásának elsődleges információforrása a fogyasztói árindex (Consumer Price Index – CPI), ami egyben az Egyesült Államok legfontosabb gazdasági jelzőszáma. Ezt a mutatót sokoldalúan használják gazdasági elemzésekben, a gazdaságpolitika alakításában, a közösségi és a magánszektorban kötött szerződések-nél. Hatással van a Szövetségi Kormány pénzügyeire is. Ennek alapján korrigálják a szociális juttatásokat, járadékokat, egyes nyugdíjakat stb. A CPI növekedése szükségszerűen növeli a kormányzati kiadásokat. Befolyásolja a személyi jövedelemadó határait is. Ez azt jelenti, hogy az emelkedő árak csökkentik az adóbevételeket. Becslések szerint például az 1996-os pénzügyi évben minden 1 százalékos emelkedés a kiadások 5,7 milliárd dolláros növekedését, a bevételek 2,7 milliárd dolláros csökkenését eredményezte.

A CPI pontosságának fenntartása érdekében tízévenként átfogó felülvizsgálatot, módszertani revíziót végeznek. Ennek a legfontosabb, leglátványosabb része az új fogyasztói kosár, a kiadási tételek új súlyrendszere. (Mivel az új súlyok 1998. január 1-jétől kerülnek alkalmazásra, ezért nevezik a folyamatban lévő felülvizsgálatot 1998. évinek.)

A CPI felülvizsgálata többéves átfogó munkát jelent, a jelenlegi már két éve folyik, s eltart 2000-ig. Ez az egyike a hat nagy CPI-felülvizsgálatnak, s kiterjed a termékek, a megfigyelési helyek, régiók revíziójára,

valamint korszerűsített adatgyűjtés és feldolgozás bevezetésére. A tanulmány áttekintést ad e folyamatról, s felhívja a figyelmet további tanulmányokra.

A CPI egy rögzített fogyasztási célú termék- és szolgáltatáskosár árváltozásait méri, változatlan minőséget feltételezve. A fogyasztói szolgáltatások azonban a sok ezernyi változás hatására (árarányok, reáljövedelmek, új termékek, új marketing, demográfiai mozgások stb.) folyamatosan módosulnak, amit a felülvizsgálatok során figyelembe vesznek, hiszen enélkül a CPI nem lenne képes a folyó inflációt mérni.

Sok módszertani fejlesztés az általános felülvizsgálatoktól függetlenül történik, mint például az új autók minőségváltozásának kezelése, vagy korrekciók a saját tulajdonú lakások költségeinek elszámolásánál stb. Ugyancsak folynak a kísérleti számítások alternatív árindexformulákra (geometriai átlagolás) vagy csoportosításra (például a 62 évnél idősebb népesség fogyasztói szerkezetére).

A jelen felülvizsgálatra olyan időben került sor, amikor a CPI az érdeklődés középpontjában van, sokoldalú kritikák kereszttüzébe került. Mivel jelentős hatása van a költségvetésre, így mind a kormányzati, mind egyéb körök sokoldalúan vizsgálják. Ezek között a legfontosabb a Szenátus Pénzügyi Bizottsága által kiküldött szakértői bizottság, amelynek az a feladata, hogy módszertani fejlesztésekre tegyen javaslatot.

A felfelé torzítás – ami azóta hogy a Munkaügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Labour Statistics – BLS) szakértői rájöttek, különös figyelmet kapott – egyik forrása az a technikai probléma, amely a súlyok és az arányváltozások összefüggéseiből adódik. Ezt a hiányosságot azonban az 1995. és 1996. évi minta rotációja és a helyettesítések nagyrészt kiküszöbölték. Több más, az Egyesült Államok fogyasztói piacának

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

dinamikus fejlődésből adódó probléma megmaradt. Ilyenek: az új típusú üzletek, a minőségváltozás. Ezek további vizsgálatot igényelnek. Az 1998. évi felülvizsgálat néhány kérdést ugyan megoldott, de nem tűzte ki célul az összes megoldását.

A súlyok folyamatos korrekciójával csökkenthető a helyettesítési torzítás. A CPI mint egy állandó súlyozású index általában felbecsüli azt, amit a közgazdászok valódi megélhetésiköltség-indexnek neveznek, mivel a fogyasztók helyettesítik a viszonylagosan dráguló termékeket az olcsóbbakkal. Ezt a problémát csak egy másik indexszel lehetne feloldani. A BLS kísérleti számításokat végez, azonban az adatok hiánya korlátozza e számítások felhasználási lehetőségeit.

Az új termékeket és elárúsítóhelyeket több szempontból is számba vették. Megtörtént a termékcsoportok olyan átértelmezése, mely lehetővé tette az új termékek és szolgáltatások megfigyelését. Új boltmintát jelöltek ki és néhány csoportot teljesen átalakítottak (például kórházi szolgáltatások). A minta rotációs rendszere pedig úgy alakult át, hogy gyorsabban bevonhassák az új termékeket és elárúsítóhelyeket.

A CPI-t az első világháború alatt dolgozták ki azért, hogy a Szövetségi Kormány a hajóépítőközpontok munkásainak megélhetési költségeit korrigálni tudja. Az árak gyorsan emelkedtek. Az országos index közzlése 1921-ben kezdődött, 145 termék árának 32 iparvárosban történt megfigyelésével, az 1917 és 1919 közötti időszak fogyasztói szerkezetét használva. Ettől kezdve, a hivatal ötször vizsgálta felül és korszerűsítette a CPI-t.

Jóllehet a termékek és súlyok felújítása minden felülvizsgálat legfontosabb tényezője volt, egyéb fontos módszertani változtatásokat is végrehajtottak. A legfontosabb a többdimenziós mintavétel fejlesztése volt. Különös figyelmet fordítottak a súlyok pontosabb becslésére és a megfigyelési helyek mintájának javítására (Point-of Purchase Survey – PPS).

Az 1998. évi felülvizsgálat legfontosabb lépése a súlyoknak az 1993–1995-ös háztartási kiadási fel-

vétel alapján történt átdolgozása volt. Minden egyes kiadási és területi rétegre új súlyokat állapítottak meg. 1998 januárjától, a mintát illető számos más módosítás mellett az új súlyokat fogják használni.

A rétegzett minta az Egyesült Államok városi lakosságát fedi le. 87 földrajzi egységet, mint elsődleges mintavételi egységet (Primary Survey Unit – PSU) jelöltek ki, az 1990. évi népszámlálás alapján. 30 olyan PSU, amelyben most is van megfigyelés, eleve bekerült a mintába. 21 további PSU maradt meg a régi mintából, míg 36 új PSU került kiválasztásra nagysággal arányos valószínűséggel. Ezekben természetesen ki kellett alakítani a reprezentáns és a boltmintát is.

Ahogy a boltmintának a jelenlegi helyzetet kell tükröznie, úgy a termékeknek is meg kell felelniük a legújabb szokásoknak. A felülvizsgálat egy olyan „CPI optimalizációs modell” alapján történt, amelynek az a lényege, hogy a korábbiakhoz képest kevesebb boltot jelöltek ki, de boltonként több reprezentáns. Ez azt is jelentette, hogy az élelmiszerek és az italok reprezentáltsága a többi csoporthoz viszonyítva csökkent. Erre a hibaszámítások adtak támpontot.

Az új tájékoztatási stratégia a szórászámtáson alapul: olyan részletezettségű a publikáció, amit az árindexek becslési hibája még megenged. Néhány hónapon át mind a régi, mind az új indexeket kiszámítják és közzéteszik. 1999 januárjától a korábbi, az 1982–1984-es bázist az 1993–1995-ös bázis váltja fel.

Különös figyelmet fordítottak a lakással kapcsolatos kiadásokra (housing), valamint a kórházi szolgáltatások (hospital services) számbavételére.

Korszerűsítették a háztartás-statisztika módszertana (súlyok), valamint a boltminta alapját képező vásárlási mintát (PPS). Ez meggyorsítja és hatékonyabbá teszi a minta karbantartását. Ugyanakkor teljes körű lesz a számítógépes (Computer Assisted Data Collection – CAD) adatgyűjtés.

(Ism.: *Marton Ádám*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

FRANICSEVICS, V. – KRAFT, E.:

A HORVÁT GAZDASÁG HELYZETE
A STABILIZÁCIÓ UTÁN

(Croatia's economy after stabilisation.) – *Europe-Asia Studies*. 1997. 4. sz. 669–691. p.

A függetlenség deklarálása óta eltelt öt év során a háború sújtotta Horvátországnak magas inflációval és gazdasági válsággal kellett megküzdenie, ezek hatásá-

ra a bruttó hazai termék alig egyharmadára esett vissza. A végrehajtott radikális stabilizációs program eredményeként az 1993. évi 1616 százalékos inflációt 1994-ben -1 százalékra, 1995-ben pedig 3,7 százalékra sikerült leszorítani. Számottevő gazdasági növekedés azonban még nem következett be, s az ország gazdasági helyzete ma is kritikusnak mondható.

A központi tervgazdálkodási rendszertől örökölt régi ipari struktúra csaknem érintetlen maradt. A gyenge bankrendszerre a behajthatatlan követelések

hatalmas terhe nehezül. A korlátozott nemzetközi versenyképesség folytán az export sem emelkedik számottevően. A háborús veszteségek miatt jelentős ipari kapacitások szorulnak megújításra, a megrongálódott épületek és az infrastruktúra helyreállítása, a hadirokkantokról, a lakóhelyükről elűzöttekről való gondoskodás is súlyos terhet jelent az állam számára.

A szerzők (a Zágrábi Egyetem, illetve a Salisbury Állami Egyetem közgazdasági szakértői) arra keresik a választ, hogy a gazdaság stagnálása csak ezeknek a rendkívüli körülményeknek tulajdonítható-e vagy pedig vannak-e mélyebb és aggasztóbb okai is annak, hogy az ország egyelőre nem tudja kellően kihasználni a politikai demokrácia és a piacgazdaság által kínált lehetőségeket.

Az inflációs válságot követő stabilizációs erőfeszítések ismertetése után a tanulmány a privatizáció, a bankrendszer, az adózás, a külkereskedelem és a beruházások helyzetét áttekintve elemzi a horvát gazdaság fejlődésének rövid és hosszú távú kilátásait.

Az első független horvát kormány a gazdaság stabilizálásának megőrzése érdekében még a háborús körülmények között is viszonylag alacsony szinten tartotta az inflációt, hozzákezdett a privatizációhoz és megkezdte a piacorientált jogi szabályozások kialakítását. Az 1992 elején életbe lépő tüzszünet után átmenetileg felhagytak a stabilizációs politikával. Az ország keményvaluta-tartalékainak növelése céljából alkalmazott árfolyam-leértékelések nagyarányú – 1992-ben havi 25–30 százalékos – inflációhoz vezettek, amelyet csak 1993 utolsó negyedében sikerült megfékezni. Az 1993. október 4-én meglepetésszerűen bejelentett stabilizációs terv az átmenetileg bevezetett monetáris korlátozásokon kívül limitálta az államigazgatási bérszínvonalat, ugyanakkor lehetővé tette a dinár szabad átváltását. Az intézkedések rendkívül sikeresnek bizonyultak: az infláció nyhe deflációra váltott, s a vállalatok és az állampolgárok a korábban külföldi valutában tartalékolt pénzeszközöket, illetve megtakarításaikat igen rövid időn belül hazai pénzre cserélték át. A megszilárdult pénzügyi helyzet 1994 májusában már lehetővé tette a kuna bevezetését új, tartós fizetési eszközként.

A bruttó hazai termék – amely 1993-ban még 30 százalékkal alatta maradt az 1990. évi szintnek – 1994-ben 0,7 százalékkal nőtt. A reálbérek 1994-ben 14,4 százalékkal emelkedtek.

A termelés növekedése azonban 1995-ben már nem folytatódott. További figyelmeztető jelként széles körben jelentkeztek likviditási problémák. Nem sikerült áttörést elérni a külföldiek befektetéseinél sem, mert Horvátország még mindig kockázatos területként szerepelt, nemcsak háborús szempontból, hanem a jogi és intézményi háttér bizonytalansága miatt is.

A foglalkoztatottság folyamatosan csökkent. A kis- és középvállalatok számának növekedése sem tudta ellensúlyozni a megszűnő állami nagyvállalatok elbocsátásait.

A horvát privatizációs modell „ellenőrzött, decentralizációs megközelítést” alkalmazott, annak ellenére, hogy közgazdasági körökben igen sokan vitatták, sőt hatékonysági szempontból kifejezetten elnevezték ezt a megoldást. Végrehajtására 1991–1992-ben került sor, s ez az első fázis lényegében a gazdaság többségének privatizálása nélkül fejeződött be. Számos közhasznúnak nyilvánított nagyvállalat maradt ugyanis állami kezelésben, azok a vállalatok pedig, amelyek privatizációs javaslatát nem fogadták el, vagy nem találtak vevőre, a Horvát Privatizációs Alap, a Nyugdijalap vagy a Hadirokkant Alap (esetleg megosztott) tulajdonává váltak. Az ún. „átalakított” vállalatok egy második privatizációs fázisban kerülnének túlnyomóan magántulajdonba.

A privatizált vállalatok vagy részvénytársasági formában, vagy korlátozott felelősségű társaságként működnek. Tőkepiaci megmérettetésükre a zágrábi tőzsde létrehozása nyújt lehetőséget.

Bár a hivatalos források sikeresnek értékelik a privatizáció első fázisát is, a szakmai körökből felmerült bírálatok főleg a következőket kifogásolják:

- a kialakult tulajdonosi struktúra többségében nem hozott létre valódi tulajdonlást (továbbra is gyakori a stratégiai döntések elodázása, a beruházások halogatója);
- a privatizációs folyamat igen magas költségekkel járt, a tulajdonosok/vezetők kiválasztása – további magatartásuk alapján megítélve – sok esetben mégsem bizonyult hatékonynak;
- a döntéseknél sokan jutottak jogosulatlan előnyökhöz.

Feltehetően az emiatt kialakult kedvezőtlen közhangulatnak is tulajdonítható, hogy a második privatizációs fázist előkészítő törvény már a korábbiaknál lényegesen kedvezőbb fizetési feltételeket állapít meg a kistrésztulajnosok számára.

A szerzők összegező értékelése szerint a horvát gazdaság viszonylag lassú fejlődésében három olyan speciális tényező hatása ismerhető fel, amelyek a többi átalakuló ország áldozatait is felülmúló többletterhet okoztak. Ezek: a háborús kiadások, a jugoszláv piac felbomlásából származó veszteségek és az új állam létrehozásának költségei. Emiatt a stabilizáció önmagában nem tudta megteremteni a növekedéshez szükséges feltételeket az 1995-ben (és lényegében még 1996-ban) is depressziós helyzetben lévő horvát gazdaság számára.

Rövid távon elsősorban a turizmus fellendülésétől várják a fejlődés megindulását, de fontos keresletnövelő szerepe van a külföldi kölcsönökből vagy állami költségvetésből finanszírozott infrastruktúra-

lis beruházásoknak, valamint a jelentős háborús károk felszámolásának is. E rövid távú célok eléréséhez a jelenleg még kihasználatlan termelőkapacitások, valamint a magas munkanélküliségi ráta megfelelő hátteret biztosítanak.

A tartós fejlődésnek azonban, a szerzők véleménye szerint, nélkülözhetetlen feltétele, hogy – a kereslet ösztönzésén túllépve – komplex megoldást találjanak a horvát gazdaság strukturális problémáira is. Ehhez mindenképp a hazai megtakarítások és beruházások helyes arányának kialakulására van szükség, ami elképzelhetetlen a gazdasági élet szereplőinek magatartását ilyen irányban motiváló, összehangolt intézkedések nélkül.

A valódi szerkezet-átalakítás gyökeres változtatásokat igényel mind a vállalati, mind az államigazgatási struktúrában. Nem halogatható tovább a gazdasági élet nagy részében még mindig érvényesülő puha költségvetési korlátok következetes felszámolása, továbbá a bankrendszer teljes konszolidációja sem. A gazdaságpolitikának nagyobb teret kell nyitnia a képzettség, a tudás és az információ hasznosulása számára, elsősorban a kis- és középvállalatok technológiai fejlesztésével, a hazai cégek nemzetközi versenyképességének támogatásával.

A hosszú távú fejlődésben egyértelműen a kínálati oldalé a kitüntetett szerep. Érvényesüléséhez azonban mielőbb szükség lenne a gazdasági és társadalmi „játékszabályok” változására, a politika szilárd és hiteles kötelezettségvállalására és a széles körű társadalmi és politikai konszenzusra is. E tényezők ma még kevéssé jellemzők a horvát valóságra, ami különösen azért veszélyes, mert a vagyoni viszonyok radikális megváltozásának túl sok vesztese érzi úgy, hogy nap mint nap családik eredeti várakozásaiban. Olyan államban, amely demokráciát és társadalmi igazságosságot ígért polgárainak, ez könnyen okozhat politikai konfliktusokat, s így alapjaiban teheti kérdésessé a tőkeakkumulációt és a tartós gazdasági fejlődést.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

STRAUBHAAR, TH. – WOLTER, A.:

GLOBALIZÁCIÓ, BELSŐ MUNKAERŐPIAC ÉS A KVALIFIKÁLT MUNKAERŐ MIGRÁCIÓJA

(Globalisation internal labour markets and the migration of the highly skilled.) – *Intereconomics*. 1997. július-augusztus 174–180. p.

A globalizáció napjaink kulcsszavává vált és szoros kapcsolatban áll a tudományos technikai átalakulással, a számítógépek és telekommunikációs eszközök hihetetlenül gyors fejlődésével.

A globalizáció a munkaerőpiacon is több formában jelentkezik. A fizikai tevékenységek esetében indirekt formája a termelő kapacitások kihelyezése az olcsó munkaerő jellemezte övezetekbe (például a játékgyártás, vagy a textilipar átköltöztetése Kelet-Ázsiába), direkt formája az olcsó külföldi munkaerő felhasználása az élet számtalan területén. E folyamat eredményeként a szakképzetlen munkaerő vásárlóereje világszerte egyre inkább közelít egymáshoz.

A magasan képzett munkaerő számára a globalizáció egy tágabb világot jelent. Ennek jeleként az utóbbi években az Európán belüli migráció megnőtt. 1988 és 1994 között például a külföldön dolgozó kvalifikált szakemberek aránya hét vizsgált EK-országban 11-ről 22 százalékra nőtt, s a belső migráció jellegzetesen észak-déli irányú. (Kivétel ez alól Franciaország és Hollandia.)

A kvalifikált munkaerő mozgásában jelentős szerephez jutnak a multinacionális cégek, ahol a vállalati belső mozgás országok közötti munkaerőmozgásként jelenik meg. Mind gyakoribb, hogy a cégek üres állásaira több országból keresnek egyszerre jelentkezőt, mert így nagyobb az esélye annak, hogy megtakarítsák a speciális szakemberek betanítási költségeit. Más okból, de hasonló tendencia érvényesül az utánpótlás esetében is, nemzetközi karrier lehetőségét kínálva így a fiataloknak.

Az egyén akkor vállalkozik nemzetközi migrációra, ha az áttelepülés költségével csökkentett várható jövedelme nagyobb a helyben elérhetőnél. A multinacionális cégek esetében ez általában a fizetési ranglétrán történő előmenetelben jelentkezik. A dolgozó ezt többnyire úgy éli meg, hogy jobban jár, ha marad a vállalatnál, de esetleg más országba költözik, mintha más cégnél keresne állást. A vállalaton belüli migráció először a menedzsereket érinti, de később valamennyi szakértő esetében fennáll. Amikor egy cég nemzetközi méretekben növekedésnek indul, az nem feltétlenül jár együtt a migráció növekedésével, hanem ez utóbbi inkább attól függ, hogy az adott vállalat és a gazdaság a fejlődés melyik fázisában van. A termelésnek a 80-as években lezajlott „europaizálódása” például nagyban hozzájárult a nemzetközi migráció növekedéséhez.

A magasan kvalifikált szakemberek jövőbeni migrációját jelentősen befolyásolja a technika fejlődése. A számítástechnika és a telekommunikáció fejlődésével ugyanis egyre közömbösebb, hogy az adott szakember helyileg éppen hol tartózkodik, hiszen munkáját saját otthonában éppen úgy el tudja végezni, mint a világ valamely más pontján található munkahelyen.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

GRÜNHEID, E. – SCHULZ, R.:

NÉMETORSZÁG NÉPESEDÉSI HELYZETE

(Bericht 1996 über die demographische Lage in Deutschland) – *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*. 1966. 4. sz. 345–439. p.

Németország népessége – a korábbi évekhez hasonlóan – tovább növekedett és az 1995. év eleji 81,5 millióval szemben az 1996. év elején 81,8 millió főt tett ki. E növekedés kizárólag a régi szövetségi területen ment végbe, az új tartományokban (Klet-Berlinnel együtt) a népesség visszaesésének tendenciája 1995-ben is folytatódott. A népesség gyarapodásának oka a pozitív vándorlási egyenleg. Ez a régi országrészben nem csupán a halálozások élveszüle-tésekkel szemben mutatkozó többletét egyenlítette ki, hanem azt meg is haladta; az új országrészben viszont nem bizonyult elégségesnek ahhoz, hogy a halálesetek többletéből adódó népesség-fogyást megakadályozza.

Végeredményben az egész ország népessége a bevándorlás hatására mérsékelten, 0,3 százalékkal lett több, miközben a régi területen 0,5 százalékos növekedés, az új területen közel ekkora, 0,4 százalékos csökkenés következett be.

A házasságkötések száma Németországban évek óta csökken. 1995-ben a csökkenés 2,2 százalékot tett ki, ami az előző évben kimutatott értékkel megegyezik. Az irányzat a régi és az új szövetségi tartományokban ellentétes volt: az előbbieken ugyanis 3 százalékos csökkenés, az utóbbiakban 3,3 százalékos emelkedés következett be. Az utóbbi arány értékelésénél azonban figyelembe kell venni, hogy az átalakulás utáni években igen nagy mérvű visszaesésre került sor, tehát a jelzett emelkedés rendkívül alacsony szintről indult el.

Az élveszületések tekintetében országosan 0,6 százalékos csökkenést mutattak ki 1995-ben, ami abból adódott, hogy a régi szövetségi tartományok 1,4 százalékos fogyását az új tartományok népességének 6,4 százalékos gyarapodása enyhítette.

Az elhunytak száma az előző évhez képest alig változott. A régi területeken tapasztalt némi növekedéssel (0,5%) az új területeken a halálozás csökkenése (1,8%) áll szemben.

A közel 400 ezres bevándorlási többlet nagyságrendileg megfelelt az 1993-ban és 1994-ben kimutatott többletnek. Az 1995. évi eredmény a mintegy 1,1 milliós bevándorlás és a 0,7 milliós kivándorlás egyenlegeként jött létre. A pozitív bevándorlási egyenleget az 1990-es évek elején főleg az idegen nemzetiségű személyek tömeges beáramlása idézte

elő. E folyamat a későbbiekben mérséklődött, de a többletet (225 ezer fő) még 1995-ben is az idegenek adták, és csak kisebb rész származott a német nemzetiségűekből. Ebben az évben 314 ezren szereztek meg a német állampolgárságot.

A háztartások száma az 1995. év folyamán tovább növekedett, ami a kis háztartások állományában bekövetkezett gyarapodás eredménye. A háztartásoknak 35 százaléka 1995-ben már egyszemélyes volt és csupán minden húszadik háztartásban élt öt vagy annál több személy. Ebben a vonatkozásban szintén különbség észlelhető a régi és az új területek között. A korábbi Német Szövetségi Köztársaság területén ugyanis viszonylag nagyobb az egyszemélyes, valamint az öt- vagy annál több személyes háztartások aránya, az egykori Német Demokratikus Köztársaság területén ezzel szemben nagyobb súlyt képviselnek a közepes (két-, három- vagy négyszemélyes háztartások).

A foglalkoztatottak száma – az ország egészét tekintve – 1991 és 1995 között alig változott. E jelenleg mögött a régi Német Szövetségi Köztársaság területén enyhe növekedés, az egykori Német Demokratikus Köztársaság területén viszont zuhanásszerű csökkenés húzódott meg. A munkanélküliség mindkét országrészben növekedett. Figyelmet érdemlő különbség azonban, hogy a régi szövetségi területen a munkanélküli férfiak, az új országrészben a munkanélküli nők száma emelkedett erőteljesebben.

A teljes népességre vonatkozó prognózisok közül az a változat, amely közepes születésszámot és alacsony bevándorlási egyenleget veszi alapul, arra az eredményre jut, hogy 2000-ig a népesség előreláthatólag kissé (82,2 millióra) növekszik, majd erősen visszaesik, és 2040-ben már 70 millió alá (68,8 millióra) süllyed. A nagyobb mérvű bevándorlást feltételező variáns szerint a népesség 2000-ben 82,6 millióra növekszik, 2010-ig ezen a szinten marad, és csak 2010 után kezd süllyedni, végül 2040-ben 74,1 millióra esik vissza.

A hosszabb távon várható csökkenés indoka, hogy az alacsony születésszám hatását a várható élettartam növekedése és a bevándorlás sem ellensúlyozhatja. A népességszám csökkenésénél nagyobb gondot okoz a korösszetétel eltolódása az idősebb korcsoportok felé.

A jelentés külön része tárgyalja a népesség öregedésének kérdését. Az öregedést és annak okait hosszabb távon is áttekinti. Először az 1870-től napjainkig tartó folyamatokat teszi vizsgálat tárgyává, majd ezt összekapcsolja a prognózisok eredményeivel, amelyek a 2040-ig terjedő időszakban várható fejlődést vetítik előre. Ezáltal a népesedés alakulása – részben a tényadatokra támaszkodva, részben az

előrejelzések hipotéziseit elfogadva – 170 éves időtávon értékelhető.

Ebben az időszakban Németország népességének struktúrájában igen jelentős változások mennek végbe. A 65 éven felüli népesség aránya a XX. század elejéig mindössze 5 százalék körüli szinten mozgott, jelenleg eléri a 15 százalékot, 2040-ig pedig előreláthatólag 30 százalék fölé fog emelkedni. Ezzel szemben a gyermekek és fiatalok 1871. évi 40 százalékot is meghaladó aránya napjainkban a felére csökkent, és 2040-ig mintegy 16 százalékra esik vissza.

A népesség korösszetételének alapvető átalakulásában az egyik döntő tényező a születési arány jelentős visszaesése, amelynek szintje 1995-ben az 1871. évinek kevesebb mint egyharmada volt. E nagymérvű csökkenés döntő része a XX. század első negyedétől kezdve következett be. Az öregedési folyamat másik fontos okaként a fiatalabb korban bekövetkező halálozási arány javulása és a várható átlagos élettartam meghosszabbodása említhető. A gyermekek és fiatalok halálozási aránya főként századunk első felében javult, a század második felében pedig az idősebb korcsoportok alsó évjáraiban is javulás következett be. Végeredményben a csökkenő halálozás minden korcsoportban a várható átlagos élettartam kitolódását idézte elő.

Az elmúlt 35 évben – 1960 óta – a Németországban végbemenő demográfiai folyamatokat abból a szempontból is vizsgálni kell, hogy az Európai Unióban belül más tagállamokhoz képest e folyamatok milyen sajátosságokat mutatnak. Úgy tűnik, hogy a népesség fő tendenciái ebben az időszakban hasonlóak voltak a legtöbb EU-tagállamban észlelt tendenciákhoz.

(Ism.: *Fóti János*)

VEENHOVEN, R.:

BOLDOGSÁG MINT ÉLETCEL

(Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality of life in nations.) *Social Indicators Research*. 1996. 1. sz. 1–57. p.

Századunk első felében egy nemzet életminőségét életszínvonalával azonosították. Az életminőség ilyen, kizárólag anyagiakra, egy főre jutó nemzeti jövedelemre koncentrált megfogalmazását a hatvanas évektől kezdődően kérdőjelezzük meg. A környezetszennyezés szintjének az ökológiai tűréshatárokig történő emelkedése új dimenziókat nyitott az életminőség fogalmának értelmezésében, melyek az ún. „társadalmi jelzőszámok” fogalmában jelentkeztek, melyek már nem pusztán gazdasági vonatkozásokra korlátozódtak.

Az életminőség-indexek számos gazdaságon kívüli kategóriát is figyelembe vesznek, ám elismertségük sem a politika, sem a tudomány világában nem érte el a GNP-mutató szintjét. A hagyományos életminőség-indexekkel kapcsolatos problémák:

- a vizsgálati szempontok kiválasztásának önkényessége: a különböző életminőség-indexek más-más kategóriákat vizsgálnak, így összehasonlíthatóságuk kérdéses;
- az egy indexen belüli kategóriák súlyának megállapítása is önkényes;
- a kategóriák nemzetközi összehasonlítása, olykor értelmezése problematikus: ilyen például a nők emancipációja vagy a válás;
- az életminőség-indexek számszerűsítése, összegük értelmezése;
- jellegükben eltérő kategóriák, „input” „output” fogalmak összekeverése.

A probléma az életminőség-indexek alapkonceptiójának megfogalmazásában van: pontosan tudnunk kell, hogy mit akarunk mérni, ha megfelelő kategóriákat akarunk kidolgozni. Alapvető fontosságú a nemzetek közötti és a nemzetben belüli életminőség, nevezetesen a „jó társadalom” és a „jó élet” fogalmának megkülönböztetése.

Az előbbi jellemzése a következő kategóriákon keresztül történik:

- a társadalmi rendszer stabilitása,
- a termékenység,
- a társadalmilag preferált értékek,
- az élet minősége.

Az élet minőségének egy nemzetben belüli mérésére két lehetőség kínálkozik: a társadalmi input vagy output oldaláról történő megközelítés. Általános vélemény, hogy a gazdasági befolyás, iskolázottság, politikai szabadság és társadalmi egyenlőség mértéke pozitívan befolyásolja az élet minőségét. Kérdés, hogy szükségképpen igaz-e, hogy a gazdagabb társadalom fokozottabb figyelmet fordít az egyén szükségleteinek érvényesülésére, mint a szegény? Optimálisabb-e a gazdagabb társadalmakban az egyén képességeinek kihasználása?

Az ilyen jellegű problémák elkerülésére célszerűnek látszik az emberi alapszükségletek fogalmának elkülönítése. A probléma csak az, hogy számos elméleti megközelítés ellenére kevés gyakorlati tapasztalattal rendelkezünk a tekintetben, hogy mit nevezhetünk tényleges emberi alapszükségletnek. Általában véve elmondhatjuk, hogy az inputjellegű jelzőszámok a „jó élet” fogalmát többnyire ideológiakusan közelítik meg, s a jelzőszámok alapvetően a nyugati társadalmak „gazdagság–szegénység” fogalmaira alapozódnak.

Az ún. output-orientált megközelítést alkalmazva, közvetlenül azt vizsgálhatjuk, hogy milyen esetekben tekinthetjük az élet minőségét jónak egy

adott társadalomban. Egy adott gazdasági környezetben a fejlődés a növekedés vagy annak hiánya, a betegségek vagy hiányuk kategóriáival (is) jellemezhető. Az emberi környezet esetében bizonyos mértékig ugyanez a módszer alkalmazható, elsősorban egészségügyi vonatkozásokban. Az állam polgárainak egészsége és (várhatóan) hosszú élettartama tipikusan ilyen kategóriák. Mivel az egyes ember egészsége és mindennapi élete nem vonatkoztatható el a társadalom közegétől, társadalmi interakciótól, az életminőség megítélésében az emberek személyes véleménye is figyelembe vehető.

Az életminőség jelzőszámai a következők. 1. *Egészség*: a „pozitív egészség”, azaz a szervezet egészséges, problémamentes működése, illetőleg a „negatív egészség”, azaz az egészség hiánya: mindkettő fontos szempont az egyéni életminőség elbírálásában. 2. *Várható élettartam*: egy ország állampolgárainak egészségét a legobjektívabban – s egyben nemzetközi összehasonlításra is alkalmasan – várható élettartamuk jelzi. Mivel az ennek alapjául szolgáló halálozási statisztikák széles időtartamot ölelnek fel, egyben a társadalmi struktúra változását (a hanyatlást vagy a felemelkedést) is mutatják. 3. *Várhatóan egészségesen leélt élettartam*: az életminőség szempontjából nem közömbös, hogy az életet betegként vagy egészségesként élék. E mutató várhatóan az átlagosan, krónikus betegségekől mentesen leéltető időtartamot mutatja. Tekintve, hogy mérése többféleképp történhet, nemzetközi összehasonlításra kevésbé alkalmas. 4. *Mentális egészség*: biofiziológiai megközelítésével szemben ebben az összefüggésben a szociofiziológiai szempontok a lényegesek. Az alapelv lényege, hogy a „jó” társadalom tagjainak közérzete, mentális egészsége is jó. A probléma csak az, hogy jószívről csak a negatív jelenségeket lehet mérni, azaz a mentális problémákat.

Az életminőségnek negatív, szubjektív jelzései is lehetségesek. Ilyenek például: 1. *Kétségbeesés*. Egy nemzet életminőségének alakulását jól mutatják az egyének devianciái: a fokozott kockázatvállalás, a drogok használata, az agresszió terjedése vagy akár az olyan nem offenzív jellegű viselkedésmódok, mint a vallásosságba menekülés. Ennek máig jórészt a durkheimi tradícióra visszavezethetően, az egyik legfontosabb, s nemzetközi összehasonlításra is használt jelzőszáma az öngyilkosságok aránya. E mutatók összehasonlításakor némelykor problémák mutatkoznak: ismeretes, hogy a tradicionális Japánban az öngyilkosság bizonyos szituációkban egyfajta rituális kötelesség volt. A nyugati kultúrákban viszont az öngyilkosságok folyamatos emelkedését legalább részben magyarázza a vele kapcsolatos vallási tabu felszámolása. 2. *Tiltakozás*. Az állampol-

gárok közérzetének másik fontos mutatója saját társadalmukhoz való viszonyuk. Politikai demonstrációkban, tüntetésekben való részvételük közérzetük ilyen problémáit mutatja. E jelenség értelmezése azonban problematikus: az egyéni jólét és elégedettség – tágabban az egyén helyzete az adott társadalomban – nem szükségképpen cseng egybe a tiltakozásokkal, erre az 1968-as évek nyugati (diák-) mozgalmi példák. 3. *Emigráció*. A társadalom elleni tiltakozás jól dokumentált formája annak elhagyása. Köztudott azon országok alacsony éltszínvonalá/életminősége, melyekből nagy számban emigrálnak. Ugyanakkor az emigránsok nem szükségképpen csak emiatt emigrálnak, adott esetben azt egyéni, magánéletbeli stb. problémák is motiválhatják. 4. *Elidegenedés*. E tekintetben inkább a mentális, mint a gazdasági problémák jöhetnek számításba. Általánosságban a társadalom által kínált lehetőségek és az egyén képességei közötti sajátos ütvésztest mutatja. Szubjektív kategória, mérését számos kérdőíves felvétellel kísérelték meg, legáltalánosabb a Seeman-féle elidegenedési skála. E kategória használatának nagy hibája, hogy nem az életminőség megítélésének általános jellemzőit tárgyalja, hanem az annak egyes szempontjaival együtt jelentkező elégedetlenséget. Emellett az ilyen adatok gyakorlatilag alkalmatlanok az összehasonlításra. 5. *Stressz, depresszió*. E jelenségek a mentális egészség kapcsán kerültek először említésre. Itt a hangsúly a „kényelmetlenség” érzésén van. Míg a depresszió gyakorta az emberi kapcsolatok felbomlásában, visszahúzódásban jelentkezik, a stressz gyakran irreális társadalmi követelésekben nyilvánul meg. Bár számos többé-kevésbé jól használható kérdőíves felvétel foglalkozik e jelenségekkel, összehasonlíthatóságuk – különösen nemzetközi vonatkozásokban – meglehetősen problematikus. 6. *Boldogság*. Legáltalánosabban az egyén helyzetével való totális megelégedettségként értelmezhető, tehát az egyének személyes *elégedettsége* a társadalom egészének életminőségét is jelzi. E fogalmat gyakran az élet egyes részterületein – munka, házasság stb. – elért eredmények értékelésével kapcsolják össze. Ezek azonban nem pontosak: az egyik szféra nem szükségképpen hat a másik szférában elért eredményekre. Ezért a hangsúlyt az *általános* elégedettségre kell helyezni. A hetvenes évek óta az életminőség-indexekben e fogalom kitüntetett helyen szerepel.

Az egyéni boldogság mérése kérdőíves felvételek útján, a válaszadók véleménye alapján történik. Bár használata általános, a mérési technikát számos kritika érte. Az emberek elégedettségükről vallott nézete nem szükségképpen egyezik meg tényleges helyzetükkel: az emberek gyakorta nincsenek tisztá-

ban ezzel a kérdéssel, s a válaszadáskor valójában arra válaszolnak, hogy milyen boldogok szeretnének lenni. Gyakori tévedés, hogy összekeverik tényleges boldogságuk/elégedettségük mértékét azzal, hogy mások szerint a helyzetükben lévők milyen elégedettek. Másik, kézenfekvő hibája az ilyen felvételeknek, hogy a megkérdezettek némelykor tudatosan torzítják helyzetmegítélésüket, s boldogabbnak, elégedettebbnek vallják magukat a ténylegesnél.

Ugyancsak indokolt kifogás, hogy az életminőség nem szükségképp függ össze az egyén boldogságának/elégedettségének nyilvánvalóan szubjektív megítélésével. E fogalom nyilvánvalóan relatív volta mellett csak az adott nemzeten belül használható, s így nemzetközi összehasonlításokra nem alkalmas. Tévedés, hogy az elégedettség alapvetően az anyagi helyzet függvénye, vagy az, hogy korábbi nehézségek átélését követően a megjavult helyzet szükségképpen „boldogságot” indikál. A boldogságérzet relatív voltát hangsúlyozó elmélet szerint e fogalom spekulatív jellegű, az egyének tisztán kognitív alapon alkotnak véleményt, melyet tényleges helyzetük alig vagy egyáltalán nem befolyásol.

A szerző korábbi vizsgálatai is bizonyítják, hogy a boldogságérzet alakulása nem függ össze alapvetően az objektív életminőség alakulásával.

A boldogság/elégedettség fogalmainak nemzetközi szintű összehasonlítása nehéz feladat. A HLE (Happy Life-Expectancy) boldog élet index alkalmazásával azt mérjük, hogy egy adott ország polgárai átlagosan hány boldogan–elégedetten leélt évre számíthatnak. Az index előállításának forrásai egyrészt a halálzási adatok, másrészt a boldogságra vonatkozó kérdőíves felvétel adatai. A halálzási adatokból objektíven kiszámíthatjuk az egyének koronkénti vagy korcsoportonkénti várható élettartamát. A felmérések adataiból megtudhatjuk, hogy átlagosan milyen mértékben boldogok/elégedettek az emberek. Ez a mutató szubjektív része. A várhatóan egészségesként leélt évek analógiájára *Anton Kunst* koncepciója nyomán vezethető be a HLE-mutató.

A mutató számítása a következőképp történik:

$$\text{HLE} = \text{várható élettartam} \times \text{boldogságskála értéke.}$$

Amennyiben egy adott országban a várható élettartam 50 év, a 10 fokozatú boldogságskálán mért átlagos érték 5, úgy a 10 fokozatú skálához konvertáltan a boldogságérték 0,5. Az 50 éves várható élettartammal kifejezve a HLE-index értéke: 25 év lesz.

A mutatók értéke behatárolt: a várható élettartam tekintetében 20-75 év feltételezése a célszerű. A

vizsgálat összehasonlító tapasztalatai szerint az adatok 30–80 év között szóródnak. A boldogságindex átlaga a 10 fokozatú skálán mérve ritkán esik 0,4 alá, s ritkán haladja meg a 0,8-at.

A HLE-index magas értéke az adott ország polgárainak hosszú és boldog életét jelenti, alacsony értéke pedig ennek ellenkezőjét. A közepes érték három dolgot jelenthet: 1. közepesen hosszú és közepesen boldog életet, 2. hosszú, ám boldogtalan életet, 3. rövid, ám boldog életet.

Az 1990-es évek elején 48 ország adataiból számított HLE-index jól mutatja az adott országok gazdasági–társadalmi fejlettségét. A legkedvezőtlenebb értékeket a volt szocialista országok, és a fejlődő országok mutatják, közepén Kelet-Ázsiai robbanásszerűen fejlődő régiója (Dél-Korea, Japán), valamint Brazília, Mexikó Chile és Argentína helyezkednek el. Az index értékeinek felső harmadában a fejlett nyugati országok találhatóak. Érdekességként említhető, hogy az Egyesült Államok adatait némiképpen felülmúlják a svájci, a svéd és a holland értékek.

A HLE-mutató felhasználható számos gazdasági–társadalmi jellemző értékeivel való korrelációszámításban is. Az index sok tekintetben a közkeletű felfogásnak megfelelően viselkedik. A mutató értelem szerűen magas azokban az országokban, amelyek életszínvonala magas, s melyek polgárai biztonságos környezetben élnek. Ugyanakkor a vallásgyakorlás túl, az információhoz jutással azonos súllyal szerepelnek az egyének társadalmi kapcsolatai, különösen non-profit szervezetekben folytatott tevékenységeik.

A mutató számos „nem várt” jellemzővel is rendelkezik. Nem mutat érdemi összefüggést a társadalmi biztonsággal vagy a jövedelem szintjével. A politikai rendszer közvetlen hatásáról sem beszélhetünk: az index nem mutat számottevően alacsonyabb értéket katonai diktatúra esetében sem.

Megállapítható, hogy a HLE-index nemzetközi összehasonlításokra is alkalmas, objektív mérőszám. Tekintve, hogy hosszú folyamatokat tükröz, a társadalmak szerkezetének hosszú távú átalakulását is jelzi, ám éppen eme viszonylagos lassúsága nem teszi alkalmassá napi politikai döntések alátámasztására. Jelentős probléma, hogy az életminőség-adatok nem minden esetben és kellő mértékben állnak rendelkezésre, ennek ellenére alkalmasnak látszanak a társadalmak közérzetének nemzetközi elemzéshez.

(Ism.: *Reisz László*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

- Annuaire statistique de poche / Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, [1997]. - VIII, 185 p.
Belgium statisztikai zsebkönyve, 1996.
I-038-C-0030/1996
- Anuário estatístico do Brasil / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. - Rio de Janeiro: IBGE, 1997. - [946] ism. p.
Brazília statisztikai évkönyve, 1996.
I-078-B-0013/1996
- Asia-Pacific in figures / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - New York: UN, 1997. - XI, 56 p.
Ázsia és a Csendes óceáni térség számokban, 1996.
I-072-B-0603/1996
- Basic statistics of the Community: Comparison with some European countries, Canada, the USA, Japan and the USSR / Statistical Office of the European Communities. - Luxembourg: EUROSTAT, 1997. - 388 p.
Az Európai Közösségek statisztikai alapadatai, 1997.
I-038-D-0002/33/A
- Datenreport: Zahlen und Fakten über die Bundesrepublik Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Bonn: BZPB, 1997. - 639 p.
A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai jelentése, 1997.
I-004-C-0064/1997
- EUROSTAT yearbook: A statistical eye on Europe / Statistical Office of the European Communities. - Luxembourg: EUROSTAT, 1996. - 507 p.
Az Európai Közösségek statisztikai évkönyve, 1996.
I-038-B-0229/1996
- Italian statistical abstracts / Central Statistical Institute of Italy. - Rome: ISTAT, 1997. - 229 p., 13 t.
Olaszország statisztikai zsebkönyve, 1997.
I-032-D-0005/1997
- Pocket year book Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1997. - VI, 174 p.
Ausztrália statisztikai zsebkönyve, 1997.
I-091-D-0001/1997
- Regional trends / Central Statistical Office. - London: HMSO, 1997. - 241 p.
Nagy-Britannia területi statisztikája, 1997.
I-036-B-0232/1997
- Rocznik statystyki miedzynarodowej / Główny Urząd Statystyczny. - Warszawa: GUS, 1997. - XXXVIII, 465 p.
Lengyelország nemzetközi statisztikai évkönyve, 1997.
I-022-C-0010/1997
- Statistical reference book of the Republic of Bulgaria / National Statistical Institute. - Sofia: NSI, 1997. - 180 p., [8] t.
Bulgária statisztikai zsebkönyve, 1997.
I-045-D-0001/1997/A
- Statistical yearbook: Thailand / National Statistical Office. - Bangkok: NSO, [1998]. - 444 p., 12 t.fol., 1 térk.
Thaiföld statisztikai évkönyve, 1996.
I-058-B-0001/1996
- Statistika aastaraamat = Statistical yearbook / Eesti Statistikaamet. - Tallin: ESA, 1997. - 319 p.
Észtország statisztikai évkönyve, 1997.
I-042-B-0268/1997
- Statistiké epetérís tés Ellados = Statistical yearbook of Greece / Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. - Athena: ESYE, 1997. - 582 p., [8] t.
Görögország statisztikai évkönyve, 1996.
I-049-B-0050/1996
- Statistisches Taschenbuch der Stadt Wien / Magistrat der Stadt Wien; bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien. - Wien: Magistrat der Stadt Wien, 1997. - 151 p., [22] t.
Bécs statisztikai zsebkönyve, 1996.
I-002-D-0002/1996
- Statistisk Írbog = Statistical yearbook / Danmarks Statistik. - København: Danmarks Stat., 1997. - 559 p.
Dánia statisztikai évkönyve, 1997.
I-039-C-0001/1997
- Suid-Afrikaanse statistieke = South African statistics / opgest. deur die Sentrale Statistiekdiens. - Pretoria: SSD, 1997. - XII, [674] ism. p.
A Dél-Afrikai Köztársaság statisztikai évkönyve, 1995.
I-062-B-0013/1995
- Tableaux de l'économie française / Institut National de la Statistique et des Études Économiques. - Paris: INSEE, 1997. - 199 p.
A francia gazdaság adatai, 1997-1998.
I-033-C-0199/1997-1998
- Trends in Europe and North America: The statistical yearbook of the Economic Commission for Europe. - New York [etc.]: UN, 1997. - XI, 216 p.
Európa és Észak-Amerika jelzőszámai, 1996-1997.
I-072-B-0665/1996-1997

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

- Statistical data editing. Methods and techniques. - New York [etc.]: UN, 1997. - X, 239 p.
A statisztikai adatok szerkesztése.
I-031-B-0170/48

GAZDASÁGSTATISZTIKA

- 1994 national survey of family income and expenditure. Reference material. No. 2. Family assets / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1997. - 577 p.
Japán 1994. évi felmérése a családi jövedelmekről és kiadásokról. Családi jövedelmek, 1994.
I-051-C-0102/1994/6/2
- The agricultural outlook. Trends and issues to 2000 / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. 104 p.
Az OECD-országok mezőgazdasági előrejelzései. Trendek és kérdések 2000-ig.
I-033-B-0495/[1996]

- Agricultural policies, markets and trade: Monitoring and outlook: In the Central and Eastern European countries, the new independent states and China. Centre for Co-operation with European Economies in Transition, Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris: OECD, 1997. 235 p.
- Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem a közép- és kelet-európai országokban, a függetlenné vált államokban és Kinában.*
I-033-C-0223/1997
- Algemene milieustatistiek = General environmental statistics / Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage: CBS, 1997. - 340 p.
- Hollandia környezetstatisztikája, 1996.*
I-037-C-0068/1996
- Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1997. - VII, 959 p.
- Az IMF jelentése a devizamegállapodásokról és -korlátozásokról, 1997.*
470175/1997
- Annual report on the consumer price index / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo: Stat. Bureau, 1997. - 504 p.
- Japán fogyasztói árindeksének éves felmérése, 1996.*
I-051-C-0059/1996
- Annual report on the family income and expenditure survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1997. - 495 p.
- Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről, 1996.*
I-051-C-0016/1996
- Annual report on the retail price survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1997. - 31, 714 p.
- Japán kiskereskedelmi árakululásának éves felmérése, 1996.*
I-051-C-0043/1996
- Aussenhandel. Zusammenfassende Übersichten für den Aussenhandel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 182 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Összefoglaló áttekintés. A külkereskedelem éves összefoglaló áttekintése, 1995.*
01-004-B-0093/1995
- Les chiffres clés de l'industrie / Ministère de l'industrie et de l'Aménagement du territoire. Paris: SESSI, 1997. 238 p.
- Franciaország iparának jelzőszámai, 1997-1998.*
I-033-C-0205/1997-1998
- Coal information / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1997. - X, 223, XX, 332, 149 p.
- Az OECD-országok széntermelésének adatai, 1996.*
I-033-B-0367/1996
- Coffee trade statistics / International Coffee Organization. - London: ICO, 1997. - VIII, 163 p.
- A kávé világgkereskedelmi statisztikája, 1991-1996.*
I-036-B-0375/1991-1996
- The competitiveness of Croatia: Shaping of the restructuring policy: Final report / [the Institute of Economics Zagreb]. - Zagreb: EIZ, 1996. - XII, 163 p.: ill.
- Horvátország versenyképessége.*
819403
- Les comptes de l'agriculture française pour ... - [Paris]: INSÉE, 1997. - 164 p.
- A francia mezőgazdaság elszámolásai, 1996.*
I-033-B-0387/1996
- Les comptes des transports en 1996: 1996 rapport de la Commission des comptes des transports de la nation. - [Paris]: INSÉE, 1997. - 204 p.
- A francia közlekedés elszámolásai, 1996.*
I-033-B-0378/1996
- Comptes et indicateurs économiques: Rapport sur les comptes de la Nation. - [Paris]: INSÉE, 1997. - 409 p.
- Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1996.*
I-033-B-0409/1996
- Comptes nationaux. Agrégats et comptes / Institut des comptes nationaux, Banque nationale de Belgique. - Bruxelles: ICN: BNB, 1997. - 93 p.
- Belgium nemzetgazdasági elszámolásai, 1996.*
I-038-B-0231/1996/1
- Consumer policy in OECD countries / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1995. - 170 p.
- Az OECD-országok fogyasztási politikája, 1993-1994.*
I-033-C-0240/1993-1994
- Economic accounts for agriculture. Comptes économiques de l'agriculture / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1997. - 281 p.
- Az OECD-országok mezőgazdasági elszámolásai, 1982-1995*
I-033-B-0466/[1982-1995]
- Electricity information / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1997. - 688 p.
- Az OECD Nemzetközi Energiaügynökségének éves villamosenergia jelentése, 1996.*
I-033-B-0477/1996
- Energy: Statistical yearbook = Energie = Énergie. - Luxembourg: EUROSTAT, 1997. - XXIX, 81 p.
- Az Európai Közösségek energiastatisztikai évkönyve, 1995.*
I-030-B-0011/1995
- Energy balances of OECD countries: IEA statistics = Bilans énergétiques des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1997. - 284 p., [3] fol.
- Az OECD-országok energiámérlegei, 1994-1995.*
I-033-B-0299/1994-1995
- Energy policies of IEA countries: Review / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1996. - 353 p.
- Az IEA-országok energiapolitikája, 1996.*
472912/1996
- Energy statistics and balances of non-OECD countries = Statistiques et bilans énergétiques des pays non-membres / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1996. - 574 p., [3] fol.
- Az OECD-n kívüli országok energiastatisztikája és mérlegei, 1993-1994.*
I-033-B-0426/1993-1994
- Les entreprises des services en 1995. - Paris: INSÉE, 1997. - 427 p.
- A franciaországi szolgáltatóipar, 1995.*
I-033-B-0382/1995
- Environmental funds in economies in transition / Centre for Co-operation with the Economies in Transition. - Paris: OECD, cop. 1995. - 126 p.: ill.
- Környezetvédelmi alapok az átalakulóban lévő országokban. Konferenciaanyag.*
819925
- Ergebnisse der landwirtschaftlichen Statistik im Jahre 1996. - Wien: ÖStZ, 1997. - VII, 131 p.
- Ausztria mezőgazdasági statisztikai adatai, 1996.*
I-002-B-0221/1996

- Estadísticas monetárias e financeiras: Continente, Açores e Madeira = Statistiques monétaires et financières / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1997. - 153 p.
Portugália monetáris és pénzügyi statisztikája, 1995.
 I-035-B-0061/1995
- ETC: Extraits des tableaux des comptes de la Nation. - Paris: INSEE, 1997. - 166 p.
Franciaország nemzetgazdasági elszámolási tábláinak kivonatai, 1996.
 I-033-B-0380/1996/Kiv.
- External debt statistics: Resource flows, debt sticks and debt service = Statistiques de la dette extérieure / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 218 p.
A világ külső eladósodási statisztikája, 1984-1995.
 I-033-B-0519/1984-1995
- FAO fertilizer yearbook. Annuaire FAO des engrais. Anuario FAO de fertilizantes. Rome: FAO, 1997. XIX, 122 p.
A FAO növényvédőszer-statisztikai évkönyve, 1996.
 I-032-B-0198/1996
- FAO production yearbook. Annuaire FAO de la production. Anuario FAO de producción. Rome: FAO, 1997. 235 p.
A FAO termelésstatisztikai évkönyve, 1996.
 I-072-C-0263/1996
- FAO trade yearbook = Annuaire FAO du commerce = Anuario FAO de comercio. Rome: FAO, 1996. XXXI, 378 p.
A FAO kereskedelemstatisztikai évkönyve, 1995.
 I-032-B-0172/1995
- Finland. - Paris: OECD, 1997. - VI, 120 p., [1] fol.
Finnország gazdasági áttekintése, 1996-1997.
 I-033-C-0250/1996-1997
- Fiske og oppdrett av laks mv. = Fishing and rearing of salmon etc. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. - 42 p.
Norvégia tengeri és édesvízi halászata, 1996.
 I-040-B-0060/1996
- Der Fremdenverkehr in Österreich im Jahre ... - Wien: ÖStZ, 1997. - 237 p.
Ausztria idegenforgalma, 1996.
 I-002-B-0215/1996
- Geographical distribution of financial flows to developing countries: Disbursements, commitments, economic indicators = Répartition géographique des ressources financières mises ... la disposition des pays en développement / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, [1997]. - 254 p.
A fejlődő országokba irányuló pénzügyi folyamatok földrajzi megoszlása, 1990-1994.
 I-033-B-0313/1990-1994
- Germany. - Paris: OECD, 1997. - VI, 176 p., [2] fol.
A Német Szövetségi Köztársaság gazdasági áttekintése, 1996-1997.
 I-033-C-0127/1996-1997
- Geschäftsbericht der Deutschen Bundesbank für das Jahr 1996. - Frankfurt am Main: Deutsche Bundesbank, 1997. - 186 p.
A Deutsche Bundesbank éves üzleti jelentése, 1996.
 470521/1996
- Graph agri. L'agriculture, la forest et les industries agro-alimentaires. - Paris: SCEES, 1997. - 143 p.
Franciaország mezőgazdasága. Mezőgazdaság, erdőszet és élelmiszergazdaság, 1997.
 I-033-B-0340/1997
- Greece. - Paris: OECD, 1997. - 142 p., [2] fol.
Görögország gazdasági áttekintése, 1996-1997.
 I-033-C-0120/1996-1997
- Handbook of world mineral trade statistics / United Nations Conference on Trade and Development. - New York [etc.]: UN, 1997. - XII, 291 p.
A bányászati termékek világkúkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1990-1995.
 I-072-B-0677/1990-1995
- Hotel- und Kurbetriebe in der Schweiz: Angebot und Nachfrage im Zeitvergleich = Les hotels et les établissements de cure en Suisse. - Bern: BFS, 1997. - 141 p.
Svájc szálloda- és gyógyüdülő statisztikai évkönyve, 1996.
 I-031-B-0286/1996
- Hushållens utgifter = The family expenditure survey. - Stockholm: SCB, 1997. - 80 p. + mell. (1 floppy)
Svédország háztartási élelmiszerkiadásainak felmérése, 1995.
 I-041-B-0091/1995
- Industri. Produktion av varor och tjänster fördelade enligt HS-nomenklaturen. Manufacturing. Stockholm. SCB, 1997. 302 p.
Svédország iparstatisztikája, 1995.
 I-041-C-0059/1995/2
- Industrial structure statistics = Statistiques des structures industrielles / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 428 p.
Az OECD-országok iparstatisztikai évkönyve, 1994.
 I-033-B-0368/1994
- Inflation and inflation expectations in Sweden / Sveriges Riksbank. - Stockholm: Sveriges Riksbank, 1997. 39+39 p.
Infláció és inflációs várakozások. Svédország, 1997.
 480126/1997/2-3
- Insurance statistics yearbook = Annuaire des statistiques d'assurance / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 274 p.
Az OECD-országok biztosításstatisztikai évkönyve, 1988-1995.
 I-033-B-0482/1988-1995
- International auto statistics / Verband der Automobilindustrie. - Frankfurt am Main: VDA, 1996. 450 p.
Nemzetközi gépjármű-statisztika, 1996.
 I-004-C-0077/1996
- International energy annual / Energy Information Administration ... U.S. Department of Energy. - Washington: U.S. Dept. of Energy EIA, 1995. - X, 158 p.
Nemzetközi energiasztisztikai évkönyv, 1993.
 I-072-B-0543/1993
- International trade statistics yearbook. Trade by country. Trade by commodity = Annuaire statistique du commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. - New York: UN, 1996. 1109 p. 238, S135 p.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv. Kereskedelem országok és árucikkek szerint, 1995.
 I-072-B-0097/1995/1-2
- Iron and steel scrap: its significance and influence on further developments in the iron and steel industries. - 7. updating. - New York: UN, 1997. - XI, 162 p.: ill.
A vas- és acélhulladék jelentősége és hatása a további fejlesztésekre a világ országainak vas- és acéliparában.
 I-031-B-0193/7
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Bodennutzung der Betriebe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 275 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. A mezőgazdasági üzemek földhasználat, 1995.
 I-004-B-0246/1995

- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Betriebssysteme und Standardbetriebseinkommen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 180 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. A szerkezet és jövedelem.*
I-004-B-0245/1995
- Landbrugsstatistik = Agricultural statistics / Danmarks Statistik. - København: Danmarks Stat., 1997. - 310 p.
- Dánia mezőgazdasági statisztikája, 1996.*
I-039-C-0051/1996
- National accounts of the Netherlands / Statistics Netherlands. - Voorburg: CBS, 1997. - 209 p.
- Hollandia nemzetgazdasági elszámolásai, 1996.*
I-037-B-0142/1996/A
- National accounts statistics / United Nations. - New York: UN, 1996. - p. XXXIII, 777-1495.
- A világ országainak nemzetgazdasági elszámolási.*
I-072-B-0150/1993/[2]/2
- The new financial landscape: Forces shaping the revolution in banking, risk management and capital markets. - Paris: OECD, cop. 1995. - 362 p.: ill.
- A nemzetközi pénzügyi változások: a bankrendszer, a kockázatmenedzselést és a tőkepiacot befolyásoló tényezők.*
725300
- Nuclear energy data = Données sur l'énergie nucléaire / Nuclear Energy Agency. - Paris: OECD, 1997. - 47 p.
- Az OECD-országok nukleáris energia adatai, 1997.*
I-033-C-0216/1997
- OECD employment outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris: OECD, 1997. 190 p.
- Az OECD-országok foglalkoztatottsági helyzete, 1997.*
I-033-B-0399/1997
- OECD environmental data: Compendium = Données OCDE sur l'environnement / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1997. - 188 p.
- Az OECD-országok környezeti adatai, 1997.*
I-033-B-0402/1997
- OECD financial statistics. Financial statements of non-financial enterprises = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1997. - 132 p.
- Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, 1996.*
I-033-C-0195/1996
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. United States = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1997. - 139 p.
- Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, 1955-1996.*
I-033-B-0440/1955-1996
- The OECD STAN database for industrial analysis = La base de données Stan de l'OCDE pour l'analyse de l'industrie / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, [1996]. - 362 p.
- Az OECD-országok STAN adatbázisa ipari elemzések-re, 1975-1994.*
I-033-B-0490/1975-1994
- Oil and gas information = Données sur le pétrole et sur le gaz / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1997. - [597] ism.p., [2] fol.
- Nemzetközi kőolaj- és földgázstatisztika., 1996.*
I-033-B-0187/1996
- Öffentliche Finanzen der Schweiz = Finances publiques en Suisse / Bearb. von der Eidgenössischen Finanzverwaltung. - Bern: Eidg. Finanzverwaltung, 1997. - XII, 162 p.
- Svájc állami pénzügyei, 1995.*
I-031-B-0235/1995
- Preise. Internationaler Vergleich der Preise für die Lebenshaltung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 81 p.
- Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A megélhetési költségek nemzetközi összehasonlítása, 1996.*
I-004-B-0075/1996
- Produzierendes Gewerbe. Struktur der Produktion im Produzierenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 177 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az ipari termelés szerkezete, 1995.*
I-004-B-0252/1995
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Energieversorgung ... im Bergbau und im Verarbeitenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 418 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari üzemek és vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma és energiafelhasználása, 1996.*
I-004-B-0200/1996
- Produzierendes Gewerbe. Kostenstruktur der Unternehmen im Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 119 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari vállalatok költség szerkezete, 1995.*
I-004-B-0209/1995
- Rapport sur les comptes de la nation de l'année. L'économie française. - [Paris]: INSEE, 1997. - 220 p.
- Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1997-1998.*
I-033-B-0380/1997-1998
- Research and development expenditure in industry = Les dépenses en recherche et développement dans l'industrie / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 321 p., [1] fol.
- Az OECD-országok ipari kutatás-fejlesztési ráfordításai, 1973-1993.*
I-033-B-0504/1973-1993
- Review of fisheries in OECD member countries / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 338 p.
- Az OECD-országok halászati statisztikája, 1995.*
I-033-B-0288/[1995]
- Schweizerische Aussenhandelsstatistik: Jahresbericht = Statistique du commerce extérieur de la Suisse. Eidg. Oberzolldirektion. [Bern]: Eidg. Oberzolldirektion, [1997] 298 p.
- Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1996.*
I-031-B-0204/1996
- Das schweizerische Bankwesen im Jahre 1996 / Schweizerische Nationalbank. - Zürich: Füssli, 1997. - 50, A266, B38 p.
- Bankügylek Svájcban, 1996.*
470037/1996
- Stahlverbrauch nach Verbrauchsbereichen = Steel consumption by user branch = Consommation d'acier par branche d'utilisation. Luxemburg: EUROSTAT, 1997. 160 p.
- Az Európai Közösségek acélfelhasználása, 1974-1994.*
I-030-B-0189/1974-1994
- Statistiche del turismo: Anno 1995 / Istituto Centrale di Statistica. - Roma: ISTAT, 1997. - 152 p., [8] t.
- Olaszország idegenforgalmi statisztikája, 1995.*
I-032-B-0230/1995
- Statistiques de la construction et du logement / Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, 1997. - 288 p.
- Belgium építőipari és lakásstatisztikája, 1997.*
I-038-B-0174/1997

- Statistisches Handbuch für den Maschinenbau / hrsg. vom Verband Deutscher Maschinen- und Anlagenbau. - Frankfurt am Main [etc.]: Maschinenbau Verl., 1997. - 272 p.
A Német Szövetségi Köztársaság gépipari statisztikai zsebkönyve, 1997.
 I-004-D-0004/1997
- The steel market in 1996-1997 / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1997. - VIII, 173 p.
A világ acélpiaca és jövőbeni kilátásai, 1996-1997.
 I-031-B-0098/1996-1997
- Switzerland. - Paris: OECD, 1997. - 162 p., [1] fol.
Svájc gazdasági áttekintése, 1996-1997.
 I-033-C-0134/1996-1997
- Tarimsal yapi = Agricultural structure: Production, price, value / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1997. - XIX, 577, [12] p.
Törökország mezőgazdasági szerkezete, 1995.
 I-050-B-0044/1995
- Transition report: Economic transition in Eastern Europe and the former Soviet Union. European Bank for Reconstruction and Development. London: EBRD, 1997. 60 p.
Az EBRD éves jelentése a kelet-európai országok és a Szovjetunió utódállamainak gazdasági átalakulásáról, 1997.
 472861/1997
- Tulo- ja varallisuustilasto = Inkomst- och förmögenhetsstatistik = Statistics of income and property. - Helsinki: Tilastokeskus, 1997. - 79 p.
Finnország jövedelem- és vagyonstatisztikája, 1995.
 I-043-B-0084/1995
- Turkey. - Paris: OECD, 1997. - 110 p., [2] fol.
Törökország gazdasági áttekintése, 1996-1997.
 I-033-C-0121/1996-1997
- Udenringshandel: Statistisk Írbok = Comercio exterior = Commerce extérieur = Aussenhandel und innerschaftlicher Handel. Luxembourg: EUROSTAT, 1997. 181 p.
Az Európai Közösségek külkereskedelmi évkönyve.
 I-030-B-0184/1958-1995
- Ulkomaankauppa = Utrikeshandel = Foreign trade / Tullihallitus. - Helsinki: Tullihallitus, 1997. - XV, 441 p.
Finnország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1995.
 I-043-B-0009/1995/3
- United Kingdom balance of payments. - London: HMSO, 1997. - 162 p.
Nagy-Britannia fizetési mérlege, 1997.
 I-036-B-0152/1997
- United Kingdom national accounts. - London: HMSO, 1997. - 224 p.
Nagy-Britannia nemzetgazdasági elszámolásai, 1997.
 I-036-B-0091/1997
- Utenrikshandel = External trade. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. - 404 p.
Norvégia külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1996.
 I-040-B-0079/1996
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Input-Output-Tabellen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 209 p.
A Német Szövetségi Köztársaság nemzetgazdasági elszámolásai. Input-output táblák, 1993.
 I-004-B-0205/1993
- World economic outlook / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1997. - IX, 207 p.
Világ gazdasági kilátások, 1997.
 471642/1997
- World steel trade, 1983-1993 / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1995. - 144 p.
A világ acélkereskedelme, 1983-1994.
 I-033-C-0201/1983-1994
- Yearbook of fishery statistics = Annuaire statistique des peches = Anuario estadístico de pesca. - Rome: FAO, 1997. - XI, 183 p.
A FAO halászati statisztikai évkönyve, 1997.
 I-072-B-0096/81
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA
 – EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA
- Allmän försäkring mm = National insurance / Riksförsäkringsverket. - Stockholm: Riksförsäkringsverket, 1997. - 291 p.
Svédország társadalombiztosítása, 1995-1996.
 I-041-C-0207/1995-1996
- Arbetsjukdomar och arbetsolyckor = Occupational diseases and occupational accidents / Arbetskyddsstyrelsen. - Stockholm: SCB, 1997. - 235 p.
Foglalkozási megbetegedések és munkahelyi balesetek Svédországban, 1995.
 I-041-B-0087/1995
- Arssrapport för universitetet och högskolor. - Stockholm: SCB, 1997. - 144 p. + 159 p.
Svédország felsőoktatás-statisztikai éves jelentése, 1995/1996.
 I-041-B-0146/1995-1996 + I-041-B-0146/1995-1996/[1]
- Bildung im Zahlenspiegel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 193 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatása a számok tükrében, 1997.
 I-004-B-0279/1997
- Blaschke, J.: Migration: Ein Bericht über den Forschungsstand unter besonderer Berücksichtigung internationaler Publikationen zur Arbeitsmigration seit 1991. - Wiesbaden: BiB, 1997. - 93 p.
Vándorlás: a munkaerő vándorlásával foglalkozó nemzetközi publikációk áttekintése 1991-től.
 526103
- Decision-making in 14 OECD education systems: Indicators of education systems / Centre for Educational Research and Innovation. - Paris: OECD, cop. 1995. - 135 p.
Döntéshozatal 14 OECD ország oktatási rendszerében.
 725301
- Gesundheitswesen. Ausgewählte Zahlen für das Gesundheitswesen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 150 p.
A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Az egészségügy kiválasztott jelzőszámai, 1995.
 I-004-B-0089/1995
- Holman, R.: Le chômage: Mécanismes économiques, conséquences sociales et humaines / Robert Holman. - Paris: La Doc. française, cop. 1997. - 171 p.: ill.
A munkanélküliség: gazdasági törvényszerűségek, társadalmi és emberi következmények.
 724604
- Internationalisation of higher education / Centre for Educational Research and Innovation. - Paris: OECD, 1996. - 135 p.: ill.
A felsőoktatás nemzetközivé válása.
 820077

Measuring what people know: Human capital accounting for the knowledge economy / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, cop. 1996. 114 p.

Az emberi tudás mint „beruházás” mérése.

725296

Oikeustilastollinen vuosikirja = Rättsstatistisk årsbok = Yearbook of justice statistics. - Helsinki: Tilastokeskus, 1997. - 322 p.

Finnország igazságügyi statisztikai évkönyve, 1996.

I-043-B-0228/1996

Recorded crime, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1997. - 142 p.

Ausztrália bűnügyi statisztikája, 1996.

I-091-B-0078/1996

Statistics of road traffic accidents in Europe = Statistiques des accidents de la circulation routière en Europe = Statistika dorozhno-transportnykh proisshestvij v Evropě / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1997. - 127 p.

Európa és Észak-Amerika közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1997.

I-031-B-0097/1997

Strassenverkehrssicherheit im Jahre 1996. - Wien: ÖStZ, 1997. - 184 p.

Ausztria közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1996.

I-002-B-0222/1996

Zakboek onderwijsstatistiek: Onderwijs cijfergewijs = Pocketbook educational statistics / Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage: CBS, 1997. - 122 p.

Hollandia oktatásstatisztikai zsebkönyve, 1997.

I-037-C-0072/1997

DEMOGRÁFIA

1995 Population census of Japan. Population by place of work or schooling, sex and age of population, industry (major groups) of employed persons: Japan / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1997. - 36, 242 p.

Japán 1995. évi népszámlálása. A népesség munkahely vagy iskolázottság, nem és kor szerint, a foglalkoztatottak főbb iparágak szerint.

I-051-B-0049/1995/6/1

Annual report on the internal migration in Japan: Derived from the basic resident registers / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1997. - 42, 133 p.

Jelentés Japán belső vándormozgalmáról, 1996.

I-051-C-0066/1996

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Gebiet und Bevölkerung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. - 344 p.

Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. Terület és népesség, 1995.

I-004-B-0264/1995

Cause di morte / Istituto Centrale di Statistica. - Roma: ISTAT, 1997. - 403, [22] p., [6] t.

Olaszország halálhálók halandósága, 1994.

I-032-C-0229/1994

Dodslrsagerne = Causes of death in Denmark. - [Köbenhavn]: Sundhedsstyrelsen, 1997. - 265 p. + p. 271-632. + mell. (1 floppy)

Dánia halálhálók statisztikája, 1994–1995.

I-039-B-0002/1994-1995/1-2

Estatísticas demográficas: Continente, Açores e Madeira = Statistiques démographiques / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1997. - 215 p.

Portugália demográfiai évkönyve, 1996.

I-035-B-0058/1996

Latvijas demografijas gadagramata = Demographic yearbook of Latvia / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. - Riga: VSK, 1997. - 169 p.

Lettország demográfiai évkönyve, 1997.

I-042-B-0273/1997

Livslängden i Sverige: Livslängdstabeller för riket och länen = Life expectancy in Sweden. - Stockholm: SCB, 1997. 80 p.

A várható élettartam Svédországban, 1991–1995.

I-041-C-0031/1991-1995

Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym = Area and population in the territorial profile. - Warszawa: GUS, 1997. - 131 p.

Lengyelország népességének területi megoszlása, 1997.

I-022-C-0046/1997

Trends in international migration: Continuous reporting system on migration: Annual report / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1997. - 272 p.

Trendek a nemzetközi vándorlásban, 1996.

I-033-B-0461/1996

Väestörakenne = Befolkningens sammansättning = Structure of population. Helsinki [etc.]: Tilastokeskus, 1997. 163 p.

Finnország népességstruktúrája, 1996.

I-043-B-0221/1996

Vital statistics Japan / Statistics and Information Department Ministry of Health and Welfare. - [Tokyo]: MHW, [1996-1997]. - 478 + 520 + 649 p.

Japán népmozgalmi statisztikája, 1995.

I-051-C-0024/1995/1-3

VZ-Atlas: Ausgewählte Ergebnisse der Volkszählung, Häuser- und Wohnungszählung und Arbeitsstättenzählung 1991 / Österreichisches Statistisches Zentralamt. - Wien: ÖStZ, 1997. - 39, [2] p.

Ausztria népszámlálási atlasza, 1991.

I-002-C-0159/1991

Westoff, C. F.: Mass media and reproductive behavior in Africa. - Calverton, Md.: MII, 1997. - IX, 39 p.

A tömegkommunikáció és a születésszabályozás egymásra hatása Afrikában.

819843

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Bibliographie internationale de la démographie historique = International bibliography of historical demography / Comité international des sciences historiques, Société de démographie historique, Union internationale pour l'étude scientifique de la population. - Paris: Soc. de démographie historique; Liège: UIESP, 1997. - 240 p.

Nemzetközi történeti demográfiai bibliográfia, 1994–1995.

471620/1994-1995

The statesman's year-book: Statistical and historical annual of the states of the world for the year 1993-1994. - London [etc.]: Macmillan; Berlin: de Gruyter, 1993. 1710 p.

A világ országainak évkönyve, 1993–1994.

460032/1993-1994